

ANITKABİR

YIL 23 • Sayı: 91

EKİM 2023 DERGİSİ

YÜZÜNCÜ YIL ÖZEL SAYISI

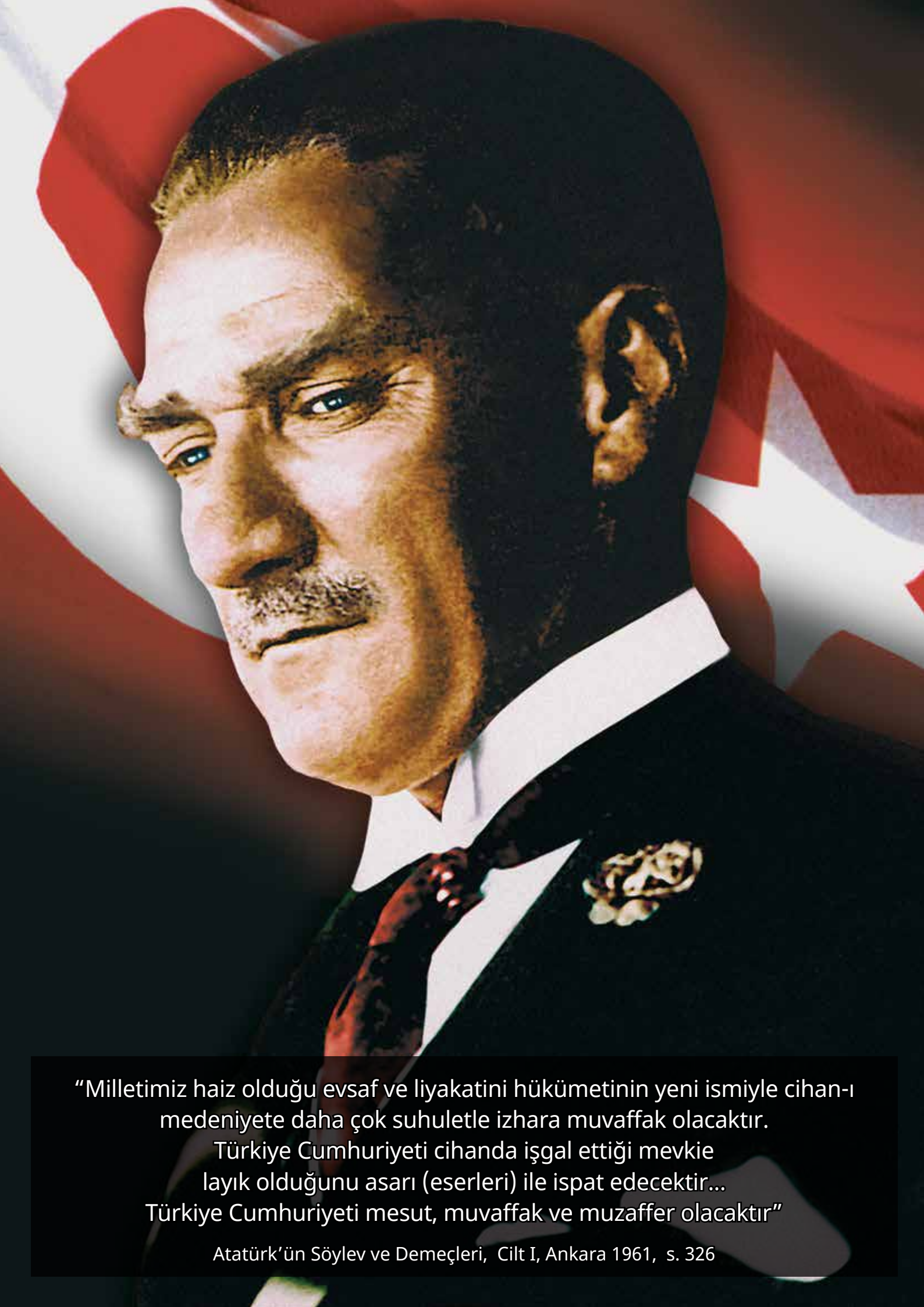
Cumhuriyetimizin

Yılı Kutlu Olsun

**Türkiye Cumhuriyeti
ilelebet payidar kalacaktır.**

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

“Milletimiz haiz olduğu evsaf ve liyakatini hükümetinin yeni ismiyle cihanı medeniyete daha çok suhuletle izhara muvaffak olacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti cihanda işgal ettiği mevkie layık olduğunu asarı (eserleri) ile ispat edecektir...
Türkiye Cumhuriyeti mesut, muvaffak ve muzaffer olacaktır”

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt I, Ankara 1961, s. 326

ANITKABİR DERGİSİ

YIL: 23 - SAYI: 91 - EKİM 2023

Atatürkçü dünya görüşünü yaymak ve Anıtkabir'i tanıtmak amacıyla üç ayda bir Türkçe yayımlanır.

ANITKABİR DERNEĞİ Adına İmtiyaz sahibi:
(E) Tuğgeneral Şadi ÖNER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:
Prof. Dr. Seçil Karal AKGÜN

Yayın Kurulu:

(E) Tuğg. Şadi ÖNER
Prof. Dr. Seçil Karal AKGÜN
Prof. Dr. Oğuz AYTEPE
Prof. Dr. M. Lütfü ÇAKMAKÇI
Prof. Dr. Bige SÜKAN
(E) Tuğg. Mehmet Tefvik BEDÜK
Dr. Ali GÜLER
Dr. Veli Fatih GÜVEN
Dr. Abdullah Cüneyt KÜSMEZ
Av. Ahmet Erdem AKYÜZ
Güneş MÜFTÜOĞLU
Bora ÖNCÜ

Dergiyi Yayına Hazırlayan:
Anıl Ece Ercan NAMLI

Yönetim Yeri:

Turgut Reis Caddesi
Arzu Apt. No: 3/5 Tandoğan / ANKARA
Tel: 0 312 213 16 58 - Faks: 0 312 222 72 06
e-posta: dernek@anitkabir.com.tr

Anıtkabir Komutanlığı

0 312 231 18 61 - 0 312 231 52 80

Elektronik Ortam Adresi

<https://www.anitkabir.com.tr/dergi>

Dergide yayımlanan yazılar, yazarların düşünceleridir. Gönderilen yazılar, basılsın ya da basılmasın iade edilmez. Anıtkabir Derneği ya da Anıtkabir Komutanlığı sorumlu tutulamaz. Dergimiz Basın Ahlak Yasalarına uymayı taahhüt eder.

Yıllık Abonelik Bedeli 120 TL.

Yayın Türü: Süreli Yayın
Basım Tarihi / Yeri: EKİM 2023 / ANKARA

Yapım:

Yorum Basın Yayın Sanayi Ltd. Şti.
Güzeltepe Mah. Abidin Daver Sk.
No: 7/9 - 06690 Çankaya/ANKARA
Tel: 0 312 395 21 12
info@yorummatbaa.com
www.yorummatbaa.com

İÇİNDEKİLER

- 2 Sunuş
- 3 Anıtkabir'i Ziyaret Eden Resmi Heyetler
- 12 Prof. Dr. Seçil Karal Akgün, Cumhuriyetin Müjdecisi Lozan Barış Konferansı
- 26 Prof. Dr. Oğuz Aytepe, Atatürk ve Cumhuriyetçilik
- 30 Prof. Dr. Bige Sükan, Atatürk İlkeleri ve Demokrasi
- 38 Dr. Ali Güler, Atatürk'ün Cumhuriyet ve Demokrasi Anlayışı
- 43 Dr. Abdullah Cüneyt Kösmez, Atatürkçü Düşüncede Cumhuriyetçilik
- 46 Prof. Dr. Mehmet Lütfi Çakmakçı, Cumhuriyetin 100. Yılında Tarımsal Sorunlar ve Çözüm Yolları
- 57 Dr. Veli Fatih Güven, Cumhuriyetin 100. Yılında Atatürk'ün Temellerini Attığı Savunma ve Güvenlik Kurumları
- 68 Prof. Dr. Halil İnalçık, Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi
- 73 Dr. Emine Kısıklı, Atatürk Döneminin İlk Otomobil Yarışları
- 80 Kasım Mehmet Teke, Anıtkabir'de Bulunan Atatürk'ün Makam Otomobilleri
- 102 Mutluluklarını Atatürk'le Paylaşanlar
- 108 Atatürk'ün Yanındakiler
- 110 Objektife Takılanlar
- 112 Anıtkabir Dergisi'nde Yayımlanacak Yazılarla İlgili Esaslar

ANITKABİR DERGİSİ ABONELİĞİ

Anıtkabir Dergisine abone olmak isteyenlerin; yıllık (4 sayı için) 120 TL'lik abone ücretini aşağıdaki hesap numaralarından birine yatırmaları ve telefon numaraları dâhil adreslerini tarafımıza bildirmeleri gerekmektedir. Tel: 0 312 213 16 58 E-posta: dernek@anitkabir.com.tr. bilgi@anitkabir.com.tr

ANITKABİR DERNEĞİ İKTİSADİ İŞLETMESİ

POSTA ÇEKİ HESAP NO: 604 61 34
TÜRKİYE İŞ BANKASI BEŞEVLER IBAN NO: TR05 0006 4000 0014 2190 9090 90

Değerli Okurlar,

Anıtkabir Derneği Yayın Kurulu'nun, dergimizin Ekim ayında yayımlanacak bu sayısının, "**Cumhuriyetin Yüzüncü Yıl Özel Sayısı**" olmasına karar verdiğini bir önceki sayımızda sizlerle paylaşmıştık. Bu nedenle özellikle yayın kurulunda görev yapan hocalarımız, bu sayı için özel yazılarını sizler için kaleme aldılar.

Türkiye Cumhuriyeti'nin geçen yıl başladığımız yüzüncü yıl kutlamalarına bu yıl da devam ediyoruz. Öncelikle geçtiğimiz günlerde imzalanmasının yüzüncü yılını kutladığımız Lozan Barış Anlaşması, "bağımsız yeni Türk devletinin kurulduğunu dünyanın kabul etmesi" anlamına geldiğinden özel bir yeri hak eder.

Lozan Barışının yüzüncü yılında anlaşmayı imzalayan onca ülkenin her birinin siyaset ve tarih arşivinde yerini koruyup sık sık başvuru olan bu anlaşmanın, karanlık amacı olanlar tarafından maksatlı sözlerle çürütülmesine, dolayısıyla, ülkenin bağımsızlığına, ulusun egemenliğine gölge düşürülmesine meydan vermemek için yakın tarihimizi iyi öğrenmek ve iyi öğretmek, Cumhuriyetin yetiştirdiği Türk aydınının en önde gelen görevi ve sorumluluğudur.

29 Ekim 1923 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Türkiye'nin yönetim biçimi Cumhuriyet olarak belirlenmiştir. Bunun yapılan değişiklikle Anayasaya eklenmesi ve 101 pare top atışıyla kutlanması aynı gün Meclis tarafından kararlaştırılmıştır. Bizler de Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş günü

olan 29 Ekim'i her yıl ülkece coşku içinde kutlamaya devam ediyoruz.

Cumhuriyet, devlet düzen ve yönetiminde şahsılık ve keyfiliğin hâkim olmasını önleyen en sağlam teminattır.

Atatürk;

"Cumhuriyet ahlaki fazilete dayanan bir idaredir. Cumhuriyet fazilettir. Sultanlık, korku ve tehdide dayanan bir idaredir. Cumhuriyet idaresi faziletli ve namuslu insanlar yetiştirir.

Sultanlık korkuya ve tehdide dayandığı için, korkak, alçak, sefil ve rezil insanlar yetiştirir. Aradaki fark bunlardan ibarettir."

"Türk Milletinin tabiat ve adetlerine en uygun idare Cumhuriyet idaresidir."

"Hiçbir zaman hatırıncıdan çıkmasın ki Cumhuriyet, sizden, fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür nesiller ister" diyerek Cumhuriyet'in kesin emrini açıklarken, "Benim için bir taraflık vardır: Bir tarafım. O da Cumhuriyet tarafılığı fikri ve sosyal inkılap tarafılığı, bu noktada yeni Türkiye topluluğunda hiç bir ferdi hariç düşünmek istemiyorum." diyerek Cumhuriyetçilere bir tek yolun varlığını kesin direktif olarak iletmiştir.

Sizleri hocalarımızın güzel yazıları ile baş başa bırakıyorum ve keyifli okumalar diliyorum.

Bir sonraki sayıda görüşmek üzere hoşça kalın.

Şadi ÖNER

(E) Tuğgeneral

Anıtkabir Derneği Başkanı

Anıtkabir'i Ziyaret Eden Resmi Heyetler

06.07.2023: ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ TIP FAKÜLTESİ DEKANI VE BERABERİNDEKİLERDEN OLUŞAN HEYET

10 Temmuz 2023
YÜCE ATATÜRE
Hacettepe Üniversite Diş Hekimliği Fakültesi olarak
2023 mezunlarımızın 76 Cumhuriyetimizin 100.günlük
anını ve kutlamanın gayretleriyle birlikte geldi Türkiye'nin
insanlarını geleceğe hazırladığına.
Fakültemizin yarın aynı anda bir sınıfa, Sıfırın ve
Sıfırın altında 999 öğrenciye, yüksek nitelikli
bilimsel katkıları ile ülkemize ve dünya için bir
kavramın ve teknoloji benzerlerini geliştirenleri ile
okullarının öğrencileri için birer geleceğe hazırladığı.
Sizden sonra da Türkiye'nin geleceği için "Sıfır" birliğine
ulaşmak için çalışmaya devam edelim, "Dünyaya bir
şey için mücadele etmiş, hayat için, insan için ve geleceği
mücadele etmişlerdir" olmanın onurlu öğrencisi olarak
bizim öğrencileri ve Türkiye Cumhuriyeti'ne gelecek nesilleri
severimzi selamladık.
Atatürk'ü hatırlarız, Sıfırın ve Sıfırın altında 999
öğrenciye.
Prof.Dr. Bilal Temur
Dekan
Diş Hekimliği Fakültesi
Hacettepe Üniversitesi

10.07.2023: HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ DIŞ HEKİMLİĞİ FAKÜLTESİ DEKANI VE BERABERİNDEKİLERDEN OLUŞAN HEYET

Anıtkabir'i Ziyaret Eden Resmi Heyetler

07.09.2023: BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ ULIBTK'23 DÜZENLEME KOMİSYONU BAŞKAN YARDIMCISI VE BERABERİNDEKİLERDEN OLUŞAN HEYET

07/09/2023
Ulu önderimiz Gazi Mustafa Kemal Atatürk
Cumhuriyetimizin 100. yılında size mesnet ve şükranla
sunmak üzere, 24. Ulusalımız Katılımlı İst. Bilim ve Teknoloji
Kongresi Kabineleri ve Dönerme Kurulu olarak hazırlanmış
İst. Bilim ve Teknoloji gelişmelerine katkı sağlanarak, 1976
yılında kurulan olan Türk İst. Bilim ve Teknoloji Derneği
İletişiminde 48 şifre düzenlenmiştir ve bu yıl Başkent
Üniversitesi bünyesinde, Başkent'te İstanbul'da gerçekleştiril-
miş olan çalışmaların ve bilim insanları olarak, İst. Bilim
ve Teknoloji Kongresine katılmaya gelmiş. Bilginin din hakiki hareketidir" sözünü
uygun olarak, yenilikçi, yenilikçi ve sürdürülebilir İleri
mühendislik uygulamalarıyla, bilime katkıda bulunarak,
bilimsel deney fikirleri arasında daha da yüksek
seviyelere çıkartmak için yılmadan çalışmaya ve
gelişimin devam etmesini.
Bu bağlamda, kurumsallaşmış Cumhuriyetimiz
bir bütün olarak kongre, ilkelat yapılmış, bilime
göstergesi gibi ve hedeflere ulaşarak işin
var gücüyle çalışmaya söz veriyor, vatanımıza
için hayran feda edilecek hiçbir zaman unutulmaz
sözlemlerimizle katkı sağlıyoruz.

Dr. Öğr. Üyesi Levent GÖK
Başkent Üniversitesi
ULIBTK'23 Dönerme Kom.
Başkanı Yardımcısı

09.09.2023: CUMHURİYET HALK PARTİSİ GENEL BAŞKANI VE BERABERİNDEKİLERDEN OLUŞAN HEYET

09.09.2023
Büyük Halkın,
Olayın Genel Başkanım,
Türkiye'nin kuruluşunun 100. yıldönümü ve kurucusu Atatürk'ün 100. doğum yıldönümü, yitirdiğimiz büyük devlet-
başkanı ve Atatürk'ün 100. doğum yıldönümü.
Tarihi, çağdaş bir ulus yaratmaya yönelik
çalışmalarını, Cumhuriyetin ilk 100 yılında
bilim insanlarımızın çabalarıyla, Türkiye'nin
Cumhuriyetin 100. yıldönümü kutlamaları
düzenlenmiş, sosyal ve kültürel alanlarda
bilimsel faaliyetlere ve yenilikçi uygulamalara
bilim insanlarımızın katkıları, vatanımıza
bilimsel ve teknolojik alanlarda büyük katkı
sağlamış ve geleceğe ışık tutmuş bir heyet
birbirimizi destekleyerek çalışmaya devam ediyoruz.
Özgür ve Demokrasiyi
Bilginin, her çağdaş insanın en büyük kaynağıdır.
100. yıldönümü, Cumhuriyetin ilk 100 yılında
bilim insanlarımızın çabalarıyla, Türkiye'nin
Cumhuriyetin 100. yıldönümü kutlamaları
düzenlenmiş, sosyal ve kültürel alanlarda
bilimsel faaliyetlere ve yenilikçi uygulamalara
bilim insanlarımızın katkıları, vatanımıza
bilimsel ve teknolojik alanlarda büyük katkı
sağlamış ve geleceğe ışık tutmuş bir heyet
birbirimizi destekleyerek çalışmaya devam ediyoruz.
Özgür ve Demokrasiyi

Karim Kızıldağ
CHP Genel Başkanı

Anıtkabir'i Ziyaret Eden Resmi Heyetler

09.09.2023: TÜRKİYE SOSYALİST PARTİSİ GENEL BAŞKANI VE BERABERİNDEKİLERDEN OLUŞAN HEYET

11.09.2023: AZERBAIJAN GENELKURMAY BAŞKANI VE BERABERİNDEKİLERDEN OLUŞAN HEYET

Anıtkabir'i Ziyaret Eden Resmi Heyetler

15.09.2023: ANKARA FEN LİSESİ MÜDÜRÜ VE BERABERİNDEKİLERDEN OLUŞAN HEYET

15.09.2023
Ulu Şehitimiz
Türkiye'nin 10. Fen Lisesinin 60. yıldönümünde
günler 2023-2023. anısına düzenlenen bu ziyaretin
sırasında Anıtkabir'i ziyaret eden öğrencilerimiz ve öğretmenlerimiz
özellikle Atatürk'ün gençlere gösterdiği ilgiye ve bu ilgiye karşılık
kendilerini göstermelerine yardımcı olduğuna inanıyoruz. Bu ziyaretin
başarılı ve faydalı geçmesini diliyoruz. Anıtkabir'in her anıta
gösterdiği ilgiye ve bu ilgiye karşılık kendilerini göstermelerine yardımcı
olduğuna inanıyoruz. Anıtkabir'in her anıta gösterdiği ilgiye ve bu ilgiye
karşılık kendilerini göstermelerine yardımcı olduğuna inanıyoruz.
Anıtkabir için her şeyi olanaklı olduğu kadar yapacağız.
Sevgi ve saygıyla sunarız.
Dr. Şenel ÖZALP
Ankara Fen Lisesi Müdürü

16.09.2023: TÜRKİYE MUHARİP GAZİLER DERNEĞİ
BODRUM ŞUBESİ BAŞKAN YARDIMCISI VE
BERABERİNDEKİLERDEN OLUŞAN HEYET

16.09.2023
Değerli Arkadaşlar
Türkiye Muharip Gaziler Derneği Bodrum Şubesi
Başkanı Yardımcısı ve Beraberindekilerden oluşan heyet
Anıtkabir'i ziyaret etmiş olduk. Anıtkabir'in her anıta
gösterdiği ilgiye ve bu ilgiye karşılık kendilerini göstermelerine yardımcı
olduğuna inanıyoruz.
Kıymetli Başkan Yardımcısı
Türkiye Muharip Gaziler
Derneği Bodrum Şubesi

CUMHURİYETİN MÜJDECİSİ LOZAN BARIŞ KONFERANSI

Prof. Dr. Seçil Karal Akgün*

“Milletlerin hayatında bir muharebeden sonra yapılan siyasi akdin 45 yıl sonra kendi değerini muhafaza eden bir belge olarak kalması, ender görülür. Ama Lozan Antlaşmasının bugün devletin temel yönetim kurallarına öncülük ve kılavuzluk edebildiğini gelecek kuşakların hiçbir şekilde gözden uzak tutmamaları lazımdır. Lozan Muahtesi, askeri zaferler gibi milletimizin hakkı ve kendi kabiliyetinin mahsulü olan bir kazançtır.”¹

Türkiye Cumhuriyeti'nin müjdecisi olan Lozan Barış Antlaşmasını 100. yıldönümünde değerlendirmek, İsmet Paşa'nın anlaşmanın 45. yıldönümündeki bu tarihi sözlerinin önemini kavrayıp emperyalizmin egemen olduğu o dönemin dünyasını, Türkiye'sini,

* Başkent Üniversitesi Ord. Prof. Enver Ziya Karal Tarih Uygulama Araştırma Merkezi Müdürü,
1 İsmet İnönü, *Hatıralar*, Ankara 1967 s. 41 42

Lozan Konferansı'na gönderilen Türk heyetinin karşılaştığı koşulları, tarafların beklentilerini ve amaçlarını da bilmeyi gerektirir. Bunları öğrenmeden Kurtuluş Savaşı'nın siyasal zaferi, Türkiye'nin tapusu olan bu anlaşmanın eksikleri ve yeraltı kaynaklarının araştırılmasını yasaklayan ya da 100 yıl sonra sona ereceğini içeren gizli maddeleriyle bir teslimiyet belgesi olduğunu öne sürerek eleştirmek, ancak bilgisizlikten kaynaklanan yanılğı, hatta Cumhuriyet düşmanlığıdır. Bu dayanaksız yargılamalar kadar üzücü bir nokta, varlığını bu antlaşmaya borçlu olan yetkililerimizin bu önemli yıldönümünü geçiştirmeleri, bir başkası da şimdiye kadar Türkiye'nin hiçbir hükümetinin bu konferansın yapıldığı yerlerden hiç olmazsa birini satın almamış olmasıdır. Nitekim bugün Lozan'da bu antlaşmanın imzalandığı yer, aşağıdaki fotoğrafta da bahçeye ağaçların altına asılmış bir tabelayla gösterilmektedir.

Bunlar bize 100 yıl sonra bile canlılığını koruyan bir anlaşma olan Lozan'a sahip çıkmak için bazı ayrıntıların daha iyi öğrenilmesi gerektiğini hatırlattığından, bu yazıda Lozan Konferansı'na katılanlar, tartışılan konular, antlaşma maddeleri gibi çok bilinenleri

CUMHURİYETİN MÜJDECİSİ LOZAN BARIŞ KONFERANSI

tekrarlamayıp görüşmelerin Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk'ün ve Kurtuluş Savaşı davasına aynı duyarlılıkla sarılan en yakını İnönü'nün akılcı, bilimsel, sabırlı yaklaşımlarıyla değişen akışı ve sonuçları üzerinde duracağım.

Konferansın Başlangıcından Önce Yaşananlar

Lozan Konferansı başlarken, kapitalizmin hızla geliştiği, bu doğrultuda emperyalizm şampiyonu İngiltere'nin, Fransa'nın, bağlaşıklarına kırgın İtalya'nın, dünya savaşırken ekonomisini alabildiğine güçlendiren Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) kendi çıkarlarını korumayı hedefledikleri bilinen bir gerçektir. Günümüzün Büyük Ortadoğu Projesi'nin ta kendisi olan sömürgecilikle, sonraki söylemiyle mandaterlikle beslenmeyi hedefleyen bu ülkelerin karşılıklarına aldığı Türkiye o tarihte henüz bir devlet bile değildi. Atatürk 16 Mayıs 1919'da Samsun'a doğru yola çıkarken ulusun egemen olduğu tam bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmayı hedeflemişti² ama Mondoros bırakışmasıyla (Mütarekesi) Türklere bırakılmış topraklar işgal altındayken, başkentte Halife-Padişah, yönetimde hanedan sistemiyle Osmanlı Devleti varken bu olamazdı. Bunun için Türk halkının Atatürk'ün önderliğinde yaklaşık dört yıl kurtuluşu için savaşarak önce askeri, Lozan'da da siyasi zafer kazanması gerekti.

Bilindiği gibi barış konferansları durup dururken yapılmaz; savaşlardan sonra, barış koşullarının saptanması için yapılır. Savaşlarda berabere kalmak yoktur. Yenilen vardır. Yenilen vardır. Barış konferanslarında doğal olarak yenen, yenilene koşulları bildirir. Bu tarih boyunca böyle olmuştur. Ama Osmanlı Hükümeti ile barış koşullarının saptandığı Sevr'i Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tanımayınca Türklere barış tarihinde ilk kez yenik tarafın anlaşma masasına eşit olarak oturduğu Lozan Konferansı'nın sonunda sağlandı.

2 Nutuk, Ankara 1963, Cilt. s. 22

Cumhuriyet tarihimizin çok önemli aşamalarının 100. yıldönümlerinin kutlandığı 2023 yılında pırıl pırıl bir tarih sayfası olan Lozan Barış Anlaşması bağımsız yeni Türk devletinin kurulduğunu dünyanın kabul etmesi anlamına geldiğinden özel bir yer hak eder. Lozan'ı izleyen ilk büyük gelişme, 13 Ekim'de Ankara'nın başkent oluşudur. Aslında bu 27 Aralık 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya gelişiyle zaten eylemsel olarak gerçekleşmişti. 29 Ekim'de Cumhuriyetin duyurulması da farklı değildir. Nitekim Mecliste bu karar alınacağı zaman İstanbul Milletvekili Abdurrahman Şeref Bey 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılışına göndermeyle "Hakimiyet-i Milliye bilakayduşart milletindir dedikten sonra kime sorarsanız sorunuz, bu, cumhuriyettir. Doğan çocuğun adıdır"³ diyerek tam da bunu anlatmıştı. Yürürlüğe girmesiyle dünyanın Türk devletinin bütünlüğünü; sınırsal, ulusal, ekonomik bağımsızlığını kabul edip tanıdığı Lozan'sa bunlardan farklıydı. Bu farkı anlamak, Türk Heyeti ve İsmet Paşa'nın barış anlaşması imzalanana kadar yurt içinde ve konferansa katılan yabancılar karşısında göğüslediği sıkıntıların bilinmesini gerektirir. İç sıkıntılar, ülkede Kurtuluş Savaşına ve Lozan'a bakıştaki farklılıklardan; yabancı katılımcılardan kaynaklanırsa Türklere bağımsızlık vurgusunun, hele bu konuda kazançlı çıkmasının sömürgelerindeki milyonlarca Müslümanı aynı yöne kıskırtmasından kaygı duyan İtilaf Devletleri'nin temsilcilerinin Türkleri küçümseyen hatta saygısız davranışlarından ileri geliyordu. Şimdi bu iki etkene daha yakından bakalım:

Kurtuluş Savaşının kazanılması Türk ulusu için elbette büyük bir başarı, kıvanç ve mutluluktur. Bütün yurt zaferin coşkusunu yaşıyordu. Türk heyeti de Lozan'a bu coşkuyla gitmişti. Ancak, barışın yeni ve bağımsız bir Türkiye getireceği belli olduğundan, işgalcilerle savaşırken tek yürek olan ülkede, hatta TBMM'nde bile herkesin

3 Nutuk, Cilt II s.812

CUMHURİYETİN MÜJDECİSİ LOZAN BARIŞ KONFERANSI

barış konferansına aynı coşkuyla yaklaştığı söylenemezdi. Yurt çapında kurtuluşu sevinçle karşılayan, ama saltanata bağlı kalmak isteyen bir kesim olduğu, *milletin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır* maddesiyle ulusal egemenliğin öne çıkarıldığı Amasya Genelgesi'nin hemen ardından ortaya çıkmıştı. Bunun belki de ilk belirtisi, yeni Türkiye'ye doğru örgütlenmenin başladığı Erzurum Kongresi'nden önce Osmanlı Hükümeti ile bağlarını koparmak isteyen Atatürk'ün sadece adıyla imzaladığı 9 Temmuz dilekçesiyle vatanı ve milleti parçalanmaktan kurtarmak için milletin bir ferdi olarak çalışmak üzere askerlikten istifa ettiğini bildirmesinin ertesi gün aynı adımı atan en yakın mücadele arkadaşlarından biri olan Rauf Bey'in (Orbay) dilekçesindeki "vatan ve milletin istiklali ve Saltanat ve Hilafetin kurtuluşu sağlanana kadar"⁴ sözü ve *Eski Bahriye Bakanı* imzasıydı. Bu, kısa bir süre sonra TBMM'nde de belirecek olan gruplaşmanın da göstergesiydi. Lozan'a gidecek heyetin görevlendirilmesi sırasında kesinlik kazanan bu ayrışmanın temelinde yatan, yurdun düşmandan kurtarılmasında birleşen Kuvayı Milliye aslarının Saltanat ve Halifeliğin kaldırılması konusunda farklı düşünceleriydi. Hatta TBMM kurulurken bile İstanbul'da Padişah Hükümetinin bulunduğu gözetilerek Ankara Hükümetini oluşturanlara *Bakan* anlamına gelen *Nazır* denmemiş, geçici olduklarını vurgulamak için *Vekil* sözü kullanılmıştı. Kişisel çekememezliklerse apayrı bir sorundu.

Bu ikilemin, daha başlangıçtan farkında olan Atatürk, Yunan yenilgisinin ardından ateşkes koşullarını görüşmek üzere Mudanya'da toplanacak konferansta Türk heyetine başkanlık yapmak üzere hiç tereddüt etmeden İsmet Paşa'yı görevlendirmişti. Yunan güçlerinin Doğu Trakya ve İstanbul'dan çekilmesinin kararlaştırıldığı Mudanya Konferansı 11 Ekim'de son bulurken Türklerle barış sağlayacak bir konferansın toplanması da kararlaştırılmıştı. Mudanya'da İtilaf

Devletleri heyetine başkanlık yaparken İnönü'nün özenli yönetiminden çok etkilenen İstanbul İşgal Orduları Başkomutanı General Charles Harrington da İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a barış konferansında TBMM'ni İsmet Paşa'nın temsil edeceğini düşündüğünü şu satırlarla bildirmişti:

"Kendisiyle ilk tanıştığımda beni hiç etkilemedi. Kısa boyludur. Dikkati çeken bir yanı yoktur. Çok az konuşur, üstelik bir kusuru, bazı hallerde de üstünlüğü vardır: Sağırdır. Fakat eminim ki tahmin edildiğinden çok daha uzağını görebilen bir insandır. Birçok önemli görevlerde bulunmuş, komutanlık ve Genelkurmay Başkanlığı yapmıştır. Yunanlılara karşı yapılan son savaşta Batı Orduları Komutanıydı. Günlerce bize haşın davrandı. Merhaba ve Allasmaldık deyişi dışında gülümsediğini hiç görmedik. O bir ayrıntılar ustasıdır. Her satırı dikkatle okur, yazının sonuna gelmeden hiçbir zaman fikir açıklamaz. Okurken not alır. Yazıyı bitirince biraz düşünür sonra her paragraf üzerine düşüncesini söylemeye başlar. Görüşmemiz sırasında daima nazik davrandı. Hiç heyecanlanmadı. Kendinde herhangi bir böbürlenme işareti kesinlikle görmedim. Bir çeşit hukukçu mantığına sahiptir, öyle de hareket etti. Kendine güvenen iyi bir generaldir. Yunanlıları bozguna uğratan planların hazırlığında pay sahibidir. Mustafa Kemal'in de çok yakın arkadaşıdır. Şüphe yok ki masada oturup yemek yenecek adam da değildir, fakat kendisine saygım olduğunu söylemeliyim."⁵

Lozan'da toplanması kararlaştırılan barış konferansına katılacaklar belirlenirken Mondoros'u imzalayanlar arasında olmaktan duyduğu ezikliği gidermeye çalışan Rauf Bey ve Doğu Anadolu'da Ermenileri yendiği için de Kazım Karabekir heyetin başkanlığı için çok istekliydiler. Oysa Atatürk, İsmet Paşa'nın Türkiye'yi temsil edecek olan heyetin başkanlığı için doğru kimse olduğuna çoktan karar vermişti. Onu İnönü Muharebelerinde

4 Bekir Sıtkı Baykal, *Erzurum Kongresi ile İlgili Belgeler*, s. 15, 16

5 Enver Ziya Karal, *Bellekten* cilt XXXIX, Sayı 153, Ankara 1975, s. 18.

CUMHURİYETİN MÜJDECİSİ LOZAN BARIŞ KONFERANSI

Yunan ordusunun Anadolu'da ilerlemesini durdurduğunda "Dünya tarihinde İnönü Meydan Muharebeleri'nde yerine getirdiğiniz görev kadar ağır bir iş başarmış kumandanlar enderdir... Siz orada yalnız düşmanı değil, milletin makus talihini de yendiniz"⁶ diyerek kutlaması, duyduğu güvenin aynasıydı. Askeri ve düşünsel açıdan da hep yanında olan İnönü'nün Mudanya'da bir asker olarak oturduğu konferans masasından başarılı bir diplomat olarak kalkması, bu güveni perçinlemişti. Böylece 31 Ekim'de İnönü TBMM üyelerinin oybirliğiyle Lozan Heyeti'nin başkanlığına getirildi.

Müttefiklerin Türklere yaklaşımıysa daha konferans başlarken iki saygısız davranışla kendini göstermişti. Bunların ilki, 13 Kasım'da açılması kararlaştırılan konferansın TBMM'ne haber verme gereği bile duyulmadan ertelenmesiydi. Ertelemeyi ancak 11 Kasım'da Lozan'da oteline yerleşirken öğrenen İnönü, yaşadığı sıkıntıyı basın toplantısı yaparak topladığı gazetecilerle paylaştı. Müttefiklerin tutumunu *manasızlık*, *haksızlık*, *dikkatsizlik* olarak tanımladığı gazetecilere Türk heyetinin böyle davranışları görmezlikten gelmeyeceğini belirtmekten geri kalmadı. Basına bir vurgusu da Lozan'a yargılanmak için değil, barış anlaşmasının hazırlanmasında işbirliği yapmak için geldiğini söyleyerek eşit davranış beklediğini anlatmıyordu.⁷

İkinci saygısızlıkta Mudanya'da TBMM'ni tanımış olan müttefiklerin Türk Heyetine Osmanlı delegeleri gibi yaklaşmalarıydı. Şöyle ki, İtilaf Devletleri 28 Ekim'de TBMM Hükümeti'ni Lozan'da toplanacak barış görüşmelerine davet ederken aynı çağrıyı Kurtuluş Savaşı boyunca destekledikleri İstanbul Hükümeti'ne de gönderince ulusal güçlerin zaferine Bab-ı Ali'yi ortak etmek için Ankara ile yakınlaşmayı amaçlayan Sadrazam Tevfik Paşa da Atatürk'e iki hükümetin birlikte hareket etmesini önermekten geri kalmamıştı.

Bunun Mustafa Kemal Paşa'nın Lozan'a iki başlı durumda gitmeme kararlılığıyla birleşmesiyle Mecliste Saltanatın kaldırılmasının gündeme getirilmesini tetiklemişti. Konu TBMM'nde masaya yatırıldığında ülkede yeni bir düzene karşı olan Saltanat ve Halifelik yanlılarının çokluğunu bilen Atatürk hem gereksiz tartışmaları önlemek, hem de sömürgelerindeki Müslümanların ayaklanmaları kaygısında olan müttefiklerin işe karışmalarını önlemek için iki makamın birbirinden ayrılarak Saltanatın kaldırılmasını önermişti. 30 Kasım'da yapılan uzun görüşmeler ve sert tartışmalardan sonra 1 Kasım günü Meclis kararıyla 600 yıllık Osmanlı Devletine son verilmişti.⁸ Böylece Lozan'da ikili temsil olayı sonlanmış, ama Konferans toplanınca Türklere yenilmiş bir ülkenin temsilcileri gibi davranılmıştı.

Öte yandan, ertelenen konferansın açılışına kadar geçen zamanı Fransa'nın davetini kabul edip Paris'e giderek değerlendiren İnönü, 15 Kasım günü Lozan'ın açılışında Fransa'yı temsil edecek Başbakan ve Dışişleri Bakanı Poincaré'ye Türk tezini anlatırken, kapitülasyonların kaldırılmasını da öngördüğünden Konferans'ta ekonomik bağımsızlığa hiç de sıcak bakılmayacağını öğrendi. İnönü'den sonra Paris'e gelen İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un da katılacağı bu yaklaşımın nedeni sade Türkiye'deki çıkarların elden geçirilmesi değil, bu iki ülkenin sömürgelerindeki milyonlarca Müslümana da ekonomik bağımsızlık düşüncesini aşılayacağı içindi. Ancak, görüşme sırasında İnönü'nün moralini bozan bu bilgi, TBMM'nin ekonomik bağımsızlık konusundaki çalışmalarına yararlı olacak, hatta İktisat Vekili Mahmut Esat Bey'in önerisi üzerine 1923 Şubatında toplanması kararlaştırılan Türkiye İktisat Kongresi için hazırlıkların başlatılmasına önayak olacaktı.⁹ İnönü'nün aynı gün görüştüğü önceden tanıştığı ve

8 *Nutuk* Cilt II Ankara 1969, s. 679-686

9 Bu konuda geniş bilgi için bkz: Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi Hatıralar Belgeler*, Yorumlar (İzmir 1923), Ankara 1962

6 *Nutuk*, Cilt II, s. 580

7 Ali Naci Karacan, *Lozan*, İstanbul 1971, s. 76

CUMHURİYETİN MÜJDECİSİ LOZAN BARIŞ KONFERANSI

aynı gün Fransa Dışişleri eski bakanı Franklin Bouillion'un *Lozan'da karşılaşacağı birinci derece devlet adamlarının* Türkleri ve Anadolu'yu hiç tanımadıklarından mücadelelerini de her yerde olan bir askeri ayaklanma gibi gördüklerini, ama ciddi ve samimi olduklarından uğraşarak konferansta bütünü gerçekleri anlatmalarını önermesi, İnönü'ye ümit verdi ve cesaretini yükseltti.

Türk heyeti için sarsıcı bir gelişme de konferansın başlamasından iki gün önce gazetelerinin Saltanat kaldırıldıktan sonra Halife olarak yerinde bırakılan Vahdettin'in "hayatını tehlikede gördüğünü" belirtip İslam Halifesi olarak imzaladığı bir mektupla İngiliz zırhlısına sığınarak kaçtığı haberiyle donanmasıydı.¹⁰ Bu haber Konferansta azınlıklara Türklerin eza cefa çektiğini gündeme getirilmeyi bekleyen Ermeni heyetleri için hazine, Türk delegeler içinse daha konferans açılmadan göğüslenen yeni bir üzüntü ve sorundu. Bir başka sıkıntı da Başbakan Rauf Bey'in İnönü'ye Çerkez Ethem'in kardeşleri Reşit ve Tefik Beylerin İsviçre'ye gittiklerini bildirdiği suikasta karşı dikkatli olmasını önerdiği uyarı telgrafıydı. Bu olasılığı Lozan'da kalışı boyunca dikkate almak zorunda kalan İnönü'nün aynı süreçte büyük bir sorunu da başlı başına telgraflardı. Bu sorun Mors alfabesinde Arap harfleri olmamasından kaynaklanıyor, tüm görüşmelerini telgrafla Ankara'ya bildiren İnönü ile TBMM arasındaki yüzlerce telgrafın çözümlenerek ya da Fransızca yazılması gerekmesi zaman kaybına, zaman zaman da yanlışlara yol açıyordu.¹¹ Bununla birlikte İsmet Paşa tam yetkili olmasına karşın konferans boyunca Curzon'un tepkilerine yol açsa da her adımını hükümete bildirerek fevkalade bir ekip çalışması yapmaktan geri kalmadı.

Konferansın Açılışı ve Görüşmeler

20 Kasım'da Lozan kentinde Mont Benon Parkının gazinosunda açılışı yapılan Lozan Barış Konferansı'nda Lord Curzon İngiltere,

10 Bilal Şimşir, *Lozan Günlüğü* Ankara 2012, s. 128

11 Ibid. s. 176

Poincare Fransa, Mussolini İtalya, Venizelos Yunanistan, Hayachi Japonya, Splaikovits Yugoslavya, ilgili konularda da Çiçerin Rusya, Stambulisky Bulgaristan heyetlerinin başkanlarıydı. İstanbul'daki Amerika Yüksek Komiseri Marc L. Bristol, Bern Büyükelçisi Joseph G. Grew ve Roma Büyükelçisi Richard Washburn Child da dünya savaşına girerken Osmanlı topraklarındaki eğitim ve sağlık kurumlarının zarar görmemesi için Bab-ı Ali'ye savaş duyurusu yapmayan Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) bu gerekçeyle temsilci göndermediği konferanstaki gözlemcileriydi. İtilaf Devletleri'nin beklentisi Türklere çıkarlarını karşılayan bir anlaşma imzalatıp Dünya Savaşı'nı noktalamak; Ortadoğu'da etkinlik kazanmak isteyen ABD'nin beklentisi de konferansın Türk topraklarındaki kurumlarını sürdürebileceği ve yanına aldığı Ermenilere yurt sağlamak için verdiği sözü yerine getireceği bir anlaşmayla sonlanmasıydı. Türklerin beklentisiyse konferansta eşit katılım sağlayıp Türkiye'nin bütünlüğünü ve bağımsızlığını kabul ettirmektir. Katılanların ortak umudu en kısa zamanda barışa ulaşmaktır. Dönemin en parlak diplomatı olarak tanındığından Konferansa başkanlık yapması kararlaştırılan Lord Curzon, Noel'i evinde kutlamayı umduğunu söyleyerek *kısa zaman'a* açıklık getirmişti ama bu varsayımı gerçekleştiremeyecekti.

Açılışta birkaç söz söylemek isteyen İsmet Paşa'ya tek konuşmayı ev sahibi olarak İsviçre Reiscumhuru Haab'ın yapacağı bildirilmişti. Oysa Haab'ın hoş geldiniz deyip başarı ve barış dilemesinden sonra Lord Curzon da bir konuşma yapınca İsmet Paşa programsız bir şekilde kürsüye çıkıverdi. Konferansa tek gladiyatörün Türkiye olduğu bir arena gözüyle bakan ve her biri kendini en güçlü aslan gören müttefikler, Türk heyetini yenik Osmanlı'nın devamı gibi görmek istediklerinden, İnönü'nün silah bırakışma uygulanmadığından Türklerin barışın nimetlerinden yoksun kaldığını, topraklarının işgal edilip yakıldığını, yıkıldığını ama varlık savaşını vererek zafere ulaştıklarından

CUMHURİYETİN MÜJDECİSİ LOZAN BARIŞ KONFERANSI

artık haklarına, özgürlüklerine, bağımsızlıklarına saygılı adil bir barış beklediklerini söylediği eşitlik vurgulu gündem dışı konuşmasını şaşkınlık içinde dinlediler. Konferansın büyük isimlerinin şaşkınlığı konuşmanın içeriğinden çok, İnönü'nün uluslararası ortamda onlardan eşitlik istemesi, Türklerin haklarına sahip çıkarak ezilmeyeceklerini de ilk kez işittiklerindendi. Anılarında konuşmasından sonra ortalığın karıştığını, bazı gazetecilerin de sözlerindeki eşitlik vurgusunu sorguladığını yazan İnönü'ye sonraki dakikaları "Herkes, bir garip vaziyette hareketlerimi diplomat usullerini bilmeyen bir asker olduğuma vererek törendeki müdahalemi hazmedip geçtiler"¹² diye anlatır.

Lozan Konferansı çalışmalarına 21 Kasım'da Uşi'de Şato Oteli'nde Lord Curzon'un yönetiminde; müttefiklerle yıllardır birbirine küs Balkan ülkeleri ve görüşmelerden eksik olmayacağı anlaşılan ABD gözlemcilerinin ortak cephesinin karşısında Türk heyetiyle başladı.

Bu heyet bir ulus devletinin temsilcisi olarak Lozan'a gitmişti. Ulusal bir devletin önce sınırları olması gerektiği için de yeni Türkiye'nin sınırsal bağımsızlığıyla birlikte sınırsal bütünlüğünü de vurgulayan Misakı Milli, heyetin pusulasıydı. TBMM'de İsmet Paşa'ya Misakı Milli doğrultusunda heyetin uyması istenen 14 maddelik bir *talimatname*, ayrıca, ortaya koyulacak bütün antlaşmaları ve sözleşmeleri imzalayabilmesi için yetki belgesi verilmişti. Bu belgede kapitülasyonlar ve Ermenilere toprak verilmesi konularında çok ısrar edilirse konferansın terk edilebileceği de yer almıştı. Kapitülasyonlar ticari durumla doğrudan bağlantılı olduğundan, üstelik İtilaf Devletlerinden önceki anlaşmalara dayanan ithalatın ya durdurulmuş ya satılmıyor olması tarafları mali zarara soktuğundan hep en önde olacaktı.

Konferansın ilk oturumu sınırların ele alınmasıyla başladığında bu konudaki çoğu sorun için Mudanya görüşmelerinde anlaş-

maya varılmışsa da Mondoros'un herkesin gözü önünde çığnemesinden sonra Türk heyetinde muhataplarına güvensizlik hakimdi. Bunun için görkemli konuşmasıyla Türk heyetini sindirmeyi planlayan Curzon görüşmeyi başlatınca İnönü hemen konferansın Şark İşleri Konferansı olarak belirlenmiş adına karşı koyup *Yakındoğu İşlerine İlişkin Lozan Konferansı* adını kabul ettirdi. Bu, İnönü'nün müttefiklere Türk heyetini saydırıp konferansa öbürleriyle eşit koşullarda devam etmekteki kararlılığını göstermesiydi. İlk kez uluslararası diplomatik görev üstlenen henüz 38 yaşındaki İsmet İnönü ve Avrupa'nın en güçlü hatibi olan 64 yaşındaki Lord Curzon'un konferansın asları olacağı da o gün anlaşılmıştı.

Curzon, tam bir İngiliz Lorduydu. İsmet Paşa'nın anlatımıyla¹³ bol kullandığı jestleri, edebi cümleleriyle çevresini etkileyen, mücadeleci, tecrübeli bir devlet adamıydı. Kurtuluş Savaşı boyunca İstanbul Hükümetinin yanında olup Yunanlıları da destekleyen İngiltere'de, dominyonlarında müttefik ülkelerde halkların artık savaşmak istemediğini biliyordu. Herkese hedefinin barış olduğunu söylese de Lozan'a giderken Türklere karşı ortak bir cephe kurmak için Paris'te Poincaré ve İtalya Büyükelçisi ile görüşmekten geri kalmamıştı. Konferans boyunca İsmet Paşa ile sık sık özel görüşmeler de yapmış, karar aşamalarında onun Ankara'nın görüşünü beklemesine hele Misak-ı Milli'de ısrarına hep sinirlenmiş, hatta bunu "*İsmet, bana tıpkı hep aynı havayı çalan bir laternayı hatırlatıyorsun. Milli egemenlik sözünü duymaktan hepimize gına geldi*"¹⁴ diye belirtmişse de İnönü'nün çizgisini değiştirememişti.

Türklere isteklerini kabul ettiremeyince uğradığı düş kırıklığını Amerikalı gözlemcilerle "İsmet uyarılar karşısında zırhlanmış, hep aynı şeyleri tekrarlayıp aynı çocukça itirazları öne sürmekten başka yaptığı yok. Keops'taki piramitlerle tartışmaya girmek

13 İsmet İnönü, *Hatıralar*, Ankara, 1967.

14 Joseph C. Grew, *The Turbulent Era.. Diplomatic Record of Forty Years, 1904-1945* (Boston, 1962) s. 63.

12 Seha L. Meray, a.g.e. Önsöz, s. VI

CUMHURİYETİN MÜJDECİSİ LOZAN BARIŞ KONFERANSI

herhalde bundan farksızdır.” diye anlatmıştı. Avrupa’nın bu en güçlü hatibinin canını sıkkan bir başka noktaysa herkesi etkileyen çarpıcı konuşmalarının ve ses tonlarının ağır işiten İnönü’de bir iz bırakmadan uçup gitmesi, böylece diplomaside büyük değeri olan en önemli silahın elinden alınmasıydı. Daha ilk toplantıda o konuşurken İnönü’nün önündeki kâğıda hep bir şeyler karaladığını görünce Child’a “Bu adam beni deli edecek. Ben ne yapacağım şimdi?” diye yakınmıştı.¹⁵ Konferans uzadıkça sabırsızlanmış, çıkışlarıyla hep Türk heyetini hedef almış, kızgın bir anında Lozan’ı Ankara’nın yokluklar içindeki yaşamına yeğledikleri için görüşmeleri kasıtlı olarak uzattıklarını öne sürmüştü, hatta “Hele bir de burada sımsıkı durarak o aşırı taleplerini yaptırırlarsa onlara kayıtsız şartsız teslim olmuş olacağız.”¹⁶ diyerek de Türklerden Çanakkale’nin intikamını almaya odaklı duygularını dile getirmişti.

Lozan’a gidene kadar ömrünü asker olarak geçirmiş olan İsmet İnönü ise, kararlı, inatçı, ama zarif, saygılı ve uzlaştırıcı kişiliğiyle kısa zamanda bütün heyetlerle iyi ilişkiler kurmuş, hatta Curzon ve Venizelos dahil herkese kendini sevdirep saydırmıştı. Tamamen amacına odaklandığından, sık sık haşınlaşan Curzon’un karşısında sinirlerine hep hakim olmuştu. Amerika temsilcilerinden Child, notlarına “İsmet herkesin sabrını taşıyarak ödün üstüne ödün alıyor” diye yazdıktan sonra Curzon’un konferans masasında bile çok sertleşebilen sözlerini İnönü’nün protesto etmeyip hayretle bakmasını ya da gülümsemesini Curzon’u yıpratma politikası olarak yorumlamıştı. Düşüncelerini, isteklerini açıkça belirtmekten kaçınmadığından da davasına sahip, yalan söylemeyen bir diplomat olup, başarıyla dev diplomatlarla yarışabildiğini yazmıştı.¹⁷ Müttefiklerse, belki de insancılık, demokrasi, eşitlik, adalet, bilimsellik gibi Batı’ya özgü olduğunu

düşündükleri nitelikleri Doğu ülkesi olarak tanıdıkları Türkiye’yi temsil eden İnönü’de bulduklarını içlerine sindiremediklerinden, ona sık sık aşırı baskı yapıp sıkıştırmışlardı. İnönü’nün notlarında bu süreçte *bir muharebeden çıkmış, bilmediği bir başka muharebeye girmiş gibi* duygular içinde olduğunu, her gün her şeyi “bir harp raporu gibi” Ankara’ya bildirdiğini yazmasıysa Lozan Konferansı’na Kurtuluş Savaşının son sayfası gibi baktığını anlatıyordu.¹⁸ Türklerle barış yapılmadan dünya savaşının bitmiş sayılmayacağını, ülkelerinin savaş ekonomisinin büyük maddi yükü altında ezileceğini bilen siyasal temsilcilerin hepsinin barış istediğini kavradığından, bu son sayfada Misakı Milli’ye sımsıkı sarılıp ulusal-sınırsal bütünlük ve tam bağımsızlık isteğinde ödünsüz direnebilmişti. Ne ki uzayan azınlıklar konusu ve onu izleyen kapitülasyonların kaldırılması görüşülürken çıkan sert tartışmalar, konferansı kesintiye götürdü.

Azınlıklar konusunda müttefiklerin hedefi Türk sınırları içindeki *gayrimüslimlere* din, dil ve etnik olarak yaklaşarak Türk halkını, Ermenilere de yurt sağlayarak Türk topraklarını bölmektir. Dr. Rıza Nur Azınlıklar Komisyonu’nun toplantısını TBMM’nde “En çetin işlerimizden biri... karşımızda bütün cihanı bulduk... (salon) papazlarla vesailerlerle dolmuştu”¹⁹ diyerek anlatmış; anılarında da ortamı şu satırlarla açıklamıştı: “Frenkler bizde ekalliyet (azınlık) diye ırkça, dilce, dince azınlık biliyorlar. Bu bizim için gayet vahim bir şey, büyük bir tehlike... Irk tabiriyle Çerkes, Abaza, Boşnak, Kürt, ilh.. yı Rum ve Ermeninin yanına koyacaklar. Dil tabiriyle Müslüman olup başka dil konuşanları da azınlık yapacaklar. Din tabiri ile halis Türk olan iki milyon Kızılbaş da azınlık yapacaklar. Yani bizi hallaç pamuğu gibi dağıtıp atacaklar.”²⁰ Müttefiklerin dört elle sarıldıkları bu isteklerinde sömürgelerindeki farklı

15 Richard Washburn Child, *Diplomat Looks At Europe*, Duffield 1925, s. 95-96.

16 İbid

17 İbid.

18 İsmet İnönü, a.g.e.

19 TBMM Gizli Zabıtları Cilt 4., Mart 1923, s. 4-16

20 Rıza Nur *Hayatım ve Hatıratım, İstanbul 1968, Cilt III s. 1044*

CUMHURİYETİN MÜJDECİSİ LOZAN BARIŞ KONFERANSI

halkların Türklere örnek alıp bütünleşmesini önlemek amacı da vardı. Türk heyetinin tezi ise tüm yurttaşların eşitliği üzerine yapılan yeni Türkiye’de herkesin inanç ve dinsel uygulama özgürlüğü olduğunu anlaşıp kabul ettirmektir. Curzon yeni düzende Müslüman azınlık olmadığını ve hiçbir müdahaleciğe razı olunmayacağını anlamazlıktan gelip Türkiye’de kalan Ermenilerin Milletler Cemiyeti’nin kontrolü ve koruması altına koyulmasında ısrar ederken “koca bir ülkede Ermeniler için bir parça yer yok mu?” diyerek toprak isteğini tekrarlamasını İsmet Paşa ulusun egemen olduğu yeni Türkiye’nin eskisinden çok farklı olduğunu hatırlatıp yurdun bir kısmının ‘suni bir vatan ve devlet’ kurmak üzere Ermenilere verilmesinin kabul edilemeyeceğini ayrıntılarıyla açıklayarak sonlandırdı.

Kapitülasyonların hukuki ve ekonomik boyutlarıyla tamamen kaldırılmasıysa çok sert tartışmalarıyla konferansın kesilmesinde bardağı taşıran damla oldu. Müttefikler Türk heyetinin hedeflediği tam bağımsızlık için gereken adli düzenlemelerin zaman alacağını öne sürerek Uluslararası Adalet Divanı’nın Batılı hukukçularla kuracağı danışman heyetinin gözetiminde 5 yıllık bir geçiş dönemi tanınmasında direniyorlardı. Yabancıların davalarında hep yabancı bir hukuk danışmanının bulunması, celp, tevkif ve ev araştırma emirlerinin ancak bu hukuk danışmanının onayları ile verilmesi, hatta bu kimselerin haklı görmedikleri mahkeme kararlarını bozdurmak için Adliye Vekiline itiraz edebilmeleri de isteklerindendi. Türk heyetinin yeni Türkiye’nin en kısa zamanda hukuki ve mali düzenlemeler yapacak farklı bir yapı olduğunu tekrarlamalarını dikkate almamaları, bunun yapılacağına, yapılırsa da sürekliliğine inanıp güvenmedikleri içindi.

İlginç olan, Misakı Milli’de siyasi, mali ve adli gelişmeye engel sınırlamaların kabul edilemeyeceğinin belirtilmesine karşın Sevr’de yer alan kapitülasyonların tamamen kaldırılmasına yüzyıllarca bu sıkıntıyı çekmiş olan Japonya’nın temsilcilerinin bile karşı

olmasıydı. Dünya Savaşında İtilaf devletlerinin kanatları altında Türklere karşı birleşen, Misakı Milli’ye göre Türkiye’den ayrılan Araplar da Türkleri desteklememiş, Türklerin aleyhine çalışan temsilcileri Türkler gibi davranış gördüklerinden yakınmışlardı. Görüşmelerde en can alıcı noktaysa TBMM’nin altın olarak ödemesi istenen Osmanlı borçlarıydı. Bunların tamamını ödemeyi kabul etmeyeceğini belirten Türk heyeti ise, borçların kullanım oranlarına göre İmparatorluktan ayrılan devletlere taksimini öneriyor, Türkiye de bunlardan biri olduğu için TBMM’nin kendi payına düşeni Fransız Frankıyla ödemesini kabul ediyordu. Türk heyetinin büyük mücadele verdiği, İnönü ile Curzon’un özel konuşmalarında bile çok sert tartışmalara yol açan bu sorun, konferans kesilene kadar çözümlenemedi. Curzon, İsmet Paşa’ya Türk heyeti akla yatkın ve haklı önerileri bile kabul etmediğinden iyi bir sonuca ulaşmanın olanaksız olduğunu belirtmişti. Hatta, red edilenlerin hepsini cebine attığını, ileride Türkiye *harap düşmüş ülkeyi imar etmek için borç paraya ihtiyacı olunca borç istemek için gelip diz çöktüğünde İngiltere’nin Lozan’da red edilenleri birer birer cebinden çıkartıp Türklerin önüne koyacağını* adeta meydan okuyarak söylemişti. Onu her zamanki akılcı sakinliği ile “Şimdi meseleleri halledelim, para istemek için gelirim o zaman gösterirsiniz.” diyerek yanıtlayan İnönü, notlarında Curzon’un sözlerini hiç unutmadığını, ileri yıllarda Türkiye’ye borç para almak için başvurduğu her yerde bu ihtimali gördüğünü, İkinci Dünya Savaşına kadar mali bakımdan Türkiye’ye hiç kolaylık gösterilmediği gibi bu büyük savaşı bile *kendisini kendi alın teri ile tamir ederek geçirdiğini* yazmıştı.²¹ Parantez içinde belirtmeden geçemeyeceğim bir noktayı, İnönü’nün o zamanki sıkıntısını anlatan açıklamalarının II. Dünya Savaşı yıllarının çok konuşulup eleştirilen Varlık Vergisi’ni diz çökmek için bir hal çaresi olarak planlamış olacağını akla getirdiğidir.

²¹ İsmet İnönü, a.g.e.

Konferansın Kesilmesi

Aslında İnönü'nün Misakı Milli'de sıkı ısrarı ve konferanstaki direnişi öbür ülkelerin durumunu yakından izledikçe daha güçlenen özgüveninden ve müttefiklerin sonuna kadar Türkiye'ye karşı duramayacaklarını anlamış olmasından kaynaklanıyordu. Tüm heyetler dünya savaşının yenik ülkeleriyle barış anlaşmaları imzalanmışsa da Türklerle barış yapılmadan bu büyük savaşın bitmiş sayılamayacağını pekâlâ biliyordu. Savaş halinin devam ediyor olmasaydı ülkelerinde silahlanma, sivil savunma, seferberlik, sıkı yönetim gibi savaşla ilgili tüm önlemlerin sürdürülmesi demektir. Bunun hepsine büyük bir maddi yük getireceği kuşkusuzdu. Savaş yorgunu ülkelerin hepsinin kamuoyunun bu yüklerden kurtulmak için bir an önce barış istedikleri de bilinen bir gerçektir. Yine de kararlı davranarak Türkleri kabule zorlayacaklarını düşünerek hazırladıkları bir anlaşmayı 5 Şubat günü o gece İngiltere'ye döneceğini açıklamış olan Lord Curzon'un odasında imzalaması için İsmet Paşa'nın önüne koydular. Gün boyu süren tartışmalar sırasında müttefiklerin aralarında anlaşmayı hiçbir değişiklik yapmadan kabul ettirmeyi kararlaştırdıklarına kanaat getiren İnönü, sonunda odayı terk etti. Bu, onun "dokuz aya yakın süren mücadele devrinde en çok sıkıldığım, konferansı bölen Şubat konuşması ve kesilmesidir"²² sözleriyle anlattığı andı. Temsilcilerin o an başlayıp trenin kalkış saatine kadar süren çabalarıysa İnönü'nün ikna olup metni imzaladığını Curzon'a yetiştirmek, dünyaya da beklenen barış müjdesini verebilmek içindi. Oysa kalkışı 15 dakika ertelenen trene yeşil ışık yakıldığında İnönü odasında dönüş hazırlığına başlamış, Curzon'sa kompartımanında başını cama dayamış, altüst olan siyasal yaşamına gözyaşı dökmekteydi.²³

İsmet Paşa durumu dünyaya anlatmak için düzenlediği basın toplantısında "Anlaş-

²² Ibid

²³ Enver Ziya Karal, a.g.m.

ma Türkiye'yi bağlıyor, çünkü müttefikler eski yönetimin tanıdığı ayrıcalıkların geçerli olmasını istiyorlar. Türkiye'yi ekonomik olarak canlandırabilecek tüm olasılıkları silmek ve bütün ümitlerimizi öldürmek istiyorlar. Ülkemin mali tutsaklığını kabul etmediğimden bizi ekonomik olarak ölüme mahkum eden bu anlaşmayı imzalamadığımı dünya bilsin istiyorum" açıklamasını yapıp Lozan'dan ayrıldı.²⁴ Bükreş'e ulaştığında hoş bir sürprizle karşılaştı. Bu, Curzon'un İngiliz Sefareti kanalıyla ilettiği kimsenin bilmediği, bir sır gibi tutulmuş dostane mesajıydı. İnönü'ye başarı dilekleriyle birlikte Lozan'daki gibi Ankara'da da barış için çalışacağına ve er geç barış olacağına inandığını, aralarında kurulan iyi ilişkinin de konferansın barışla sonlanmasına yarayacağı umudunu belirttiği bu özel mesaj,²⁵ İngiltere'nin konferansı noktalayıp yeniden savaşa yol açmak istemediğini de anlatıyordu.

İnönü'nün Yurda Dönüşündeki Gelişmeler

Bir haftalık yolculuktan sonra 16 Şubat'ta İstanbul'a varan İsmet Paşa iki gün sonra Eskişehir'de 17 Şubat'ta İzmir'de açılışını yaptığı Türkiye İktisat Kongresi'nden dönmekte olan ve Lozan haberlerini bir an önce almak isteyen Atatürk ve yanındaki Fevzi Paşa ile tren vagonunda buluştu. Aslında bu kongre de Lozan Konferansından bağımsız sayılmazdı. Şöyle ki, Türk Heyeti oturumlarda hep ileri bakmış, isteklerini belirtirken ülkenin yeni yapısının çok farklı olacağını açıklamaya çalışmıştı. Ancak, öbür katılımcılar eşit koşullarda anlaşma masasına oturmayı kabul etmek zorunda kaldıkları Türk heyetinin kabul ettirmeyi hedeflediği ulusal egemenlik ve tam bağımsızlık ilkelerinin sömürgelerindeki halklara esin kaynağı olmasından hep kaygı duymuşlar, ayrıca, barış imzalandıktan sonra da teokratik monarşiye dayalı geçmişi, İslami yaşam biçimi, şeriata dayalı hukuk sistemi olan

²⁴ Ali Naci Karacan, a.g.e s. 298

²⁵ İsmet İnönü, a.g.e.

CUMHURİYETİN MÜJDECİSİ LOZAN BARIŞ KONFERANSI

bir ülkeyle yan yana olmak istemediklerinden, barış koşullarını netleştirmeye yanaşmamışlardı. Bunu çoktan fark etmiş olan Atatürk, Türkiye hakkında belirsizlikleri gidermek için konferansın kesinti günlerinde toplanan İktisat Kongresi'nden (17 Şubat-4 Mart 1923) yararlanmaktan geri kalmadı. Dünyanın yakından izlediği bu kongre, çok yönlü tartışmaları, özellikle de Atatürk'ün açış konuşması, yeni Türkiye'nin insan hakları, eşitlik ve demokrasi yönünde çağdaş uygarlığa ulaşip ileri ülkelerin yanında yer alacağını anlatmak için hem bir olanak hem de gösterge oldu. Kongrede sınırsal-siyasal bağımsızlığı vurgulayan Misakı Milli'ye ekonomik bağımsızlığı vurgulayan *Misakı İktisadi* eklenmişti. Sade ekonomi ilkeleri değil, eğitime yönelik esasları da kapsayan 12 maddelik bu ilkeler paketinin 3. maddesindeki "Türkiye halkı, tahribat yapmaz; imar eder" sözleri, Türklerin gittikleri yerleri harabeye çevirdiklerini öne süren bazı batılılara yanıtı. Türkiye halkının çalışkanlığını, hırsızlık, yalancılık, inkâr ve tembellikten, israftan kaçındığını; orman, ağaç, doğa, sanat sevgisini; yeniliklere uyum sağladığını; bilime bağlılığını, temizliğe, halkın ve hayvanlarının sağlığına önem verdiğini, barışçılığını, Türk kadını ve kocasının çocuklarını bu değerlere göre yetiştirdiğini vurgulayan maddeleri de ahlaki açıdan bu değerleri önemseyen Batı'dan farklı olmadığını²⁶ anlatıyordu. Atatürk'ün talimatıyla kongreden hemen sonra duyurulan ve Misakı Maarif²⁷ adlı kitapçıkta yayımlanan eğitim ilkeleriyle de yeni Türkiye'de ulusal, çağdaş, bilimsel ilköğretim kız-erkek ayrımı olmadan zorunlu yapılacağı anlatılmış, böylece yeni Türkiye'nin, sınırsal-ekonomik-kültürel bağımsızlığı anlatan üç misak üzerine gelişeceği mesajı verilmişti.

26 Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi Hatıralar Belgeler, Yorumlar* (İzmir 1923), Ankara 1962, s. 156

27 Dönemin öğretmenlerinden Mustafa Rahmi Bey'in Atatürk'ün önerisiyle hazırladığı Misak-ı Maarif'i içeren kitabı ve değerlendirmesi için bkz: Seçil Karal Akgün, *Cumhuriyet Eğitimi Geçerken Atatürk ve Misak-ı Maarif*, Başkent Üniversitesi Ord. Prof. Enver Ziya Karal Tarih Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını Sayı: 2, Ankara 2018.

Sözlerini hep eyleme döken Atatürk'ün Lozan görüşmeleri çıkmaza girmek üzereyken 29 Ocak'ta Latife Hanımla o zamanki uygulama gereği imam nikahıyla, ama İslami evlilik törenlerinden farklı bir şekilde yan yana, tanıkların ve kadın-erkek davetlilerin önünde evlenmesi, sonraki yurt gezilerine de eşiyile birlikte gitmesi bile yeni Türkiye'nin uluslararası ölçütte medeni kanunu ve eşit bir toplumsal yapısı olacağına işaretledi. Böylece, Lozan Konferansı'nın kesinti günlerinden de Batı'ya adeta yeni Türkiye'nin profili açıklanırken Eskişehir görüşmesinde hep kır kır kır yarsa da iyimserliği elden bırakmayan İnönü'nün ümitli yaklaşımıyla barışın yakın olduğunda birleşen paşalar konferansın geleceği ve sonu hakkında huzurlu bir kanıya varmış olarak konuyu Meclise taşımak üzere Ankara'ya döndüler.

TBMM'nde Lozan Konferansı görüşmeleri 27 Şubat'ta başladı. Yoğun tartışmaların yaşandığı bu görüşmelerde özellikle II. Gruptakiler, İnönü'yü Lozan'daki kesiden sorumlu tutarken, fırsatı ganimet bilerek iç politikasını desteklemedikleri Atatürk'ü de boy hedefi yaptılar. Mevcut yönetimle barış yapılamayacağını öne sürdükleri eleştirilerle giderek sertleşen oturumlar uzayıp giderken konferansın tekrar toplanması kesinleşince Temsil Heyeti'nin görevlendirilmesi öncelik oldu. Atatürk'ün araya girmesiyle bu sorun çözüldü ve 6 Mart'ta 190 katılanın 170'inin oyuyla Lozan'a İnönü'nün önerisi üzerine küçültülen aynı heyetin gitmesi kararlaştırıldı. Hazırlanan alternatif barış projesi de 8 Mart'ta bir notayla müttefiklere bildirildi. Konferansın toplanma tarihini saptaması istenen TBMM'nin kuruluş günü olan 23 Nisan'ı seçmesi²⁸ kuşkusuz katılanlara Lozan'daki Türk Heyetinin yüzyılların hesabını verdirmek istedikleri Osmanlı Devleti'nin değil, yeni Türk devletinin bağımsızlığını sınırlayan hiçbir uzlaşmayı onaylamayacak temsilcileri olduğunu hatırlatmak

28 Seha Meray, *Lozan Barış Konferansı*, Takım I, cilt IV, Ankara 1972, s.68-70

CUMHURİYETİN MÜJDECİSİ LOZAN BARIŞ KONFERANSI

İçindi.²⁹ Bu tarihe kadar Türkiye'nin iç politikasında önemli bir gelişmeyle, Lozan tartışmaları sırasında yaşanan olumsuzluklar yüzünden çalışamaz hale gelen Meclisin seçimle yenilenmesinin kararlaştırılmasıydı. 1 Nisan günü TBMM'nde oybirliğiyle seçim kararının alınması, Lozan ekibi ve barış projesine güven ve destek anlamına da geliyordu. Bu da tarih gibi güçlü bir yargıcın önünde bu güveni sağlayabilmek için nice güçlükleri göğüsleyerek çok uğraşan İsmet Paşa ve Türk Heyetine moral kazandırdı.

Lozan'da İkinci Toplantı

Lozan'a ilk gidişte tamamen yabancı bir ortama giren Türk Heyeti, 21 Nisan'da artık iyi tanıdığı kentte önceden Türklere karşı yapılmış yoğun propagandaların yüzlerine yansıttığı hoşnutsuzluğunun yerinde yakınlık ve güven ifadeleriyle beklenen konuklar gibi karşılandı.³⁰

Heyet Başkanı İsmet Paşa'nın muhataplarını şaşırtıp ürküten açıklamaları da diplomatik yaşama alışıkça değişmiş, ama görüşmelerdeki kesin kararlılığı değişmemişti. Bunu yakından Child'in İnönü için '*davasında sır saklamayan, yalan söylemeyen bir diplomat* olup başarıyla dev diplomatlarla yarışabildiği tanımındaki saygınlık, heyetin öbür üyeleri için de geçerliydi. İsmet Paşa'nın yanında eşi Mevhibe Hanım'ın bulunmasının Türkleri ne kadar tanımış olsalar da hala batılılardan çok farklı doğulu bir toplum olarak gören Batılıların Türk kadının da kendileri gibi olduğunu öğrenmelerinde büyük yararı oldu.

Lozan Konferansı'nın barış anlaşmasının içeriğinin kesinleştirilip imzalandığı ikinci devresinde önemli bir değişiklik, Lord Curzon ve Poincaré gibi çok etkin kimselelerin olmayışı, özelliğiyle bütün delegelerin çatışmaya yol açmayan politikalarla biran önce barış koşullarının oluşturulmasına odaklanmalarıydı. Başlıca gelişmelerden

biriye Türk ve Yunan delegelerinin iki ülkenin gelecekteki siyasi ilişkilerini belirleyecek görüşmeler yapıp kararlara varmalarıydı. İki ülkeyi ilgilendiren sorunlar konuşulurken öncenin sert tartışmalarını yumuşatan, sonraları İnönü'nün Türkiye ile dostluk anlayışının şampiyonluğunu Venizelos yaptı" dediği Yunan Baş Temsilcisi'nin ona ülkesinin durumunu anlatıp müttefiklerin Yunanistan'ın İzmir'e çıkması için rica ettiklerini, hatta yalvardıklarını, ama Curzon ve Poincaré'nin konferansta bunu inkâr edip Yunanlıları yalnız bıraktıklarını açıklamasıydı. Curzon Sev'r'den sonra sonucunu kabul etmesi gereken yeni bir savaş olduğunu hatırlattığında ona İngilizlerle ittifak yapıp yola çıkmanın nasıl bir felaketle neticelendiğini bütün dünyaya göstermek ve kanıtlamak için hepsini konferansta anlatacağını söylediğini, ama sadece nasihat aldığını da sözlerine eklemişti.³¹ Venizelos Yunan ordusunun Anadolu'da yol açtığı yıkıntının onarımı için Türkiye'nin istediği savaş tazminatını Yunanistan'ın mali vaziyeti son derece bozuk olduğundan ödemeyeceğini belirttiğindeyse konferansın kesilmesine yol açabilecek gerilim olasılığı, karşılık olarak Karaağaç'ın Türklere bırakılmasıyla çözümlenmişti.³² İkinci devrede tekrar ortaya çıkan bir sorunsu 4 Şubat kesintisine de neden olan kapitülasyonların kaldırılmasıydı. Adli kapitülasyonlar görüşülürken müttefikler Türkiye şeriatla yönetildiği için çağdaş bir hukuk sistemi olmadığı, aile-ceza hukuku da İslami esaslara dayandığından azınlıkların mağduriyet çektiği, bunun ancak mahkemede yabancı yargıcın bulunmasıyla giderilebileceğini öne sürmüşlerdi. Türk heyetiye tüm vatandaşların eşit olduğu yeni Türkiye'de Halifeliğin hiçbir resmi sıfat verilmeden Saltanattan ayrılmasıyla zaten laik yönetime geçildiğini, ama laik yasaların da hazırlanmakta olduğunu tekrarlayarak sorunu çözebilmişti.³³

Konferansı yeniden kesinti noktasına ge-

29 Seçil Akgün, *Barış mı? Savaş mı?*, XI. Türk Tarih Kongresi, Anlara 1994, s.2310

30 İsmet İnönü, a.g.e.

31 İbid.

32 Ali Naci Karacan s. 491

33 Seha Meray, *Lozan Barış Antlaşması*. s. 194-229

CUMHURİYETİN MÜJDECİSİ LOZAN BARIŞ KONFERANSI

tirensen, mali ve iktisadi konular, özellikle de Düyunu Umumiye ve kuponlar meselesi ile İngiliz, Fransız, İtalyan imtiyazlı şirketlerinin çalışmadıkları savaş yıllarındaki zararlarını Türk Hükümeti'nin tazminat ödeyerek karşılamasını istemeleriydi. Ancak, müttefiklerin bu konuda uyum içinde olmadığını, ayrıca, İngiltere'nin de konferansın kesilmesine razı olmayacağını anlayan İsmet İnönü açıklamalarında da kesin ifadelerden kaçınarak soruna çözüm sağladı.

Çözümü en sona kalan konu, Osmanlı'dan kalan borçların altın karşılığı ödenmesiydi. Türk heyeti ülkenin böyle bir ödeme gücü olmadığını bildirdiğinde müttefikler ilgililere bu borçları tanıdığını belirten yazılı bildirim verilmesinde ısrar edince İsmet İnönü'nün bunu ancak altın olmamak kaydını içerirse verebileceğini, karşı tarafın da bunu kabule yetkili olmadığını söylemesi üzerine görüşme durduruldu. Barışın ertelenmemesi için sorun barıştan sonra ele alınmak üzere antlaşmadan çıkartılınca Konferansın son toplantısı 17 Temmuz akşamı baş temsilcilerin barışa varmanın huzuru içinde konferansın çalışmaları ve gelecek hakkında görüşlerini belirttikleri konuşmalarla tamamlandı.

İnönü Türk heyetinin isteklerinin çoğuna ulaşmasının kıvancını ve sevincini yansıtan konuşmasını ulaşılan mutlu sonun, görüşmelerin eşitlik ilkesiyle yürütülmesinin sonucu olduğunu, Türkiye'nin bütün uygar ülkeler gibi tam bağımsızlığa hakkı olduğunu belgeleyen barış anlaşmasının da imzalanacağına kuşku duymadığını söyleyerek, İsviçre Cumhuriyeti ve katılımcılara da zarif teşekkürler sunarak noktaladı. Ne var ki iç ve dış odaklar karşısında aylardır çektiği sıkıntıları konferansın tamamlanmasıyla son bulmadı. Karşında yine tam da başlangıçtaki gibi biri iç biri dış iki sorun belirmişti. İç sorun, TBMM'nin anlaşmayı imzalaması için olurunun gecikmesi idi. Görüşmelerin sona erdiği anlaşma metniyle birlikte anında Başbakanlığa resmen bildirdiyse de imza yetkisi için beklenen onay hemen gel-

meyince İnönü anılarında ıstıraplı *bekleyiş* olarak tanımladığı sıkıntılı günleri yaşadı. Aslında bu, Başbakanlıkla ilk gerginlik değildi. Ancak, bu yaşamsal noktadaki gecikmenin antlaşma maddelerini zaten içlerine sindiremeyen müttefiklerde Türk heyetinin kabul ettiği koşulları hükümetinin ret etti izlenimini yaratacağı kesindi. İnönü, bir telgrafla bu kritik durumu Atatürk'e açıklayarak *dünyada bir skandal olacaksa da imza yetkisinin alınmasını istediğinde Atatürk'ün hiç kimsede tereddüt yoktur. Kazandığınız başarıyı en ateşli ve içten duygularla tebrik edebilmek için imza yetkiniz olduğunu usulen bildiriyorum*³⁴ sözlerini içeren TBMM Reisi Başkomutan Gazi Mustafa Kemal imzalı telgrafı sıkıntılarını giderdi. İnönü'nün "Her dar zamanımda Hızır gibi yetişirsin. Dört beş gündür çektiğim azabı tasavvur et. Büyük işler yapmış ve yaptırmış adamsın. Sana merbutiyetim (bağlılığım) bir kat daha artmıştır. Gözlerinden öperim pek sevgili kardeşim, aziz şefim" telgrafıysa, sadece "İsmet" imzalıydı. TBMM Başkanı ve Başkomutan ile Dışişleri Bakanı ama aslında iki gerçek dost ve ülküdaş arasındaki bu iki telgraf, Lozan'ın büyük yurt ve ulus sevgisi, güveni ve duygu seli içinde gerçekleştiğinin belgesel göstergeleriydi. Ne var ki Rauf Bey'in Atatürk'ün isteği üzerine hiç teşekkür sözü etmeden³⁵ "kerhen kutladığı" İsmet Paşa'ya karşıtlığının Lozan dönüşünde de sürdüğü, bilinen tarihi gerçektir. Bununla birlikte İsmet Paşa bu olayı her zamanki hoşgörüsüyle değerlendirip anılarında bile düşman karşısındaki bir kumandan veya siyasal konferanstaki bir heyet ile hükümeti arasında ara sıra tartışmalar çıkmasının doğal olduğunu açıklamıştı. Aynı içerikte Lozan'da da benzer olaylar yaşandığına işaret ederek bunun hiçbir zaman kırgınlık yaratacak aşamaya varmayıp zamanla giderildiğini yazmasıysa, duygularını asla ülke çıkarlarının önüne geçirmedeğinin de önemli bir göstergesidir.

34 Nutuk, cilt II, s.789-90

35 Nutuk II s. 792

CUMHURİYETİN MÜJDECİSİ LOZAN BARIŞ KONFERANSI

Kapitülasyonlar ve azınlıklar gibi günah keçileriyle açıklanmak istenen ama baştan beri var olan dış sorunsu, batılı ülkelerin kerhen de olsa eşit koşullarda masaya oturdukları Türkiye'yi şeriatla yönetilen teokratik bir devlet olarak yanlarında görmeye isteksizleriydi.

Lozan Konferansı, İnönü'nün anlatımıyla Türkiye'nin Avrupa ortasında davet olunduğu ve başarıyla tamamladığı büyük bir sınavdı. Sınavın Soruları: *Türkiye, davasını uygar ileri ülkelere açık ve kesin olarak açıklayıp savunacak medeni ve siyasi düzeyde midir? Ülkenin gelmiş olduğu durum, Anadolu dağlarında şu veya bu rastlantılar veya Türkiye'ye düşman devletlerin birtakım hatalarının tesadüfi sonu mudur, yoksa bir ulusun belli bir hedefe doğru giriştiği bilinçli bir mücadele midir? Türk heyeti bu sorulara Türkiye'de etnik-dinsel ayrımcılığın giderildiği, devlet yönetimine ulusal egemenliğin oturtulduğu, yeni Türkiye'nin çağdaş, uygar ülkelerin yanına ulaşabilmek için bilimi yol gösterici yaptığı yanıtlarını verip sınavı başarıyla kazanmıştı. Lozan'da ülkenin ulusal bütünlüğünü ve bağımsızlığını dünyaya kabul ettirirken uygar davranışları, bilimsel yaklaşımları ve özenli irdelemeleriyle çağdaşlık yolunda da zafere ulaşacağını gösterebilmişti. Cumhuriyetin duyurulması ve Türk Devrimi başarısının sürekliliğini kanıtlayacaktı.*

Antlaşmanın İmzalandığı Gün ve Türkiye'ye Dönüş

Lozan Antlaşması 24 Temmuz 1923 günü Türkiye için şerefli bir şekilde düzenlenmiş bir törenle imzalandı. İsviçre Cumhurbaşkanı'nın antlaşmanın dünyaya daimi bir kurtuluş ve saadet kaynağı olmasını dileyerek tamamladığı konuşmasıyla sona eren³⁶ tören gününün Türkiye'de o tarihte hürriyet bayramı olarak kutlanan II. Meşrutiyetin duyurulması ve Kurban Bayramı ile örtüşmesi,

³⁶ Ali Naci Karacak, Lozan, s. 649

hoş bir rastlantıydı.³⁷ İsmet İnönü'nün ilk imzayı koyduğu Lozan Barış Antlaşması ile Türkiye yıllardır aralıksız savaş içinde geçen hayatını zafere bağladığı gibi, Dünya Savaşı'nın da barışla noktalanmasını sağlamıştı.

Anlaşma imzalandıktan birkaç gün sonra kentten ayrılan Türk Heyeti İstanbul'da halife adına yapılan görkemli bir törenle karşılandı. İnönü Abdülmecit Efendi'nin kendisiyle görüşmek isteğini önce TBMM ile görüşeceğini bildirerek yanıtlayıp Ankara'ya geldiğinde, Atatürk'ün Latife Hanım ile geldiği karşılaşmada bulunmamak için Başbakanlıktan istifa etmeyi yeğleyen Rauf Bey'in yokluğuna herhalde pek şaşmamıştı.

TBMM'nde incelendikten sonra 24 Ağustos'ta onaylanan Lozan Antlaşması'nı Atatürk Türk milleti aleyhine asırlardan beri hazırlanmış ve Sevr Antlaşmasıyla tamamlandığı sanılmış büyük bir suikastın çöküşünü ifade eden bir belge, Osmanlı devrine ait tarihte benzeri görülmemiş bir siyasi zafer³⁸ olarak tanımladı. Türk halkının tek yürek olup çarpıştığı varlık savaşıyla bağımsızlığını ve egemenliğini kazandığını Lozan'da dünyaya kabul ettiren İsmet Paşa'yı, "Memlekete peş peşe yararlı hizmetlerden ibaret olan ömrünüzü bu defa da tarihi bir başarıyla taçlandırdınız"³⁹ sözleriyle kutladı. Lozan Barış Antlaşması'nın yürürlüğe girip geçerlik kazanmasıyla ilgili maddelerin ilgili devletlerin meclisleri tarafından onaylanmasına bağlanmıştı. TBMM'nin antlaşmayı bir an önce onaylaması İstanbul'un ve Boğazların boşaltılması hakkındaki hükmün yürürlüğe girmesi için özel önem taşıyordu. Ayrıca, Türkiye ve İngiltere arasında çözüme bırakılan Musul sorunu için saptanan süre de onay tarihinden başlıyordu. Onaylanan nüshaların tümü Paris'te toplanacak ve saklanacaktı. Ne ki bunların yapılması gereken süreyi belirten hiç bir kayıt yoktu. Sevindirici olan, TBMM'de antlaşmanın kısa

³⁷ Bilal Şimşir, Lozan Günlüğü s. 586

³⁸ Nutuk II, s. 767

³⁹ NUTUK

CUMHURİYETİN MÜJDECİSİ LOZAN BARIŞ KONFERANSI

bir tartışmadan sonra 24 Ağustos'ta onaylanmasıydı. Ancak, Ağustos ayındaki tartışmalar sırasında anlaşmanın bazı hükümlerinin eleştirilmesi günler aldığından, ancak bir yıl sonra yürürlüğe girebildi.

Anlaşmanın yürürlüğe girmesi için hiç de acele etmeyen öbür devletler, ülkelerinde onaylaması için görüşmeleri Türkiye'nin onay tarihinden sonra başlattılar. Acele etmemelerinin bir nedeni bu devletlerin söz ve oy sahibi ve etkin birtakım politikacılarının yüzyıldır hasta adam olarak gördükleri Türkiye'ye Lozan'da gereksiz ödümler verildiğini, bunlar olmadan da eski durumun korunabileceğini öne sürmeleriydi. Bir başka neden de hemen hepsinin yeni Türkiye'nin hukuki ve sosyal yapısıyla bütün Avrupa'nın geçirdiği aydınlanma devrinden geçmemiş olarak ortaçağın ilkel kuralları içinde 20. yüzyılın çağdaş dünyasına girebileceğine olanak vermemesiydi. Üstelik, harap ve muhtaç gördükleri bu ülkeyi Türklerin koruyup geliştireceğine de inanmadıkları için Türkiye'nin Lozan'da kazandıklarını kısa zamanda kaybedeceği kanısındaydılar. Bunun için müttefiklerin hepsinde anlaşmanın getirilerinin Türklerin yaşamında yapacağı değişiklikleri beklemek düşüncesi öne çıkmıştı. Bununla birlikte Dünya Savaşıyla hepsinin ekonomik durumu çok sarsıldığından Türkiye'nin isteklerini reddetmek, hazır olmadıkları yeni bir askeri hareket anlamına da geldiğinden zorunlu olarak kabul ettikleri anlaşmanın yürürlüğünü er geç kabul edeceklerini biliyorlardı.

Türk toplumuysa isteklerini büyük ölçüde sağlayan Lozan'ın önemini hemen kavrayamadığı için ilk zamanlarda yurt içinde önemli bir belge olarak değerlendirilmeyen Antlaşmanın öbür devletler tarafından da onaylanıp, meriyete girinceye kadar geçen 9-10 ayı büyük kaygı ve memnuniyetsizlik içinde geçirdi. Ancak bu gecikme Türk kamuoyunun dikkatini, merakını ve endişesini anlaşmaya çevirip irdelenmesini, ortaya çıkan eserin kötuleyip atılacak bir yarım sonuç olmadığının anlaşılmasını sağladı. Ya-

pılan çalışmaların ve ortaya çıkan belgenin önemli bir sonuç olduğu böylece tam anlamıyla kavranıp kabul edildi. Anlaşmanın eksiklikleri sayılabilecek sorunların hepsi de, aynı şartların yenilenmesine lüzum kalmadan beş ya da yedi sene içinde tamamlanıp tarihe karıştı. Sonunda Lozan Antlaşması ulusal Türk devletinin kurulmasında temel unsur olan bir siyasal belge olarak 100. yılına ulaştı.

SONUÇ

Dünya savaşı sonunda yenik düşen İttifak Bloku ülkeleriyle imzalanan barış anlaşmaları çok geçmeden arkalarından bloklaşmalar, silahlanmalar, aşırı ideolojiler, totaliter rejimler ve sonunda bir ikinci dünya savaşı bırakarak ortadan kaybolurken Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile imzalanan ve 100 yıl sonra da dimdik ayakta duran Lozan Barış Antlaşması, Türk halkına çağdaşlaşma, uygarlık ve demokrasi yolunu açtığı gibi pek çok ezik ulusun sömürüye karşı koyup bağımsızlık kazanmasına doğru bir örnek de oldu. Lozan Barışından üç ay sonra duyurulan Türkiye Cumhuriyeti sekiz ülkenin imzaladığı bu anlaşmanın geliştirdiği özgüven sağladığı uluslararası saygınlıkla ileri ülkeler arasında yer almak üzere çağdaş uygarlık yolunda hızla ilerledi. Atatürk ile el ele çalışan, onun ölümünden sonra da en kritik zamanlarda Türkiye siyasetinin en üst noktalarında bulunun İnönü'nün özen ve dikkatiyle milyonlarca cana mal olan II. Dünya Savaşı ve izleyen büyük bunalımlar Lozan Antlaşmasının hükümlerinin temellerine toz kondurulmadan atlatılabildi.

Lozan Barışının 100. Yılında anlaşmayı imzalayan onca ülkenin her birinin siyaset ve tarih arşivinde yerini koruyup sık sık başvuru bu anlaşmanın karanlık amacı olanlar tarafından maksatlı sözlerle çürütülmesine, dolayısıyla, ülkenin bağımsızlığına, ulusun egemenliğine gölge düşürülmesine meydan vermemek için yakın tarihimizi iyi öğrenmek ve iyi öğretmek, Cumhuriyetin yetiştirdiği Türk aydınının en önde gelen görevi ve sorumluluğudur.

ATATÜRK VE CUMHURİYETÇİLİK

Prof. Dr. Oğuz AYTEPE*

Cumhuriyetçilik Atatürk İlkelerinin ilkidir, ana ilke ve esas değerdedir. Çünkü Cumhuriyet, Atatürk Devrimi'ni temsil eden bir devlet ve hükümet şekli olarak değiştirilemez bir cevherdir. Bu niteliği ile Cumhuriyet, devlet düzen ve yönetiminde şahsilik ve keyfiliğin hâkim olmasını önleyen en sağlam teminattır. Bu ilke yeni Türkiye Devleti'nin temelidir. Bu nedenle 1924'lerden itibaren Türkiye Cumhuriyeti anayasalarında, meclislerce değiştirilmesi teklif bile edilemeyecek bir ana kuruluş değeri ile korunmuş ve yerleşmiştir. Atatürk'ün bütün konuşmalarında açık bir şekilde anlaşılacağı üzere Cumhuriyet demokratik parlamenter düzendir. Atatürk'ün bu ilke ile amaçladığı düzen her yönüyle çağdaş bir Türkiye yaratmak için seçilmiş bir yol, bir sistemdir. Cumhuriyetçilik, insan toplumlarının yerleşik düzene geçmeleriyle birlikte başlamış ve bu toplumların kendi kendini yönetmeleri ideali doğrultusunda gelişmeler göstermiştir. Halk kitleleri kendi ülkelerini seçilmiş temsilcileri aracılığı ile yönetebilme doğrultusunda cumhuriyetçilik akımlarını örgütleyebilmiştir. Cumhuriyetçilik, cumhuriyet rejiminden yana olmak, cumhuriyetçi bir devlet düzeni veya siyasal yönetimin kurulabilmesi için çalışmak, cumhuriyet yönetimi kurmak, korumak için çaba göstermek, bu doğrultuda etkinlikler sürdürmek, cumhuriyeti savunan düşünceleri taşımak anlamını taşır. Cumhuriyetçilik devlet yönetiminde milli egemenliği, milli iradeyi ve özgür seçimi esas kabul eden ilkenin adıdır. Bu ilkenin yönetim biçimi ve siyasal rejim olarak ifadesi, cumhuriyettir. Cumhuriyetçilik, milli egemenlik kavramını en iyi temsil edecek, en iyi gerçekleştirecek, en iyi uygulatacak bir devlet şekli olup demokrasinin de en gelişmiş biçimidir. Cumhuriyet devlet

şekli olarak egemenliğin ulusa ait olmasını, hükümet şekli olarak da devleti yönetenlerin, egemenliği kullananların seçimle işbaşına gelmesini ve seçimlerin belli aralıklarla yapılmasını öngörür.

Cumhuriyetçilik İlkesinin Esasları

Cumhuriyetçilik ilkesi; Milliyetçilik, Halkçılık, Laiklik ile iç içedir ve birbirinden ayrılmaz bir bütündür. Cumhuriyetçilikte egemenliğin kaynağı millettir. Millet kendi yöneticilerini belli bir süre için seçer, denetler ve gerektiğinde değiştirir.

Atatürk ilkeleri, Milli Mücadele'nin başından itibaren Türk Devrimi'nin temelini oluşturmuş, uygulamalarına yön vermiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk tarafından yürürlüğe konan ve uygulanacak politikaları ifade eden cumhuriyetçilik, milliyetçilik, laiklik, halkçılık, devrimcilik ve devletçilik olarak 6 ilke; 1927'de cumhuriyetçilik, laiklik, halkçılık ve milliyetçilik olarak dört ilke tanımlanmış, 10-18 Mayıs 1931 tarihindeki üçüncü parti kurultayında ise, devletçilik ve inkılapçılık ilkeleri eklenerek "altı ok" kavramı benimsenmiştir. Altı ok ve ilkeler 5 Şubat 1937 yılında Anayasa'nın ikinci maddesinde yer almıştır. Böylece "6 Ok"la simgeleşen bu ilkeler Anayasa'da "Türkiye Devleti, Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik ve İnkılapçısıdır" biçimine dönüşmüştür.¹

Cumhuriyet Halk Partisi'nin dayanacağı ve uygulamaya esas alacağı 6 ilke Kemalizm diye adlandırılmıştır. Daha önceki ideolojilerin kopyası olmayan Kemalizm'in ilkeleri, ulusal gereksinimleri karşılayacak ve çağdaş değerlere ulaşmayı sağlayacak bir bileşke niteliği taşımaktadır. Çünkü Kurtuluş Savaşıyla sağlanan bağımsızlıktan sonra sıra çağdaşlaşmaya gelmişti. Ama burada gözetilmesi gereken, Mustafa Kemal'in

*Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü E. Öğretim Üyesi
1 Cihat Akçakayalıoğlu. *Atatürk, Komutan, İnkılapçı ve Devlet Adamı Yönleriyle*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1988, s.544-545.

ATATÜRK VE CUMHURİYETÇİLİK

vurguladığı gibi Doğu'nun dinsel ve siyasal baskısından olduğu kadar, Batı devletlerinin siyasal ve ekonomik zorbalığından uzak bir devlet kurmak, bir toplum yaratmaktı. Bu amaca ulaşabilmek için de liberalizmden ve sosyalizmden de esinlenmekten çekinilmemişti. Devrim ideolojisi oluşturulurken Milliyetçilik, Cumhuriyetçilik-Laiklik ilkeleleri Fransız Devrimi yoluyla Liberalizmden, Halkçılık-Devletçilik ve Devrimcilik de Sosyalizmden esinlenerek kabul edilmişti.²

Atatürk ilkeleri Türk toplumunun ihtiyaçlarından doğmuştur. Bu ilkelerin kabul edilmelerinde ve benimsenmelerinde herhangi bir dış baskı, -Tanzimat döneminde olduğu gibi- körü körüne taklitçilik ya da özenti etkisi yoktur. Kaynağı Türk tarihi ve zengin Türk mirasıdır-Türk kültürüdür-.

Cumhuriyet 10 yaşını doldurduktan sonra Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1935'teki kurultayında; "Parti millet egemenliği ülküsünü en iyi ve en sağlam surette saptayan ve uygulayan devlet şeklinin Cumhuriyet olduğu kanısındadır. Parti, bu sarsılmaz kanatla Cumhuriyeti her tehlikeye karşı, bütün araçlarla korur." tanımlaması yapılmıştır.

Demokrasi ve Cumhuriyet'in Tarihi Gelişimi

Cumhuriyet, Yunan ve Roma'da görülmüş, İtalya şehir devletlerinde aristokratik niteliği ile ön plana çıkmıştır. Ancak halk egemenliğine dayanan cumhuriyet, Amerikan Bağımsızlık Savaşı ve Fransız Devrimi sonrasında görülmüştür. Osmanlı Devleti ise bu gelişmenin dışında kalmıştır. Cumhuriyete uzanan yolda Osmanlı modernleşmesi genel anlamda Tanzimat kafasının bir ürünü olduğu için başarılı olamamıştır.³ I. ve II. Meşrutiyet dönemlerinde monarşinin sınırlanmasında önemli mesafe alınmışsa da cumhuriyet fikrine ulaşılammış, aydınlar çoğunlukla meşrutiyetçi bir çizgide kalmışlardır. Ancak II. Meşrutiyet dönemi

2 Şerafettin Turan. *Türk Devrim Tarihi 3.Kitap* (İkinci Bölüm), (1923-1938), Bilgi Yayınları, İstanbul, 1996. S.33.

3 Sinan Meydan. *Akl-ı Kemal, Atatürk'ün Akıllı Projeleri*, Cilt, I, İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ, İstanbul, s.135.

cumhuriyetçi aydın, asker ve bürokratların belirmesinde bir dönüm noktası olmuştur. Bu açıdan cumhuriyet ve cumhuriyetçilik fikirlerinin tarihsel arka planında Osmanlı reformları bulunmakla birlikte, Cumhuriyete geçiş, Osmanlı birikiminden beslenen, ama onu kesinlikle aşan bir aşama olarak değerlendirilmelidir. Bu ortam içinde yetişen Mustafa Kemal meşrutî sistemle ülke sorunlarının çözülemeyeceğini görmüştür. Karlstad'da ileride eline bir fırsat geçerse, toplumsal değişmeyi radikal bir devrimle gerçekleştirmeyi düşündüğünden açık bir şekilde söz etmiştir.⁴

O'nun demokrasi anlayışı askeri okullarda belirmeye başlamıştır. Özellikle Harp Okulu'nda ve Harp Akademisi'nde okuduğu kitaplar onu derinden etkilemiştir. Namık Kemal, Ziya Paşa, Şinasi gibi Yeni Osmanlı aydınları Jan Jack Rousseau, Montesquieu, Baron Holbach, David Hume gibi aydınlanmacı düşünürler, Atatürk'ün "özgürlük", "ulusal egemenlik", "cumhuriyet" ve "laiklik" gibi kavramlarla tanışmasını sağlamıştır. Daha öğrencilik yıllarında teokratik monarşiye, padişahın baskıcı sistemine karşı demokrasi mücadelesi vermeye çalışmıştır.⁵

Harp Okulu'nda arkadaşlarını, milletin zulüm ve istibdat altında mahvolduğunu, köhnemiş olan çürük idareyi yıkmak için gizli çalışmak ve teşkilat yapma gereğini ve vatani kurtarmak için göreve çağırmıştır.⁶

Atatürk Harp Akademisi'nde arkadaşlarını bilinçlendirmek için çıkardığı gazete nedeniyle kovuşturulmaya uğramış ve gazete çıkarması yasaklanmıştır. Bu okuldan mezun olduktan sonra 1905'te tayin olduğu Şam'da özgürlükçü arkadaşları ile birlikte Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'ni kurmuştur. Bu cemiyet daha sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılınca Atatürk'te bu cemiyet içinde özgürlük mücadelesini sürdürmüştür.

4 A.g.e., s.120-121. (Temmuz 1918 Karlsbad Hatıraları)

5 Şerafettin Turan. *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar*, Düşünceler, Kitaplar, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2019, s.10-20.

6 Bkz. Sadi Borak. *Atatürk, Gençlik ve Hürriyet*, İstanbul, 1988, s.16.

Milli Egemenlik ve Cumhuriyet'in Kuruluşu

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşından mağlup ayrılınca toprakları işgal edilmeye başlanmış, işgallere karşı kurulan Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri ve onların ülkenin her yanında topladığı yerel kongreler ve işgalleri protesto etmek için düzenlenen mitingler halkın doğrudan siyasal sürece katılımını sağlamıştır.

Milli Mücadele başında Mustafa Kemal Anadolu'ya geçişinin iki amacı olduğunu belirtmiştir. Biri "tam bağımsızlık", diğeri ise "ulusal egemenlik" yani cumhuriyettir.⁷ O, Cumhuriyeti açıkça telaffuz etmeden milli egemenlik prensibine dayanarak gerçekleştirmeye çalışmıştır.

Mustafa Kemal 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktıktan sonra milli hakimiyet düşüncesini uygulamaya başlamış; Yaveri Cevat Abbas Bey'e dikte ettirdiği Amasya Genelgesinde egemenliğe vurgu yapmış, "Vatanın tamamı, milletin istiklali tehlikededir. Milletin bağımsızlığını milletin azim ve kararı kurtaracaktır" kararı ilan edilmiş, halkın temsilcilerinin görüşlerini almak için Sivas'ta bir kongre yapılacağı belirtilmiştir.⁸

Mustafa Kemal Erzurum Kongresi öncesi İstanbul Hükümeti'nin baskısı üzerine Ordu Müfettişliği ve askerlikten istifa ederek, sine-i millete dönmüştür. Kongre öncesi, 8 Temmuz 1919 gecesi düşündüğü Çağdaş Türkiye Projesi'ni maddeler halinde Mazhar Müfit Kansu'ya not ettirerek, saklı kalmak kaydıyla, "Zaferden sonra hükümet şekli Cumhuriyet olacaktır" diye yazdırmıştır.⁹

Zaman Atatürk'ü haklı çıkarmış, Atatürk o gece Mazhar Müfit Kansu'ya not ettirdiği bütün yenilikleri ve daha fazlasını çok değil birkaç yıl içinde bütün dünyanın şaşkın bakışları arasında hayata geçirmiştir.

7 Gazi Mustafa Kemal, *Hatıralarla Karşılaştırılmalı Nutuk*, Saner Basım Hizmetleri Ltd. Şti, İstanbul, s.66.

8 Tarih IV, *Devlet Matbaası*, İstanbul, 1931, s.34, 341.

9 Mazhar Müfit Kansu. *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Cilt, I, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997, s.131.

23 Temmuz 1919'da toplanan Erzurum Kongresi'nin yayımlanan beyannamesinde "Kuva-yı milliyeyi amil ve irade-i milliyeyi hâkim kılmak esastır" denilerek açıkça "milli irade" sözüne yer verilmiştir. Kongrede ayrıca merkezi hükümet muktedir olmadığı takdirde "geçici bir hükümetin kurulması" kararlaştırılmıştır.¹⁰

4-11 Eylül 1919'da yapılan Sivas Kongresi'nde, Erzurum Kongresi'nde alınan kararlar onaylanarak milli egemenliğe vurgu yapılmıştır. Kongre'de "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" kurularak Cumhuriyete giden yolda birlik sağlanmış, bu suretle milli teşkilat, bütün vatana yayılmış oldu.¹¹ İtilaf Devletleri Sivas Kongresi'nde "Millicilerin bir Anadolu Cumhuriyeti" kurmaya giriştikleri kaygısına kapılmıştır.

İstanbul'un 16 Mart 1920'de işgal edilmesi üzerine Ankara'da toplanan milletvekilleri ve Atatürk'ün başkanlığını yaptığı Temsilciler Kurulu 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni kurdu. Millet Meclisi'nin kurulmasıyla Türk Milletinin tarihinde yeni bir devre açılmış ve yeni bir devletin temeli o gün Ankara'da atılmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti, adı henüz konmamış bir Cumhuriyetten başka bir şey değildi.

Atatürk demokrasi projesini planladığı gibi adım adım gerçekleştirmiştir. Cumhuriyeti ilan edebilmek için her şeyden önce saltanata son vermesi gerekmiştir. Atatürk bunun için en uygun zamanı beklemiştir. Zaferle biten Kurtuluş Savaşı sonunda yapılacak Lozan Konferansı öncesinde, İngilizlerin Lozan Konferansı'na İstanbul Hükümeti'ni de davet etmesi üzerine harekete geçen Atatürk, bunu engellemek için saltanatın kaldırılması gereğini belirtmiştir. 1 Kasım 1922'de halifelik ile saltanat ayrılmış, Atatürk'ün stratejisi gereği halifelik korunmuş, saltanat ise kaldırılmıştır. Vahidettin 17 Kasım'da İngilizlere sığınarak Malta'ya gitmiştir. Yerine Abdülmecit halife seçilmiştir.¹²

10 Hamza Eroğlu. *Türk İnkılap Tarihi*, Savaş Yayınları, Ankara, 1990, s.126.

11 A.g.e., s.128.

12 Şevket Süreyya Aydemir. *Tek Adam, Mustafa Kemal 1923-1938*, 3. Cilt, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975, s.64-69.

ATATÜRK VE CUMHURİYETÇİLİK

Saltanatın kaldırılmasından sonra Atatürk, cumhuriyetten söz etmeye başlamıştır. 23 Eylül 1923'te Neu Free Press muhabarine verdiği demeçte mevcut anayasanın aslında bir cumhuriyet rejimini öngördüğünü belirtmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde doğan bir Anayasa bunalımı sonunda, Cumhuriyetin ilanına karar verildi. Böylece 29 Ekim 1923'te yeni Türk devletinin cumhuriyet olduğuna karar verildi. Atatürk oybirliği ile Cumhurbaşkanı seçildi.¹³

Türkiye Cumhuriyeti'nde insanlar kulluktan kurtarılıp din, mezhep, ırk ve cinsiyet ayrımı gözetilmeksizin özgür birey yapılmıştır. Böylece güdümlü kulların oluşturduğu bir ümmetten, özgür bireylerin oluşturduğu bir ulus yaratılmıştır.

Cumhuriyetçilik İlkesinin Nitelikleri

Cumhuriyetçilik ilkesi; Atatürk'ün en büyük eserim diye nitelendirdiği, siyasi tartışmaların uzağında tutulmasını söylediği, partiler üstü gördüğü ilkesidir. Egemenliğin kişi veya herhangi bir zümrede değil millette olmasını öngörür. Millet-devlet ikilisinin temellerini oluşturur. Saltanata ve monarşik yönetimlere karşıdır. Halkın siyasal anlamda belirli bir olgunluk düzeyine erişmesine katkı sağlar. Anayasada değiştirilemez maddeler kapsamına dahil edilerek koruma altına alınmıştır. Teşkilat-ı Esasiye'de hükümet şekli Cumhuriyettir ifadesi bulunurken bu ifade 1924 Anayasası ve sonraki anayasalarda "Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir" şeklinde değiştirilerek bu kavrama bir "devlet şekli" anlamı verilmiştir. Özellikle milliyetçilik, halkçılık ve laiklik ilkeleriyle iç içedir. Çünkü Cumhuriyet ancak toplumun millet bilincine erişmesiyle ulaşılabilen bir kavramdır. Egemenlik halka dayanmazsa halkçılıktan söz edilemez. Akli ve bilimi ölçü alan laik bir düzen ise cumhuriyetçiliğin temel özelliğidir.¹⁴

İnsanlığın ortak mirası olan, akla ve bilime dayanan düşünceleri özümseyen Atatürk

¹³ Ahmet Mumcu v.d. *Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişmesi*, Sevinç Matbaası, Ankara, s. 122.

¹⁴ Ahmet Mumcu. *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi II, Atatürkçülük*, Yüksek Öğretim Yayınları, Ankara, 1986, S.44-45.

Türk milletinin gerçeklerine, ihtiyaçlarına uyan ilkelerini yükseltmiş, onlara dayanarak devrimlerini yapmış ve yürütmüştür. Atatürk bu düşünceleri kendi sezgisi, akli ile değerlendirmiş, onlara Türk milliyetçiliği anlayışından doğan yeni boyutlar kazandırmış ve uygulamaya koymuştur.

Cumhuriyetçilik, Türk milletinin ruh ve karakterine en uygun demokratik sistemdir.

Cumhuriyetçilik, milli hâkimiyet ve demokrasi ilkelerine dayanır.

Cumhuriyetçilik, milletle devlet, devletle millet arasında bir kaynaşma sağlar.

Cumhuriyetçilik, kanun önünde vatandaşını eşit tutar ve sınıf mücadelesini reddederek sosyal devlet ilkesini gerçekleştirmeyi hedef alır.

Cumhuriyetçilik, Türk milletini çağdaş medeniyet seviyesinin de üzerine çıkarmayı amaç edinen temel esasların çıkış noktasıdır.

Cumhuriyetçilik, ekonomik, siyasi, kültürel ve askeri alanlarda tam bağımsız bir siyasetin takip edilmesini amaç edinmiştir.

Cumhuriyetçilik'te çok partili parlamenter sistem amaçtır.

Cumhuriyetçiliğin Türk Toplumuna Sağladığı Yararlar

Cumhuriyet, akla, bilime, toplum ihtiyaçlarını gidermeye en uygun devlet biçimidir. Cumhuriyet milletin kendi kendini yönetmesidir. Cumhuriyet, demokrasiye hayat veren ve geliştiren en iyi sistemdir. Kişinin hak ve özgürlükleri bu sistem içinde güvenceye alınabilir. Cumhuriyet, Türk milletine bugün vazgeçemeyeceği pek çok değer vermiştir. Bugün eriştiğimiz ve bundan yetmiş yıl önce düşünülmesi bile mümkün olmayan düzey, cumhuriyetin nimetidir. Atatürk, demokrasinin, Osmanlı saltanatı içinde olamayacağını açıkça görmüştür. Demokrasi ancak cumhuriyetle kökleşip gelişebilirdi. Bunun içindir ki Türk inkılabının baş ilkeleri ile arasında cumhuriyetçilik sayılmıştır. Milletin kendi yönetimi olan cumhuriyete içten bağlılık, yücelme yolunu aşmanın başlıca yoludur.

ATATÜRK İLKELERİ VE DEMOKRASİ

Prof. Dr. Bige Sükan*

Atatürk, 29 Ekim 1933'te 10. Yıl Söylev'inde şöyle diyordu: "Az zamanda çok ve büyük işler yaptık. Bu işlerin en büyüğü, temeli Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürü olan Türkiye Cumhuriyetidir."¹

Atatürk'ün kurduğu ve en büyük eseri olan Türkiye Cumhuriyeti'nin temel dayanakları, O'nun devlet anlayışına egemen olan ulusal egemenlik, ulusal devlet ve tam bağımsızlık ilkeleridir. Zaten O'nun daha İstanbul'dan ayrılmadan önce düşündüğü ve 19 Mayıs 1919'da Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulamaya başladığı "ulus egemenliğine dayanan, tam bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak" kararı² bu ilkeleri barındırıyordu.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Temel Dayanakları

Fransız Devrimi ile birlikte dünyaya yayılan "ulusal egemenlik" ilkesi, Osmanlı Devleti'nde hiçbir zaman uygulama alanı bulamamıştı. Osmanlı aydınları egemenlik hakkını Osmanlı ailesinden alıp tümüyle ulusa vermek düşüncesinde olmamışlar, yalnızca padişahın yetkilerinin sınırlandırılarak ulusa bazı hakların verilmesini istemişlerdi. Bununla birlikte ulusal egemenlik kavramı, Fransız Devriminden etkilenen Yeni Osmanlılar tarafından ele alınmıştı; örneğin Ali Suavi "halk egemenliği", Şinasi "özgürlük" kavramla-

rını incelemişler, Namık Kemal ise her ne kadar "halk egemenliği", "Cumhuriyet" gibi kavramları tanıtsa bile cumhuriyetin Osmanlı İmparatorluğu için zararlı olduğunu savunmuştu.³

Ulusal Egemenlik ve onun zorunlu sonucu olan Cumhuriyetçilik ilkesini binlerce yıllık tarihi olan Türk ulusuna benimseten ve uygulamaya koyan Ulu Önder Atatürk olmuştur. Özgürlük ve demokrasi hayranı Atatürk, Milli Mücadele'nin ilk günlerinden itibaren, yani Amasya Genelgesi'nden Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasına uzanan o meşakkatli süreçte Türk halkına kendi kendini yönetme bilincini aşılama çalışmıştır. 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması ile ise, yeni Türk Devleti kurularak ulusal egemenlik ilkesi uygulamaya konulmuştur. Diğer yandan yeni Türk Devleti'nin 1921 tarihli ilk anayasasının (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun) 1. maddesinde egemenliğin kayıtsız şartsız Türk milletine ait olduğunun belirtilmesi ve halkın temsilcilerinden oluşan TBMM'nin saltanatı kaldırması (1/2 Kasım 1922), ulusal egemenlik ilkesinin gerçek anlamda benimsendiğinin somut göstergeleridir. Bu sürecin sonucu olarak da 29 Ekim 1923'te ulusal egemenliğin en mükemmel şekilde gerçekleştirilebileceği devlet şekli olan, devletin bütün temel organlarının halk tarafından seçildiği Cumhuriyet kabul edilmiştir.

Ulusal Bağımsızlık Savaşımızın en önemli sonucu olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti, gerçek anlamda bir ulusal devlettir ve bu devletin insan unsuru "ulus" niteliğinde bir topluluktur. Dolayısıyla Atatürk'ün kurduğu yeni Türk devleti, Türklük bilinciyle, Türk milliyeti bağıyla

* Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Emekli Öğretim Üyesi

1 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. II, 4. B., Ankara, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1989, s. 318.

2 Gazi Mustafa Kemal (Atatürk), Nutuk-Söylev 1919-1920, C. I, Ankara, TTK, 1981, s. 19.

3 Ahmet Mumcu, Atatürkçülükte Temel İlkeler, 3. B., İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1988, s. 103; Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi III (Birinci Bölüm), Ankara, Bilgi Yayınevi, 1995, s. 17-18; Hamza Eroğlu, Atatürk ve Cumhuriyet, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2005, s. 16-19.

ATATÜRK İLKELERİ VE DEMOKRASİ

varlığını sürdürmeyi ilke edinmiş bir ulusal devlettir. Atatürk'ün 1925 yılında Ankara Hukuk Fakültesi'ni açış konuşmasında vurguladığı gibi, ulusu bir arada tutan unsur din ve mezhep bağı değil, Türk milliyeti bağıdır.⁴ Diğer yandan Cumhuriyet, sınırları belli olan bir ulusal vatan yaratmıştır. Dolayısıyla vatan topraklarının her köşesi ortaklaşa yurttur, her parçası birbirinden ayrılmaz bir bütündür.

Türk ulusu temelinde dayalı yeni ulusal devletin Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan bir diğer temel özelliği "tam bağımsızlık"tır. Yarı bağımlı Osmanlı İmparatorluğu'ndan tam bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişte, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupalı devletlerin yarı sömürgesi haline geldiği bir dönemde dünyaya gelen, devletin çöküşüne tanıklık eden ve tarihten ders alınması gerektiğini söyleyen Atatürk'ün tam bağımsızlık anlayışının önemli rolü vardır. O'na göre "tam bağımsızlık demek... siyasa, maliye, iktisat, adalet, askerlik, kültür... gibi her alanda tam bağımsızlık ve tam özgürlük demektir."⁵

İşte yukarıda vurgulanan bu üç temel üzerinde yükselen Türkiye Cumhuriyeti, Atatürk Devrimi'nin ürünüdür. Atatürk, Türk Devrimi'ni Cumhuriyet Halk Partisi'nin 4. Büyük Kurultayı'nı açış konuşmasında şöyle tanımlıyordu: "Uçurum kenarında yıkık bir ülke... türlü düşmanlarla kanlı boğuşmalar... yıllarca süren savaş... ondan sonra, içeride ve dışarıda saygı ile tanınan yeni vatan, yeni sosyete, yeni devlet ve bunları başarmak için arsız devrimler... işte Türk genel devriminin bir kısa diyemi..."⁶ Bu tanımdan da görüleceği üzere, Atatürk Türk Devrimi'ni, Milli Mücadele dönemini

de içine alan, Türk devlet ve toplum hayatında gerçekleştirilen köklü değişiklikler (devrimler) olarak ifade ediyordu. Atatürk'ün önderliğinde verilen Milli Mücadele, hem bir ulusal bağımsızlık savaşı hem bir ulusal egemenlik mücadelesiydi. Öyle ki, Milli Mücadele döneminde bir yandan Anadolu'yu işgal eden dünyanın önde gelen emperyalist devletleriyle savaşılırken aynı zamanda padişah ve Osmanlı Hükümeti'ne karşı bir ulusal egemenlik mücadelesi verilmişti. Dolayısıyla Cumhuriyet, Atatürk'ün tasarladığı, uygulamaya koyduğu ve arkasına Türk ulusunu alarak başarıya ulaştırdığı Türk Devrimi'nin ilk evresinin bir ürünüdür. Atatürk Devrimi'nin ikinci aşamasını ise, O'nun çağdaş ve uygar bir devlet ve toplum düzeni kurmak amacıyla gerçekleştirdiği devrimler süreci oluşturacaktır.

Atatürk, devrimlerin temel amacını, çağdaşlaşma hareketinin başlarında, 1925 yılında şöyle açıklıyordu: "Yapılan ve yapılmakta olan devrimlerin amacı, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen çağdaş, bütün anlam ve görünüşüyle uygar bir toplum haline getirmektir."⁷ İşte Ulu Önderimizin bu amaca uygun olarak kurduğu ve bizlere emanet ettiği yeni düzen laik, demokratik, çağdaş bir düzendir; bu düzenin yönetim biçimi ise Cumhuriyet'tir. Ancak günümüzde O'nun sayesinde sahip olduğumuz Cumhuriyet'i, laikliği, demokrasiyi, dolayısıyla çağdaş devlet ve toplum düzenini hedef alan yoğun bir kampanya sürdürülmekte ve bu doğrultuda bazı çevrelerce Atatürk'e ve Atatürkçülüğe yönelik bilimsellikten uzak, kasıtlı eleştiriler yapılmaktadır. Bu grupların başında ise, Atatürk'ü, özlemine çektikleri teokratik yapıyı ortadan kaldırarak yerine çağdaş, laik, demokratik bir düzen kurmasından

4 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. II, s. 249.

5 Gazi Mustafa Kemal (Atatürk), Nutuk-Söylev 1920-1927, C. II, Ankara, TTK, 1984, s. 835.

6 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.I, 4.B., Ankara, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1989, s. 398.

7 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.II, s. 224. Eserdeki orijinal metin tarafımdan sadeleştirilmiştir. BS

ötürü eleştirenlerin yanı sıra O'nun kurduğu cumhuriyeti beğenmeyerek II. Cumhuriyet'i gündeme getirenler olduğu bilinmektedir. Bu çevrelerin genel anlamda eleştirdikleri Atatürk'ün kurduğu düzendir. Özellikle II. Cumhuriyetçilere göre, bir avuç sivil-asker bürokrat tarafından kurulan Cumhuriyet demokratik değildir; O dönemde demokrasi olmadığı gibi, altı Atatürk ilkesi arasında demokrasi ilkesi bulunmamaktadır. Devrimler ise, halka rağmen hazırlanarak yukarıdan aşağıya bir hareket olarak zorla kabul ettirilmiştir. Dolayısıyla bu çerçevede Atatürk diktatördür.⁸

İşte bu yazımızda tüm bu asılsız, bilimsellikten ve tarihi gerçeklerden uzak iddialar karşısında Atatürk'ün demokrasi anlayışından ve uygulamalarından hareketle, özellikle Atatürk ilkeleri ile demokrasi arasındaki ilişki irdelenmeye çalışılacaktır.

Atatürk'ün Demokrasi Anlayışı

Atatürk, 1930 yılında kaleme aldığı ve Afet İnan'ın derlediği, 1931-1932 ders yılından 1939 yılına kadar ortaöğretimde Yurttaşlık Bilgisi kitabı olarak okutulan "Vatandaş İçin Medeni Bilgiler" kitabının⁹ birinci cildinde, "cumhuriyet", "demokrasi", "insan hakları", "hürriyet", "vatandaşlık", "devlet", "ulus" kavramlarını işlemektedir. Dolayısıyla Mustafa Kemal Atatürk, Avrupa'da Nazizm'in ve Faşizm'in ayak seslerinin duyulduğu bir dönemde

8 Özellikle Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılmasından sonra bazı çevrelerin paniğe kapılarak liberalizme doğru kaydıkları ve bu çerçevede Atatürk'ü ve O'nun eseri Cumhuriyet'i yoğun bir eleştiri bombardımanına tutarak II. Cumhuriyet'i gündeme getirdikleri bilinmektedir. II. Cumhuriyetçi görüşlere yanıt olarak Türk basınında çıkan yazılar, Türk Devrim Kurumu tarafından derlenerek kitap olarak yayınlanmıştır. Bkz. *İkinci Cumhuriyet'e "Hayır"*, der., Türk Devrim Kurumu, Ankara, Türk Devrim Kurumu Yayınları, 1994.

9 A. Afetinan, *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, 2.B., Ankara, TTK, 1988, s. 7; Fatma Gürses, "Kemalizm'in Model Ders Kitabı: Vatandaş İçin Medeni Bilgiler", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt: 4, Sayı: 7 (Kış 2010), s. 238,249.

demokrasi el kitabı niteliğinde bir kitabın hazırlanmasına öncülük ederek Türk halkını bu kavramlarla tanıştırmıştır. Atatürk, "Medeni Bilgiler" kitabında devlet şekillerini ele aldığı bölümde demokrasiyi şöyle anlatıyordu: "*Demokrasi esasına dayanan hükümetlerde, egemenlik, halka, halkın çoğunluğuna aittir. Demokrasi prensibi, egemenliğin millette olduğunu, başka yerde olamayacağını gerektirir.*"¹⁰ Kitapta ayrıca demokrasi prensibinin belirgin özelliklerini de uzun uzun açıklıyordu: "*Demokrasi prensibi, egemenliği kullanan araç ne olursa olsun, esas olarak, milletin egemenliğe sahip olmasını ve sahip kalmasını gerektirir... Demokrasi, özellikle siyasaldır; onun amacı, milletin yönetenler üzerindeki denetlemesi sayesinde siyasal hürriyeti güven altına almaktır... demokrasi, fikridir; bir kafa işidir. Hükümet prensibi de, bir adalet sevgisini ve ahlâk fikrini gerektirir... Demokrasi, özünde bireyseldir; bu özellik vatandaşların egemenliğe, insan sıfatıyla, katılmasıdır... demokrasi, eşitliği sever... şüphesiz bütün bireyler aynı siyasal haklara sahip olmaktadır...*"¹¹

Sonuç olarak Atatürk'e göre, "*demokrasinin tam ve en belirgin hükümet biçimi Cumhuriyettir.*"¹² Tüm bu gerçeklere karşın, gençlik çağlarından itibaren egemenliğin ulusa verilmesi gerektiği düşüncesini taşıyan,¹³ 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılmasıyla birlikte egemenliği padişahın elinden alıp Türk milletine vererek demokrasinin olmazsa olmaz koşulu olan

10 A. Afetinan, *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, haz., Ali Sevim, Azmi Süslü ve M. Akif Tural, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2000, s. 40.

11 A.g.e., s. 43.

12 A.g.e., s. 40.

13 Mustafa Kemal, 1906'da Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin Selanik şubesini kurmak için Suriye'den gizlice gittiği Selanik'te arkadaşlarıyla yaptığı toplantıda, ilk kez ulusal egemenlikten söz etmiş ve vatani kurtarmak için istibdatı yıkmak ve "milleti hakim kılmak" gerektiğini söylemiştir. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C.II, s.1.

ATATÜRK İLKELERİ VE DEMOKRASİ

ulusal egemenlik ilkesini uygulama alanına koyan ve de onun zorunlu sonucu olan Cumhuriyet'i ilan eden, tüm bunlara ilaveten yaşamı boyunca halkına demokrasi bilinci vermeye çalışan bir devlet kurucusunu demokrat olmamakla suçlamak sadece aymazlık değil, aynı zamanda tarihe de saygısızlıktır.

Atatürk ve laik, demokratik cumhuriyet karşıtlarının yoğun eleştirilerine maruz kalan Atatürk dönemindeki tek parti uygulamasının da yeni kurulmuş Cumhuriyet'i koruma, devrimleri gerçekleştirme ve kalıcı kılma ihtiyacından kaynaklanan bir zorunluluk olduğunu belirtmek gerekir. Laiklik ilkesini benimsemeyen, saltanat ve hilafeti geri getirmek isteyen Cumhuriyet karşıtlarının gerek 1924 yılında kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nda gerekse 1930'da kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nda odaklanmaları, bu partilerin kapatılmasında veya kendi kendini feshetmesinde belirleyici rol oynamıştır. Kaldı ki, dünyada hiçbir rejim kendisini ortadan kaldırmaya yönelik hareketlere, oluşumlara izin vermez. Doğal olarak Türkiye'de de böyle olmuştur. Atatürk'e göre, demokrasi ile Cumhuriyet arasında zorunlu öncelik Cumhuriyet'tedir. Çünkü O'nun "Medeni Bilgiler" kitabında da vurguladığı gibi, "*Demokrasi prensibinin en çağdaş ve mantıklı uygulamasını sağlayan hükümet şekli Cumhuriyettir.*"¹⁴ Bu çerçevede demokrasinin yerleşmesi için Cumhuriyet'in yaşatılması şarttır.

II. Cumhuriyetçiler'in şiddetle eleştirdikleri bir diğer konu, altı Atatürk ilkesi arasında demokrasi ilkesinin bulunmamasıdır. Böylesine haksız, dayanaksız ve bilimsellikten uzak bir eleştiri karşısında altı ilkenin özünde demokrasi ilkesinin bulunduğunu söylemek yanlış olmaya-

caktır. CHP'nin 1927'de toplanan İkinci Kurultayı'nda Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Milliyetçilik ve Laiklik partinin dört ilkesi olarak benimsenmiş,¹⁵ 1931'deki Üçüncü Kurultay'da, Devletçilik ve Devrimcilik ilkelerinin eklenmesiyle "6 Ok" ile simgeleşen ilkeler CHP'nin ana nitelikleri olarak tüzüğe alınmıştı. Kurultayda Atatürk'ün kendi el yazısıyla belirlediği ilkeler arasında CHP'nin "demokrat" olduğu da belirtiliyordu. Ne var ki, Cumhuriyetçilik ilkesinin demokrasiyi de içerdiği düşüncesiyle olacak, bu ilke CHP'nin nitelikleri içine alınmamıştı. Bu kurultayda ayrıca "vatan", "ulus", "devlet", "kamusal haklar" kavramları da "partinin dayanacağı esaslar" olarak saptanmıştı. 1935 Kurultayı'nda ise bunlar "6 ilke" ile birlikte değerlendirilerek "*Partinin güttüğü bütün bu esaslar Kemalizm prensipleridir*" hükmüyle parti programında yer almıştı. Diğer yandan 6 ilkenin yeni devletin kuruluşundan itibaren uygulamaların doğal bir sonucu olduğu belirtilmişti. Böylece Atatürk'ün önderlik ettiği devrim ve onun ilkeleri için O henüz hayatta iken "Kemalizm" nitelmesi yapılmıştı.¹⁶ İşte 5 Şubat 1937'de yapılan değişiklikte Anayasa'ya giren ve Kemalizm'in ya da Atatürkçülüğün dayandığı ilkeler olarak değerlendirilen 6 ilke ile demokrasi ilkesi arasındaki ilişki ve etkileşimlerin irdelenmesi günümüzde Kemalizm'in daha iyi kavranması açısından büyük önem kazanmaktadır.

Cumhuriyetçilik ve Demokrasi

Cumhuriyet, yönetenlerin yönetme yetkisini halktan aldıkları bir rejimdir. Dolayısıyla Atatürk'ün Cumhuriyetçilik anlayışı, demokratik Cumhuriyetçiliktir. Atatürk'e göre "*Demokrasi prensibinin*

15 Mustafa Albayrak, "Kemalizmin Düşünsel Temelleri ve Tarihsel Oluşumu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XXVI, Sayı:77 (Temmuz 2010), s. 311.

16 Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi III (II. Bölüm)*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1996, s.16, 23.

14 Âfetinan, *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, haz., Ali Sevim, Azmi Süslü ve M. Akif Tural, s. 44.

en çağdaş ve mantıklı uygulamasını sağlayan hükümet şekli Cumhuriyettir. Cumhuriyette son söz, millet tarafından seçilmiş meclistedir.”¹⁷

Bunun da ötesinde Atatürk, “Cumhuriyet rejimi demek, demokrasi sistemiyle devlet şekli demektir.” diyerek, ulusal egemenliğe dayalı Cumhuriyet rejiminin demokrasiyi içerdiğini açıkça ifade etmiştir.¹⁸

Atatürk’ün deyişiyle “Cumhuriyet düşünce özgürlüğünden yanadır.”¹⁹ Bu niteliği ile Cumhuriyet, demokrasinin de temel özelliklerinden olan “vatandaşların hak ve özgürlüklerini” güvence altına alan bir yönetim biçimidir.

Cumhuriyet’in en önemli özelliklerinden bir diğeri, bütün yurttaşların yasalar önünde eşit olması ve eşit olarak devlet yönetimine katılmalarıdır. Bu nitelikler demokrasinin de temel ilkeleridir ve bu bağlamda Atatürk’ün kurduğu cumhuriyet demokrasi esasına dayanan bir cumhuriyettir.

Milliyetçilik ve Demokrasi

Cumhuriyet ile birlikte halk ümmetten ulusa dönüşmüştür. Toplumun bireylerinin tebaadan vatandaşa dönüşmesi, kadın-erkek ayırımı yapılmaksızın eşit hak ve özgürlüklere kavuşması Atatürk’ün kurduğu Cumhuriyet sayesinde gerçekleşmiştir. Atatürk, “Medeni Bilgiler” kitabında Türk ulusunu şu şekilde tanımlamıştı: “Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türkiye halkına Türk milleti denir”²⁰. Dolayısıyla O, bu tanımlamayla hiçbir şekilde etnik kö-

17 Âfetinan, *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazıları*, haz., Ali Sevim, Azmi Süslü ve M. Akif Tural, s.44.

18 Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi III (I. Bölüm)*, s. 22; *Atatürkçülük, Atatürk’ün Görüş ve Direktifleri (Birinci Kitap)*, haz., Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1983, s. 43.

19 *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, C.III, 4.B., Ankara, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1989, s.94.

20 Âfetinan, *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazıları*, haz., Ali Sevim, Azmi Süslü ve M. Akif Tural, s. 28.

ken, dil, din, mezhep, cinsiyet ayırımı yapmadan ulusal birlik ve beraberliği gerçekleştirerek demokrasi ortamının önemli bir koşulunu yerine getirmeyi amaçlamıştır.

Halkçılık ve Demokrasi

Atatürk, “Medeni Bilgiler” kitabında Halkçılıkla demokrasi prensibini aynı anlamda kullanmış, hatta devlet şekilleri içinde demokrasiyi anlatırken “Demokrasi (Halkçılık)” başlığını kullanmıştır: “Demokrasi esasına dayanan hükümetlerde, egemenlik, halka, halkın çoğunluğuna aittir.”²¹ Bunun yanı sıra “Demokrasi prensibi, halkçılık” başlığı altında, demokrasi prensibine göre irade ve egemenliğin milletin tümüne ait olduğunu ve olması gerektiğini, demokrasi prensibinin milli egemenlik şekline dönüştüğünü vurgulamıştı.²² Atatürk’ün halkçılıktan kastettiği özgürlükçü siyasi demokrasidir, yani temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alındığı

21 a.g.e., s. 40.

22 a.g.e., s. 38.

rejimdir. Bunun yanı sıra Halkçılık ilkesi, yasalar önünde eşitliği öngörmekte, sınıf ayırımını ve mücadelesini reddetmektedir. Sınıf mücadelesinin önlenmesi ise, ancak adaletli bir gelir dağılımının, sosyal adalet ve sosyal güvenliğin sağlanmasıyla mümkündür. İşte tüm bu özellikleriyle Halkçılık ilkesi, Atatürk'ün demokrasi anlayışını yansıtmaktadır.

Devletçilik ve Demokrasi

Atatürk'ün arzu ettiği eşitlikçi, adil bir sosyal düzenin kurulması devletin sosyal ve ekonomik yaşamdaki rolünü asgariye indiren bir anlayışla tabii ki mümkün olmazdı. Sınıf mücadelesinin önlenmesi, sosyal dayanışma, sosyal adalet ve sosyal güvenliğin sağlanması, ancak devletin sosyal ve ekonomik hayatta etkin rol oynamasıyla mümkün olabilir. Dolayısıyla Devletçilik ilkesinin içeriğinde de demokrasi prensibini görüyoruz. Atatürk "Medeni Bilgiler" kitabında devletin vatandaşlara karşı görevlerini devletçilik açısından irdelerken demokrasinin belirgin

niteliklerini göz önüne alarak bir değerlendirme yapıyordu:

"Bilinmektedir ki, Türkiye Cumhuriyeti, demokrasi esasına dayalı bir devlettir. Demokrasi ise esas itibarıyla, siyasi niteliktedir, fikrîdir; bireyseldir; eşitlikseverdir.

Demokrasinin bu esas noktalarına göre, vatandaşın siyasal hürriyet ve çalışmasını sağlamak; vatandaşın bilimsel, sosyal, sanat, ahlâk gibi fikrî alanlarla gelişmesini sağlamakla ilgilenmek ve vatandaşın, milli egemenliğe yöntemi çerçevesinde katılma hakkını ve bütün vatandaşların aynı siyasal haklara sahip olmalarını sağlamaktan ibaret olan noktalar, devletin, vatandaşa karşı başlıca görevlerinin sınırlarını gösteren işaretlerdir.

...Cumhuriyetimiz henüz çok gençtir. Geçmişten kendine miras kalan bütün hayatî işler, zamanın zorunluluklarını doyuracak derecede değildir. Siyasal ve fikrî hayatta olduğu gibi ekonomik işlerde de, bireylerin girişimlerinin sonucunu beklemek doğru olamaz. Önemli ve büyük işleri, ancak milletin tüm servetine ve devletin bütün teşkilât ve kuvvetine dayanarak, millî egemenliğin uygulama ve yürütmesini düzenleme ile ilgili görevli olan hükûmetin mümkün olduğu kadar üzerine alıp başarması tercih olunmalıdır.

...Türkiye Cumhuriyetini yönetenler, demokrasi esasından ayrılmamakla beraber "devletçilik" prensibine uygun yürümelere, bugün içinde bulunduğumuz duruma, şartlara ve zorunluluklara uygun olur."²³

Laiklik ve Demokrasi

Çağdaş toplumlar, laik toplumlardır. Laiklik olmadan demokrasi olamaz. Laik düzenlerde, devleti yönetenler yönetme

23 a.g.e., s. 59, 63-64. Afet İnan, 1930'da yayınlanan "Vatandaş İçin Medeni Bilgiler" kitabında "Mutedil Devletçilik" ibaresinin yer almasına karşın sonradan "mutedil" kelimesinin silindiğini açıklamıştır. Afetinan, *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, 2. B., s.7, 449.

yetkilerini Tanrı'dan ya da dinden değil, direkt olarak halktan alırlar. Dolayısıyla egemenliğin halkta bulunmadığı düzenlerde demokrasiden söz etmek mümkün değildir. Laiklik, demokrasi içinde devlet tarafından korunacak bir düzen biçimidir. Bu nedenle demokrasinin nimetlerinden yararlanarak demokrasiyi ortadan kaldırma özgürlüğü ya da demokrasinin güvencesi olan laik düzeni demokrasi içinde yok etme özgürlüğü olamaz. Atatürk'ün kurduğu Türkiye Cumhuriyeti, 1961 ve 1982 anayasalarının 2. maddesinde de belirtildiği üzere demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir.

Turhan Feyzioğlu'nun da belirttiği gibi, *"Laiklik Türk Devrimi'nin temel taşıdır."* Bu ilke, Türk Devrimi'ni oluşturan devrimlerin çoğunda etkisini göstermiştir. Padişahlıktan Cumhuriyet'e geçiş de laiklikle ilgilidir, çünkü Cumhuriyet, siyasi iktidarın dinsel kaynak yerine ulus iradesine dayandığı gerçeğinden hareket edilerek kurulmuştur.²⁴

Devrimcilik ve Demokrasi

Atatürk, 1933 yılında, devrimlerin tanıdığı Afet İnan'a devrimin (inkılabın) tanımını şöyle yapıyordu: *"1- İnkılap mevcut müesseseleri zorla değiştirmek demektir. 2- Türk milletini son asırlarda geri bırakmış olan müesseseleri yıkarak yerlerine, milletin en yüksek medeni icaplara göre ilerlemesini temin edecek yeni müesseseleri koymuş olmaktadır... Devlet hayatında inkılâp, içtimai vaziyetimiz de dahildir. (lâiklik), (kanunu medeni), (Demokrasi)."*²⁵

Atatürk Devrimi'nin temel hedefi çağdaşlaşmadır. Atatürk, Türk ulusunun varlığını sürdürebilmesi ve uygar dünyada

yerini alabilmesi için Türkiye'nin çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmasını, hatta onu bile aşmasını öngörüyordu. Ancak Türkiye'nin uygar dünyada yerini alabilmesi için Türk ulusunu son yüzyıllarda geri bırakmış olan kurumların yıkılması ve yerlerine ulusun çağa uygun bir biçimde ilerlemesini sağlayacak yeni kurumların kurulması gerekiyordu. Bu bağlamda devrimin gerçekleşme aşamalarında bir aydın kadronun öncülük etmesi ve toplumun tüm kesimlerini ilerleme ve yenileşme yolunda aydınlatması zorunluydu. Atatürk, tüm devrimlerinin gerçekleşme aşamalarında yaptığı yurt içi gezileriyle, halka hitaben konuşmalarıyla kamuoyunu hazırlamaya ve ulusunun ayağına giderek ona devrimlerin gerekliliğini anlatmaya çalışmıştır. Dolayısıyla Atatürk, devrimlerini gerçekleştirirken halkı ikna yöntemini kullanmıştır. Halkın bu çağdaş değişimleri benimsemesinde ise, Türk ulusunun Atatürk'e olan sevgi ve güveni büyük rol oynamıştır. Ne var ki, devrimlerin bir avuç sivil-asker bürokrat tarafından hazırlandığını, yukarıdan aşağıya bir hareket olarak halka zorla kabul ettirildiğini ve bu nedenlerden dolayı halk tarafından benimsenmediğini iddia eden çevrelerin bu gerçekleri bilmemeleleri düşünülemez. Diğer yandan Atatürk'ü demokrat olmamakla, diktatörlükle suçlayan çevreler herhalde şu gerçeği de görmezden geliyorlar: Atatürk tüm devrimlerini gerçekleştirirken TBMM'nin onayını almıştır. Başka bir anlatımla Atatürk döneminde devlet ve toplum yaşamında gerçekleştirilen çağdaş ve uygar boyutlu köklü değişiklikler hep yasalarla sağlanmıştır.

Atatürk, *"Mutlu inkılabımız aleyhinde fikir ve his taşıyanları aydınlatmak ve doğru yolu göstermek aydınlara düşen milli vazife"*

24 Turhan Feyzioğlu, "Türk İnkılabının Temel Taşı: Lâiklik", *Atatürkçü Düşünce*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1992, s. 105.

25 Afet İnan, "Atatürk ve Demokrasi", *Bellekten*, C.52, Sayı:204 (Kasım 1988), s. 825.

felerin en önemlisi ve en birincisidir."²⁶ sözleriyle ne kadar ileri görüşlü olduğunu bir kez daha kanıtlamaktadır. Diğer yandan *"Biz büyük bir inkılâp yaptık. Memleketi bir çağdan alıp yeni bir çağa götürdük. Birçok eski müesseseleri yıktık. Bunların binlerce taraftarı vardı..."*²⁷ sözleriyle de devrimcilik anlayışının önemli bir boyutunu dile getiriyordu. Şöyle ki, Devrimcilik ilkesi, öncelikle devrimleri ortadan kaldırma ve eski rejimi hortlatma çabalarına karşı tetikte olmayı gerektirir; bununla birlikte asla statik (durağan) değildir zira Atatürk Devrimi'nin temel amacı çağdaşlaşmadır. Bu bağlamda Devrimcilik ilkesi, sadece Atatürk devrimlerini ve onları biçimlendiren temel ilkeleri korumakla

26 *Atatürkçülük, Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri (Birinci Kitap)*, s.117.

27 A.g.e., s. 115.

yetinmeyip, akli ve bilimi rehber olarak Türkiye'nin her alanda çağa uygun bir şekilde ilerleyerek uygar dünyada yerini almasını öngörmektedir.

Sonuç olarak, laik, demokratik Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 100. yılında üzerimize düşen görevler bulunmaktadır. Özellikle Atatürk'ü iyi anlayarak ve anlatarak, O'nun ilke ve devrimlerini koruyarak ve savunarak, aklın ve bilimin rehberliğinde O'nun gösterdiği yolda ilerleyerek Türkiye'nin çağdaş demokrasiye ve bilimde, ekonomide, eğitimde vb. alanlarda çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmasını sağlamak, bunun yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti'nin Atatürk'ün devrim modeliyle örnek oluşturarak bölgesinde önder olmasına çaba göstermek öncelikli görevlerimizdendir.

ATATÜRK'ÜN CUMHURİYET VE DEMOKRASİ ANLAYIŞI (Doktriner Milliyetçilik Açısından)

Dr. Ali GÜLER*

Doktriner Milliyetçilik Nedir?

Merhum Hocamız Prof. Dr. Aydın Taneri, milliyetçilik kavramı konusunda dördü bir tasnif yapmıştır:

1. Sosyolojik Milliyetçilik,
2. Kültür Milliyetçiliği,
3. Doktriner Milliyetçilik,
4. İdeolojik Milliyetçilik.¹

Bu tasnifini somut hale getirirsek özetle şunu söylemek mümkündür: Bir kimse, ait olduğu milleti severse, ona bağlılık duyarsa sosyolojik milliyetçi; ait olduğu milletin değerlerini, kültürünü yüceltmek için uğraşırsa kültürel milliyetçi; millet iradesini, milli egemenliği üstün tutarak, cumhuriyet ve demokrasi bilinci gelişmiş ise doktriner milliyetçi; siyasi görüşlerine, tercihlerine milliyetçilik duygusu, fikir ve görüşü yön verirse de ideolojik milliyetçi olur.

Elbette, milliyetçilik kelime ve kavramı bütün bu tasniflerde yer alan milliyetçilik türlerinin bütünüdür. Sayın Taneri'nin tasnifi, meselenin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır.

Doktriner milliyetçilik, milletlerin meşru hükümet şeklinin kendilerini yönetmek olduğu esasına dayanır. Bu anlamda milliyetçilik, XIX. Yüzyılın başlarında Avrupa'da ortaya çıkan bir doktrindir. Bu doktrin, kendi hükümetini kurmaya yetecek nüfus birimini tespit, devlet kudretini meşru şekilde kullanma ve topluluğu gereği gibi düzenleme ölçülerini temin eden kıstaslar verdiği iddiasındadır. Bu doktrin, insanlığın doğal olarak milletlere bölündüğünü milletlerin de belli nitelikleriyle tanındığını ve tek meşru hükümet şeklinin

* Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dr. Öğretim Görevlisi
1 A. Taneri, *Türk Kavramının Gelişmesi "Ne Mutlu Türküm Diyene"*, Ankara, 1983, s. 7.

milletlerin de kendi kendilerini yönetmek olduğu ilkelerine dayanır.

Fransız İhtilali bu fikirlerin dayanağını teşkil eder. "İnsan ve Yurttaş Hakları Beyanname"si" hükümlerinin millete ait olduğunu, hiç kimsenin millete dayanmayan bir otoriteye sahip bulunamayacağını açıkça ifade etti. Böylece mutlakiyetçi felsefenin dayandığı temelleri kökünden sarstı. İhtilal, milletlerin kendi kendilerini yönetmeleri hususunda hür olmalarını esas aldı.²

Fransız İhtilali'nin hazırlanması sürecine de etki eden ve "doktriner milliyetçilik" kavramı ile ifade edilen milliyetçilik anlayışı bir boyutu ile milletlerin kendi kaderlerini tayini noktasından imparatorlukların tasfiyesi, ulus devletlerin doğuşu ile sonuçlanacaktır. Diğer boyut ise, mutlak monarşilerin yıkılması ve "milli hâkimiyet" ilkesinden hareketle, milletlerin hür iradesi ile kendilerini yönetecek olanları seçimle iş başına getirmeleri olan "cumhuriyet" yönetimlerinin kurulmasıdır. Bu da haklar ve hürriyetler bakımından olabildiğince "demokratik Cumhuriyet"e evrilecektir.

Artık dünyada mutlak monarşiler, halk egemenliğine dayanan cumhuriyetlere; imparatorluklar da milli devletlere yerlerini bırakacaktır. Bunun adı da Doktriner milliyetçiliktir.

Atatürk ve Doktriner Milliyetçilik

Bilindiği üzere Atatürk, daha 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkışından itibaren "ya istiklal, ya ölüm" diyerek başlattığı Milli Mücadele'nin meşruiyetini iki temel kavram üzerine oturtmuştur: "Kuva-yı Milliye ve İrade-i Milliye (Hâkimiyet-i Milliye)." Kuvayı Milliye, topyekûn milletçe yürütülecek mücadelenin, hareketin askeri boyutunu; irade-i milliye ya da hâkimiyeti milliye ise siyasi ve diplomatik boyunu oluşturacaktır. Esasında Kuvayı Milliye milletin işgallere karşı örgütlenmesi, direnç göstermesi olduğu için onun da dayanağı İrade-i Milliye kavramı olacaktır.

2 A. Taneri, a. g. e., s. 11-12. E. Kedourie, *Avrupa'da Milliyetçilik*, Çevren: H. Timurtaş, Ankara, 1971.

ATATÜRK'ÜN CUMHURİYET VE DEMOKRASİ ANLAYIŞI (DOKTRİNER MİLLİYETÇİLİK AÇISINDAN)

Atatürk hayatı boyunca yaptığı bütün işlerde meşruiyetini millete dayandırmış bir liderdir. Bu yüzden kendi başarılarının tamamını mütevazı bir şekilde millete mal etmiştir. Amasya Tamimi, Erzurum Kongresi kararları, Sivas Kongresi kararları gibi Milli Mücadele'nin bütün ön hazırlık belgeleri bunu açıkça gösterir. Kaldı ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi açılıncaya kadar bizatihi seçilmiş delegelerden oluşan kongreler yoluyla mücadeleyi yönetmesi bile O'nun millet iradesine ne kadar önem verdiğini gösterir. Sivas'ta çıkardığı gazetenin adı, "İrade-i Milliye"dir. Gazete Ankara'da "Hâkimiyet-i Milliye" adıyla yayın hayatına devam edecektir. Kongre kararlarının yürütülmesi de yine kongreler tarafından seçilen Heyeti Temsiliye ile gerçekleştirilmiştir. Sivas Kongresi'nde ilave edilenlerle birlikte yeni oluşan Heyeti Temsiliye'yi, onun "reisi" sıfatıyla adeta bir yürütme organı olarak yönetmiştir. TBMM açılıp, milletin iradesi Ankara'da, mecliste tecelli ettikten sonra da bütün askeri, siyasi, ekonomik ve diplomatik mücadeleyi meclis yürütmüştür.

Başından beri millete, milletin iradesine dayanarak yürütülen Milli Mücadele hareketinin başarıya ulaşması, aşama aşama yeni Türk devletinin kurulması 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilanı ile hukuken tamamlanmıştır. Yeni rejimin adı, yeni devletin şekli "Cumhuriyet" olmuştur.³

Doktriner milliyetçilik açısından bakıldığında Mustafa Kemal Atatürk, laik demokrasiyi hedefleyen, tam bağımsız, merkezi (**üniter**) bir milli devlet olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni kuran liderdir. Öğrencilik yıllarından itibaren düşünce dünyasında geliştirdiği "Cumhuriyet" olgusunu hayata geçirmiştir. Son modernleşme döneminde mutlak monarşiden meşruti monarşiye (parlamentolu ve anayasalı monarşi) evrilmiş bulunan Osmanlı Devleti tarihe karışırken, Türk İnkılabı ile "milli ve çağdaş bir devlet" kurulmuştur. Kurduğu bu cumhuriyeti de Türk gençliğine emanet etmiştir. Atatürk Nutuk'un sonunda bu durumu şu şekilde özetlemiştir:

3 Bu sürecin ayrıntıları için bakınız: A. Güler, *Atatürk'üm, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Hayatı ve Kişiliği*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2022, s. 215 vd.

"Efendiler, bu nutkumla, millî varlığı sona ermiş sayılan büyük bir milletin, bağımsızlığını nasıl kazandığını ilim ve tekniğin en son esaslarına dayanan millî ve çağdaş bir devleti nasıl kurduğunu anlatmaya çalıştım.

*Bugün ulaştığımız sonuç, asırlardan beri çekilen millî felâketlerin yarattığı uyanıklığın eseri ve bu aziz vatanın her köşesini sulayan kanların bedelidir."*⁴

Özet olarak ifade edersek, doktriner milliyetçilik anlayışı, "milli egemenlik, cumhuriyet yönetimi ve demokrasi" kavramlarını kapsamaktadır. Bu kavramları fikri ve fiili olarak hayata geçirmek ve bunların gelişmesi ve yüceltilmesi için çalışmak doktriner milliyetçiliğin hayata geçirilmesi demektir. Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı, milliyetçiliğin bütün yönlerini kapsamaktadır. Atatürk, milletin iradesinin yönetime taşınmasını ifade eden cumhuriyet ile onun hukuki siyasi kaynağını oluşturan milli egemenlik kavramını ve demokrasiyi güçlü bir şekilde sahiplenmektedir.

Atatürk'ün Cumhuriyet Anlayışı

Atatürk'ün doktriner milliyetçilik anlayışının dayanağı olan "millet egemenliği"nin en gerçekçi biçimdeki uygulaması olan devlet şekli/siyasi rejim elbette cumhuriyet idaresi idi. İlk gençlik yıllarından itibaren, Fransız İhtilali'nin siyasi rejim olarak dünyaya yaydığı cumhuriyet idaresine inanan ve milletin iradesinin ancak cumhuriyet ile hayata geçirilebileceğini gören Atatürk aşama aşama cumhuriyete giden bir yol izlemiştir. 29 Ekim 1923 günü 1921 Anayasası'nda yapılan bir değişiklik ile o zamana kadar adı konulmamış olan cumhuriyet yönetimi resmen hayata geçirilmiştir.⁵ Aşağıdaki konuşmaları ve yazdıkları incelendiğinde görülmektedir ki, Atatürk cumhuriyeti, bir devlet şekli/siyasi rejim olarak görmektedir, tarihi süreç içerisinde değerlendirmektedir ve demokrasi ile birlikte düşünmektedir:

4 G. M. K. Atatürk, *Nutuk 1919-1927*, Bugünkü Dille Yayına Hazırlayan: Z. Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2012, s. 607.

5 A. Güler, "Atatürk'te Cumhuriyet ve İnkılap Fikrinin Gelişmesi", *Anıtkabir Dergisi*, Sayı: 15 (Aralık 2003), s. 42-48.

ATATÜRK'ÜN CUMHURİYET VE DEMOKRASİ ANLAYIŞI (DOKTRİNER MİLLİYETÇİLİK AÇISINDAN)

"Cumhuriyet rejimi demek, demokrasi sistemi ile devlet şekli demektir. Biz Cumhuriyet'i kurduk; o, on yaşını doldururken demokrasinin bütün icaplarını sırası geldikçe uygulamaya koymalıdır."⁶

"Demokrasi prensibinin en çağdaş ve mantıklı tatbikini temin eden hükümet şekli, cumhuriyettir."⁷

"Bugünkü hükümetimiz, devlet teşkilâtımız doğrudan doğruya milletin kendi kendine, kendiliğinden yaptığı bir devlet teşkilatı ve hükümettir ki, onun ismi Cumhuriyettir. Artık hükümet ile millet arasında mazideki ayrılık kalmamıştır. Hükümet millettir ve millet hükümettir. Artık hükümet ve hükümet mensupları, kendilerinin millettan ayrı olmadıklarını ve milletin efendi olduğunu tamamen anlamışlardır."⁸

Atatürk, Cumhuriyet'in kuruluş sürecindeki tartışmaları, gelişmeleri ve "Meclis Hükümeti Modeli"nden "Kabine" sistemine geçişin gerekçelerini Nutuk'ta şu sözleri ile açıklamıştır.

"Saltanat devrinden Cumhuriyet devrine geçebilmek için, herkesin bildiği gibi, bir geçiş devresi yaşadık. Bu devirde, iki fikir ve görüş, birbiriyle mütemadiyen mücadele etti. O fikirlerden biri saltanat devrinin devam ettirilmesiydi. Bu fikrin taraftarları belli idi. Diğer fikir, saltanat idaresine son vererek cumhuriyet idaresi kurmaktı. Bu bizim fikrimizdi. Biz, fikrimizi açık söylemekte mahzur görüyorduk. Ancak görüşümüzün uygulanma kabiliyetini saklı tutup münasip zamanında tatbik edebilmek için, saltanat taraftarlarının fikirlerini tatbik sahasından uzaklaştırmak mecburiyetinde idik. Yeni kanunlar yapıldıkça, bilhassa Anayasa yapılırken, saltanat taraftarları padişah ve halifenin hak ve yetkilerinin belirtilmesinde ısrar ederlerdi. Biz, bunun zamanı gelmediğini veya lüzum olmadığını bildirerek o ciheti söylemeden geçmekte fayda görüyorduk.

6 A. Afetinan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1959, s. 251.

7 A. Afetinan, *Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, s. 411.

8 G. M. K. Atatürk, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt: II., Toplayan: N. Unan, 2. Baskı, Ankara, 1959, s. 230.

Devlet idaresini, cumhuriyetten bahsetmeksizin, milli egemenlik esasları dairesinde, her an cumhuriyete doğru yürüyen biçimde şekillendirmeye çalışıyorduk. Büyük Millet Meclisi'nden daha büyük makam olmadığını aşılama ısrar ederek, saltanat ve hilafet makamları olmaksızın, devleti idare etmek mümkün olduğunu ispat etmek lüzumlu idi. Devlet Başkanlığı'ndan bahsetmeksizin, onun vazifesini fiilen Meclis Başkanı'na gördürüyorduk. Fiiyatta, Meclis'in Başkanı, İkinci Başkan idi. Hükümet vardı; fakat "Büyük Millet Meclisi Hükümeti" unvanını taşırdı. Kabine sistemine geçmekten kaçınıyorduk; çünkü hemencecik saltanatçılar, padişahın yetkisini kullanma lüzumunu ortaya atacaklardı.

İşte, geçiş devresinin bu mücadele safhalarında, bizim kabul ettirmek mecburiyetinde bulunduğumuz aracı şekli, Büyük Millet Meclisi Hükümeti sistemini, haklı olarak eksik bulan, meşrutiyet şeklinin açıkça ifadesini temine çalışan muhaliflerimiz, bize itiraz ediyorlar, diyorlardı ki, 'bu yapmak istediğiniz hükümet şekli neye, hangi idareye benzer?' Maksat ve hedefimizi söyletmek için yöneltilen bu nevi suallere, biz de, zamanın gereğine göre cevaplar vererek saltanatçıları susturmak zaruretinde idik."⁹

29 Ekim 1923'de Cumhuriyet'in kabulü ve Cumhurbaşkanı seçilmesi üzerine Meclis'te yaptığı kısa konuşmada milletin dayanak noktası olduğuna vurgu yaparak, Cumhuriyet'in geleceği ile ilgili güçlü bir inanç ortaya koymuştur:

"Son senelerde milletimizin fiilen gösterdiği kabiliyet, istidat, idrak, kendi hakkında kötü fikir besleyenlerin ne kadar gafil ve ne kadar tetkikten uzak, görünüşe düşkün insanlar olduğunu pek güzel ispat etti. Milletimiz, haiz olduğu özelliklerini ve liyakatini, hükümetinin yeni ismiyle, medeniyet dünyasına daha çok kolaylıkla göstermeye muvaffak olacaktır. Türkiye Cumhuriyeti, cihanda işgal ettiği yere layık olduğunu eserleriyle ispat edecektir.

Daima muhterem arkadaşlarımla ellerine çok samimi ve sıkı bir surette yapışarak, onların şahıslarından kendimi bir an bile ayır

9 G. M. K. Atatürk, *Nutuk*, Cilt: II (1920-1927), Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1961, s. 838-839.

ATATÜRK'ÜN CUMHURİYET VE DEMOKRASİ ANLAYIŞI (DOKTRİNER MİLLİYETÇİLİK AÇISINDAN)

görmeyerek çalışacağım. Millet in teveccühünü daima dayanak noktası sayarak hep beraber ileriye gideceğiz. Türkiye Cumhuriyeti mesut, muvaffak ve muzaffer olacaktır.”¹⁰

Cumhuriyet'in kuruluşunu bin bir zorlukla, büyük bir mücadelenin sonunda gerçekleştiren Atatürk, onun korunması konusunda da çok büyük bir hassasiyet göstermiştir. Hatta Cumhuriyet'in varlığını kendisinin varlığı ile ilişkilendirenlere çok sert tepki göstermiştir. O'nun fani vücudu bir gün ortadan kalkacak, vatan toprağı ile buluşacak fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet (sonsuzca kadar) yaşayacaktır. Aşağıdaki değerlendirmeleri bu bakımdan önemlidir:

“Bu kadar matemler ve felaketler geçirdikten sonra elbette Türk öğrenmiştir ki, vatani yeniden yapmak ve orada mesut ve hür yaşayabilmek için mutlaka egemenliğine sahip kalmak ve cumhuriyet bayrağı altında bütün evlatlarını toplu ve dikkatli bulundurmaları lazımdır.”¹¹

“İnkılabımız, Türkiye'nin asırlar için saadeti ni üstüne almıştır. Bize düşen, onu idrak ve takdir ederek çalışmaktır.”¹²

“Türk milletinin istikbali, bugünkü evlatlarının görüş isabeti, yorulmak itiyadında olmayan çalışma azmiyle büyük ve parlak olacaktır.”¹³

“Milli kararlılık ve bilincin kıymetli eseri olan aziz Cumhuriyet'in, bugünkü ve yarınki neslin demir ellerinde her an yükselip sağlamlaşacağına itimadım tamdır.”¹⁴

“Cumhuriyetimiz, öyle zannolunduğu gibi zayıf değildir. Cumhuriyet bedava da kazanılmış değildir. Bunu elde etmek için çok kan döktük. Her tarafta kırmızı kanımızı akıttık. İcabında müesseselerimizi müdafaa için lazım olanı yapmaya hazırız.”¹⁵

10 G. M. K. Atatürk, *Nutuk*, Cilt: II., s. 814-815.

11 G. M. K. Atatürk, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt: II., s. 180.

12 G. M. K. Atatürk, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt: II., s. 187.

13 G. M. K. Atatürk, *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Cilt: IV. (1917-1938), Derleyen: N. Arsan, Ankara, 1964, s. 537.

14 G. M. K. Atatürk, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt: II., s. 188.

15 G. M. K. Atatürk, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt: III., Toplayan: N. Arsan, 2. Baskı, Ankara, 1961, s. 71.

Haziran 1926'da kendisine yönelik İzmir suikast girişiminden sonra Türk milleti binlerce telgrafla bu iğrenç girişimi lanetlemiş ve üzüntülerini bildirmiştir. Atatürk bu münasebetle Anadolu Ajansı'na verdiği şu demeçle Cumhuriyet'in varlığı ve devamlılığının kendi şahsı ile bağlı olmadığı mesajını vermiştir:

“Temeli büyük Türk milletinin ve onun kahraman evlatlarından oluşan büyük ordumuzun vicdanında, akıl ve şuurunda kurulmuş olan Cumhuriyetimizin ve millet in ruhundan müphem prensiplerimizin, bir vücudun ortadan kaldırılması ile bozulabileceği fikrinde bulunanlar, çok zayıf dimağlı bedbahtlardır. Bu gibi bedbahtların, Cumhuriyet'in adalet ve kudret pençesinde layık oldukları muameleye maruz kalmaktan başka nasipleri olamaz. Benim naziz vücudum, bir gün elbet toprak olacaktır; fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet yaşayacaktır. Ve Türk milleti emniyet ve saadeti nin kefil i olan prensiplerle, medeniyet yolunda, tereddütsüz yürümeye devam edecektir.”¹⁶

“Efendiler! Size şunu söyleyeyim ki, inkılapçı Türkiye Cumhuriyeti'ni benim şahsımla var zannedenler çok aldaniyorlar. Türkiye Cumhuriyeti, her manası ile büyük Türk milletinin öz ve aziz malıdır. Kıymetli evlatlarının elinde daima yükselecek, ebediyen yaşayacaktır.”¹⁷

Atatürk'ün Demokrasi Anlayışı

Atatürk, millet egemenliği bağlamında demokrasi ve cumhuriyet kavramlarını tarihi Türk devlet geleneğı ve Türk milletinin sosyolojisi derinliğinde ele almış düşünce adamıdır. Yukarıdaki sözünde vurguladığı, “Türkiye Cumhuriyeti, her manası ile büyük Türk milletinin öz ve aziz malıdır” sözleri bu nedenle bir tarihi bilincin ifadesidir. Bu sosyoloji ve devlet geleneğini çok iyi bilen Atatürk bir sözünde, “Türk milletinin tabiat ve âdetlerine en uygun olan idare, Cumhuriyet idaresidir”¹⁸ diyor. Atatürk'ün düşünce dünyasını ve kültür derinliğini bilmeyenler ilk planda bu sözlerin “siyaseten veya geliş i güzel” söylenmiş

16 G. M. K. Atatürk, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt: III., s. 80.

17 U. Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, s. 74.

18 G. M. K. Atatürk, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt: III., s. 74.

ATATÜRK'ÜN CUMHURİYET VE DEMOKRASİ ANLAYIŞI (DOKTRİNER MİLLİYETÇİLİK AÇISINDAN)

olduğunu düşünebilir. Fakat gerçeğin öyle olmadığını biz yine O'nun bir başka sözünden anlıyoruz. Atatürk bu sözü söylerken tarihi ve sosyolojik bir gerçeğe dayanmaktadır.

Nitekim O, Medeni Bilgiler Kitabı'nda el yazısı ile "Demokrasi Prensibinin Tarihi İnkışafı (Gelişimi)" başlığı altında şunları yazmıştır:

*"Türk milleti en eski tarihlerinde, meşhur kurultaylarıyla, bu kurultaylarda devlet reislerini (başkanlarını) intihap etmeleriyle (seçmeleriyle) demokrasi fikrine ne kadar merbut (bağlı) olduklarını göstermişlerdir. Son tarih devirlerinde, Türklerin teşkil ettikleri devletlerde, başlarına geçen padişahlar, bu usulden ayrılarak müstebit olmuşlardır."*¹⁹

O'nun şu sözleri de aynı çizgidedir: "Bizim milletimiz esasen demokrattır. Kültürünün, geleneklerinin en derin maziye ait dönemleri bunu doğrular. Bizim yapabileceğimiz bir şey varsa, bu fitrî (yaratılıştan gelen) karakterin gereklerini yapay bir şekilde menetmek isteyenleri ortadan kaldırmaktır."²⁰

Görülüyor ki Atatürk, bir Türk Milliyetçisi olarak, Türk tarih ve kültürünü kendisine referans almaktadır. Bu nedenle "milletin iradesi"nin siyasal yönetim modeli olarak hayata geçirilmesi, hukukun üstünlüğünün, bireysel özgürlüklerin siyasal sistem tarafından garanti altına alınması, onun doktriner milliyetçiliği tarihsel ve kültürel milli değerler üzerine oturttuğunu gösterir.

Elbette Fransız İhtilali'nin yaydığı bu siyasal sistemi ülkesinde hayata geçirirken evrensel değerlere de saygılıdır. İnsanlığın ortak değerlerini de hayata geçirmektedir. Fakat Fransız İhtilali'nin yaydığı "hürriyet" fikirlerine dayanan bu sistemi ülkemizde kurarken bazı etkileşimlerin bulunduğunu ve fakat bizim hayata geçirdiğimiz sistemin kendisine has ayırıcı özelliklerinin bulunduğunu da görmek gerekir. Atatürk bunu şu sözleriyle anlatmaktadır:

19 A. Afetinan, *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, s. 30.

20 V. R. Sevig, *Türkiye Cumhuriyeti Esas Teşkilât Hukuku*, Cilt: I., Ankara, 1938, s. 329.

*"Fransa İhtilâli bütün cihana hürriyet fikrini yaymıştır ve bu fikrin, halen esas ve kaynağı bulunmaktadır. Fakat o tarihten beri insanlık ilerlemiştir. Türk demokrasisi Fransız İhtilali'nin açtığı yolu takip etmiş, lakin kendisine has ayırıcı özellikle gelişmiştir. Zira her millet, inkılabını toplumsal ortamının baskı ve ihtiyacına tabi olan hal ve vaziyetine ve bu ihtilal ve inkılabın meydana geliş zamanına göre yapar. Her zaman ve yerde aynı hadisenin tekrarına şahit değil miyiz? Her ne kadar milletlerin ve demokrasilerin işbirliği etmeleri lazım ve mümkünse de işbirliği, ancak bir tek gayeye, yani barışa yönelmiş ise mümkün ve faydalı olur. Bu noktayı kavrayıp anlamayanlar, meydana getirdiğimiz eser hakkında bir fikir ve hüküm elde edemezler."*²¹

*"Yenileşme çalışmalarında ve halkçı demokratik kuruluşlara yönelik gelişmelerinde genç Türkiye Cumhuriyeti, Fransız demokrasisini doğurmuş olup o zamandan beri her milletin gelişimine ve kendi teşkilâtına uydurduğu inkılâpçı büyük hak ve adalet ilkelerinde sağlam bir dayanak bulmuştur."*²²

Medeni Bilgiler'de "Devlet Şekilleri"ni üç başlık altında toplayan Atatürk, bunları "Hükümdarlık (monarşi)", "Oligarşi" ve "Demokrasi (halkçılık)" şeklinde tasnif etmektedir. Demokrasiyi halkçılık ile özdeşleştiren Atatürk bir vizyonu da ortaya koymaktadır:

"Demokrasi esasına müstenit (dayanan) hükümetlerde, hâkimiyet, halka, halkın ekseriyetine (çoğunluğuna) aittir. Demokrasi prensibi (ilkesi), hâkimiyetin millette olduğunu, başka yerde olmayacağını iltizam eder (gerektirir). Bu suretle demokrasi prensibi, siyasi kuvvetin, hâkimiyetin, menşesine (kaynağına) ve meşruiyetine temas etmektedir. Demokrasinin tam ve en bariz (belirgin) hükümet şekli Cumhuriyet'tir..."

*Bugün demokrasi fikri, daima yükselen bir denizi andırmaktadır. Yirminci asır, birçok müstebit hükümetlerin, bu denizde boğulduğunu görmüştür."*²³

21 G. M. K. Atatürk, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt: III., s. 81.

22 G. M. K. Atatürk, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt: V., Derleyen: S. Borak, U. Kocatürk, Ankara, 1972, s. 50.

23 A. Afetinan, *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, s. 29.

ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCEDE CUMHURİYETÇİLİK

Dr. Abdullah Cüneyt Küsmez (1*)

Arapça halk anlamına gelen “cumhur” kökünden türetilmiş olan cumhuriyet kavramı, millet egemenliğine dayalı ve seçimle gelenlerin başında bulunduğu bir heyet tarafından yönetilen devlet modelini ifade eder. Batı dillerinde, Latince kökenden gelen “Respublica” kavramı doğrultusunda Cumhuriyet, halka ait olan kamusal alanın ve bu alanda yer alan her türlü kamu malının, halkın kendi içinden seçtiği bir temsilcinin yönetimine bırakmasıdır. Diğer bir ifade ile bir toplumun kendi kararları ile ve kendi içinden seçtiği temsilcileri aracılığı ile kamunun ortak yararı için kendi kendini yönetmesine² verilen ortak bir tanımlamadır.

Saltanat ya da monarşi adı verilen her türlü krallık rejimlerine karşı bir demokratik seçenek olarak öne çıkan cumhuriyet yönetimi, zaman içerisinde gelişmeler göstererek çağdaş dönemin en ileri siyasal rejimi konumuna gelmiştir. Bir bakıma cumhuriyetin temel kriteri demokratik olmasıdır.³ Çünkü adı cumhuriyet ile anılan ancak Federal Cumhuriyet, Halk Cumhuriyeti, İslam Cumhuriyeti gibi cumhuriyet tanımları birbiri arasında demokratiklik bakımından aynı değildir.

Cumhuriyetin önemli bir özelliği de devletin bürokratik yapısının halka hizmet için en uygun bir yapıyı sunmasıdır. Devlet birey ilişkileri, birey toplum ilişkileri ve devlet toplum ilişkilerinin en demokratik hali cumhuriyet rejiminde hayat bulur. Bu durumu cumhuriyetin sağladığı laik niteliği sağlamaktadır.⁴

1* Hacette Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yarı Zamanlı Öğretim Görevlisi,

2 Anıl Çeçen, *Atatürk ve Cumhuriyet*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1981, s.7-8.

3 Suna Kili, *Atatürk Devrimi, Bir Çağdaşlaşma Modeli*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1998, s.229.

4 Niyazi Berkes, *Atatürk ve Devrimler*, Adam Yayınları, İstanbul 1993, s.120-121.

Cumhuriyet'in Önemi;

Türk İnkılabında Cumhuriyetçilik, ana ilke ve esas değerdir. Çünkü Cumhuriyet, Atatürk İnkılabının bütün verimlerini temsil eden bir devlet ve hükümet şekli olarak değiştirilemez bir cevherdir. Bu ilke yeni Türkiye Devleti'nin temelidir. Bu yüzden 1924'lerden itibaren Türkiye Cumhuriyeti anayasalarında, meclislerce değiştirilmesi teklif bile edilemeyecek bir ana kuruluş değeri ile korunmuş ve yerleşmiştir. Müdafaa-ı Hukuk ilkesinin Milli Mücadeleden bu yana vücut bulmuş şeklidir, Cumhuriyet, Türk Milli Kurtuluş hareketinin bir bakıma korunması için kabul edilmiş zırhıdır.⁵

Bu niteliği ile Cumhuriyet, devletin düzen ve yönetiminde şahsilik ve keyfiliğin hâkim olmasını önleyen en sağlam teminattır. Ayrıca Türkiye'de siyasal iktidarların el değiştirmesi ve dağılması bakımından sosyal yapı üzerine en kuvvetli şekilde etki yapan Atatürk İlkelerinden en önde gelenidir. Nitekim Atatürk'ün bütün konuşmalarından açık bir şekilde anlaşılacağı üzere Cumhuriyet, demokratik parlamenter düzeni işaret eder. Şu kadar ki; Atatürk'ün bu ilke ile amaçladığı düzen, her yönüyle çağdaş bir Türkiye yaratmak için seçilmiş bir yol, bir sistemdir. Ancak şu unutulmamalıdır ki, Cumhuriyetçilik ilkesini halkçılık ve milliyetçilikten ayırmaya imkân yoktur. Çünkü Cumhuriyetçilik gerçek anlamını bu ilkeler sayesinde kazanmaktadır. Şu halde diyebiliriz ki, Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik ve Halkçılık bir başka deyişle millet olma, demokratik bir idareye kavuşma gayretleri ve ilkeleri birbirinden ayıramaz bir bütündür.⁶

Mustafa Kemal Atatürk'ün cumhuriyet ve demokrasi üzerine olan düşüncelerini biraz daha açarak Cumhuriyetçilik ilkesini açıklamak istersek, Onun devlet ve rejim çeşitleri üzerinde araştırma ve değerlendirmeler yaptığını bilmemiz gerekir. Ata-

5 Zeki Çevik, *Milli Mücadele'de Müdafaa-i Hukuk'tan Halk Fırkası'na Geçiş, (1918-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2002, s.490-491.

6 Yaşar Yücel, *“Atatürk İlkeleri”*, Belleten Dergisi, Cilt: 52 Sayı: 204, (807-824) Ankara 1988, s.810.

türk, egemenlik ilkesi hakkındaki fikirlerini açıklarken diyor ki;

“Çağımızda, bu esas teşkilatın dayandığı, anane (gelenek) haline gelmiş bir takım temel ilkeler vardır. Demokrasi ilkesi, bu ilkeye göre irade ve egemenlik milletin bütününe aittir ve ait olmalıdır. Demokrasi ilkesi, milli egemenlik şekline dönüşmüştür. Temsili hükümet ilkesi, bu ilke, milli egemenliğin uygulanması ve yürütülmesinin; Devletin esas teşkilatını saptayan kanunun, diğer kanunlara üstünlüğü ilkesi, Bu ilke çağdaş, esas teşkilatta, kanuniliğin ve adli kararlılık ve yerleşmenin doğurucusudur.” Bu saydığımız ilkeler, demokrasi ilkesinin binası gibi görülür. Gerçekten de demokrasi ilkesi, uygulamadaki değerini, ancak bu ilkeler sayesinde kazanır. Bundan sonra, hâkimiyet ilkesini daha genişçe incelemeye önem veren Atatürk, devlet şekillerinden “monarşi, oligarşi ve demokrasi” (Halkçılık) başlıkları altında düşüncelerini belirtmekte ve *“Demokrasi ilkesinin en çağdaş ve mantıklı uygulanmasını sağlayan hükümet şekli Cumhuriyettir... Millet, egemenliğini, devlet yönetimine katılmasını, ancak zamanında oyunu kullanmakla temin eder”* demektedir. İşte bu nedenledir ki, Atatürk’ün milli egemenlik ve halkçılık kavramı ile bağlantılı olan Cumhuriyetçilik İlkesini Türk siyasal hayatında demokrasiye yönelik ve hazırlanışın bir işareti saymak gerekir.⁷

Neden Cumhuriyet?

Cumhuriyetçilik İlkesinin benimsenmesinde iki önemli hususun (konunun) etken olduğu söylenebilir: Birincisi, “Türk Milleti’nin” ruh ve karakter yapısına en uygun düşen yönetimin “Cumhuriyet” oluşu, ikincisi de son iki yüz yıldır süren ve bunalımlar yaratan Padişahlık yönetiminin yarattığı tepkidir.⁸

7 Yaşar Yücel, *“Atatürk İlkeleri”*, Belleten Dergisi, Cilt: 52 Sayı: 204, (807-824) Ankara 1988, s.812.

8 Mehmet Kayıran. Mustafa Yahya Metintaş, *“Cumhuriyetçilik İlkesi ve Türk Milleti İçin Önemi”*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi, Cilt 1, Sayı 4, Eskişehir 2018, s.11.

Türkiye’de cumhuriyetin ilan edilmesi sadece bir yönetim değişikliği yaratmamış, aynı zamanda bir hükümet sistemi olarak da çağdaş devletlerde görülen Kabine Sistemini de oluşturarak devletin ve hükümetin yürütme ve hizmetlerini daha hızlı olarak yapmasını sağlamıştır. Bu açıdan düşünüldüğünde Cumhuriyet aynı zamanda yenileşme ve reformların da önünü açan bir siyasi inkılap (devrim) hareketidir. Cumhuriyet halk egemenliğinin yasalaşmasını da sağlayacak, ulusun koşulsuz egemenliğini ve egemenliğin kayıtsız olarak halk tarafından kullanılmasını resmileştirecektir. Cumhuriyet eşitlik doğrultusunda değişimi de sağlamıştır.⁹

Atatürk, Türk Milleti’nin demokrasi ve Cumhuriyet konusundaki düşüncesini şöyle belirtmiştir *“Türk milletinin tabiat ve çıkarına en mutabık olan idare Cumhuriyet idaresidir.”* Bu sözü, O’nun, Türk Ulusu için neden cumhuriyet yönetimini tercih ettiğini yeterince açıklamaktadır.¹⁰ Atatürkçülükte Cumhuriyetçilik ise sıralanan bu yönleriyle milliyetçi, demokratik, özgürlükçü, çoğulculuğa açık bir ilkedir.¹¹

Atatürk’ün Cumhuriyet Hakkındaki Temel Görüşü;

Atatürk, Cumhuriyeti “millet” ve “onun kararı” ile açıklamıştır. Yönetim biçimini en demokratik, asri (çağdaş) ve mantıklı olarak görmüş ve kabul etmiştir. Nitekim *“Cumhuriyette son söz, millet tarafından seçilmiş meclistedir”* ifadesi ile açıklar. Yine *“Cumhuriyet, milletvekillerinden oluşan meclisi ve belirli zaman için seçilmiş devlet başkanı ile milli egemenliğin korunmasına en iyi ortamdır. Cumhuriyette Meclis ve Cumhurbaşkanı ve hükümet halkın hürriyetini, emniyetini ve rahatını düşünmek ve temine çalışmaktan başka bir şey yapmazlar. Çünkü bunlar bilirler ki, kendilerini iktidar ve yetki mevkiine geçerli bir za-*

9 Suna Kili, *Atatürk Devrimi, Bir Çağdaşlaşma Modeli*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1998, s.226.

10 Atatürk’ün Söyle ve Demeçleri C. III s.74

11 Utkan Kocatürk, *Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri*, Ankara 1999, s.229.

ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCEDE CUMHURİYETÇİLİK

man için getiren irade ve egemenliğin sahibi olan millettir. Ve yine bunlar bilirler ki iktidar mevkiine saltanat sürmek için değil millete hizmete için getirilmişlerdir. Millete karşı vaziyet ve vazifelerini kötüye kullandıkları zaman şu veya bu şekilde milli iradenin kendi haklarında dahi verecekleri kararlar karşı karşıya kalabilirler. Millet tarafından, millet adına, devleti idareye seçilenler için gerektiğinde millete hesap vermek zorunluluğu boş vermişlik ve keyfi hareketle uzlaştırma kabul etmez.”¹² Burada Cumhuriyetin, Millet ve onun temsil edildiği Meclis ile anlam kazandığı ifade edilmiştir. Bir bakıma demokrasi tarif edilerek Cumhuriyet ile bir bütün olduğu vurgulanmıştır.

Atatürk'e göre demokrasi; *“Artık, demokrasi fikri, daima yükselen bir denizi andırmaktadır.”*, *“Artık, hâkimiyetin sahibi olduğunu iddia cesaretinde bulunabilecek, hükümdar enderdir.”* Atatürk, XVI. yüzyılda demokrasi prensibinin hükümdarların nüfuzunu kırmak için siyasi mücadele vasıtası olarak kullanıldığını ve bu mücadelelerde ortaya atılan fikirlerin şunlar olduğunu belirtmektedir: *“Kuvvet millete aittir. Onu kanun dairesinde bir hükümdara vermiştir. Bazı ahvalde geri alabilir. XVIII. asırda idi ki, demokrasi fikri, mukavemet olunamaz bir kuvvet ve cereyan halini aldı. Demokrasi prensibi, Hâkimiyeti Millîye prensibi şekline girdi ve hukuki esasiyeye geçti. Artık milletin hükümdar arasında mukavele fikri kayboldu. Ortaya Hâkimiyet tecezzi (bölünme) ve ferağ edilemez (vazgeçilemez) fikri çıktı.”*¹³

Yine; *“Hâkimiyet fertlerin iradesi fevkinde, fertlerin teşkil ettikleri milletin müşterek şahsiyetine raci, umumi, maşeri iradedir. Binaenaleyh hâkimiyet birdir, cüzlere ayrılamaz ve hâkimiyetin ifade ettiği maşeri irade, onun sahibi olan müşterek şahsiyet, millet tarafından hiçbir vakit başkasına devir ve ferağ edilemez.”* demektedir.¹⁴

Önemli bir konu olarak bu kez demokrasi ve onun hayat bulduğu Cumhuriyeti bazı düşünce yapılarından korumanın gereği üzerinde durulmuştur. Özellikle, *“Bolşevik Nazariyesi, İhtilalci Siyasi Sendikalizm Nazariyesi ve Menfaatlerin Temsil Nazariyesi”* olarak bilinen ve dönemin yaygın ideolojilerinden genç cumhuriyeti korumanın öncelikli olduğuna karar verilmesi dikkate değerdir. Nitekim *“Biz, bu ve bundan evvelki nazariyeleri memleket ve milletimiz için uygun görmüyoruz”* derken cumhuriyetin demokratik ve hürriyetçi yapısına vurgu yapılmıştır.¹⁵

Diğer önemli bir nokta da Atatürk'ün Cumhuriyetçiliği Türk Devrimi içerisinde zorunlu görmesidir. Dinamik bir yapısı olan Türk Devrimi; kendini yenileyen, değişime açık ve gelişimi esas alan yapısı ile ilerlidir. Bu özellikleri gerçekleştirebilmesi için demokratik bir niteliğe sahip yönetim ile olacaktır. O halde Cumhuriyet, Türk Devriminin devamı ve yaşaması için vazgeçilmezdir.¹⁶ Böylece anlayış değişimi gibi son derece güç bir sosyal ve siyasal devrimi gerçekleştirmenin ilk adımı Cumhuriyet olmuştur. Atatürk'ün en büyük başarısı ve Türk Milletinin onun önderliğinde başardığı en büyük devrimi anlamak ve işaret ettiği halkın yönetimde etkinliğini bütün unsurları ile hayata aktarmak O'nu ve Türkiye Cumhuriyeti'ni anlamının temel şartıdır.¹⁷

Sonuç olarak Cumhuriyet, Türk Milleti için en uygun yönetim şeklidir. Demokratik oluşu Türk Milletinin hürriyetçi ve bağımsız yapısına tarihi ve kültürel olarak da uygundur. Türkiye Büyük Millet Meclisi, bu nitelikleri Cumhuriyetin yaşaması için demokratik ve hukuki yasaları yaparak ve halkın ihtiyaçlarını karşılayarak yerine getirmek ilkesine bağlıdır. Cumhuriyet, saltanat, oligarşi ve her türlü dini, siyasi ve sosyal sınıf ve zümreye dayalı yapılardan daima korunmalıdır.

12 Afet Hanım (İnan), *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul 1933, s.31-32.

13 Afet İnan, *M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım*, Ankara, 1969, s.20

14 Afet Hanım (İnan), *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler*, s.20-21.

15 Afet Hanım (İnan), *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler*, s.46-48.

16 Suat İlhan, *Evrimeşen Türk Devrimi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1998, s.135-137.

17 Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, C.1, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2005, s.431.

CUMHURİYETİN 100. YILINDA TARIMSAL SORUNLAR VE ÇÖZÜM YOLLARI

Prof. Dr. M. Lütfü ÇAKMAKÇI*

Giriş

Günümüzde henüz üstesinden geline-meyen paylaşım savaşları, salgın hastalıklar ve insanın da katkısıyla gerçekleşen iklim değişikliği gibi olağanüstü koşullar yaşanırken, Dünyamız gıda egemenliği ve gıda güvenliği sorunları ile de karşılaşmış bulunmaktadır.^{1 2}

Gıdanın hammaddesini sağlayan tarım gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde önemini koruyan ana sektörlerden biridir. Tarım sektörü, ülke ekonomilerinin bitkisel üretim ve hayvancılık ile birlikte düşünülmeleri gereken en eski temel sektörlerdendir. Ancak ülkelerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeyine bağlı olarak büyük farklılıklar gösterebilmektedir. Tarımsal üretim, gıda hammaddesini sağladığı için her dönemde stratejik önemini korumuştur. Buna ilave olarak toplumların giderek artan ve çeşitlenen gıda ihtiyaçlarının karşılanması açısından da büyük öneme sahiptir. Tarıma dayalı sanayiler aracılığıyla katma değer yaratması, ihracat ve istihdama olan katkısı, biyolojik çeşitlilik ve ekolojik dengeye olan etkileri nedeniyle de tarım, tüm ülkeler için çok önemli ve stratejik bir sektördür.³

Ülkemizde daha cumhuriyet ilan edilmeden, 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir’de Türkiye İktisat Kongresi toplanmış çiftçi, işçi, tüccar ve sanayici kesimden 1135 delegenin katılımı ile ekonomideki yeni yol haritası belirlenmiştir. Kalkınmanın itici

* Öğr. Üyesi ve Anıtkabir Derneği Yönetim Kurulu Üyesi.

1 Ubeydullah Türkyılmaz “Birinci İzmir İktisat Kongresi ve Hukuki Etkileri Yüksek Lisans Tezi, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı (2013)

2 Mustafa Kaymakçı „Dünya Nereye. 16.Ağustos www.egedersonsoz.com (2023)

3 R. Şeminur TOPAL 2010 *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Haziran Cilt 12 Sayı. (1-31)

gücü olması nedeni ile tarım sektörü öncelikli olarak ele alınmıştır. Ulusal bağımsızlık savaşını kazandıktan sonra ekonomik bağımsızlık savaşı başlatılmıştır. Burada temel yaklaşım; demokratik yollarla feodal güçlere dayalı “köylü” ilişkilerinin ortadan kaldırılması, yabancıların mülk ediniminin kısıtlanması, tarımın modernleştirilmesi ve kendine yeterli hale gelmesi, sanayileşme ve çağdaş kentleşmeyi gerçekleştirme yönünde olmuştur. Ne var ki 100 yıllık süreç içinde bu hedeflerden çeşitli zamanlarda sapmalar yaşanmıştır.

Bu makalede, cumhuriyetin 100. yılına kadar tarımsal gelişmeler irdelenmiş, geline-nen aşamadaki sorunlar, bu sorunların çözüm yolları üzerinde durulmuştur.

Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Tarım

Atatürk tarafından 1923 yılında Cumhuriyetin ilan edilmesi ile birlikte Türkiye’nin kalkınma süreci başlamıştır. Kurtuluş Savaşından çıkan ülkemiz, genç nüfusunu büyük oranda kaybetmiş ve üretim kaynaklarından yoksun kalmıştır. O dönemde Türk tarımının toprak mülkiyeti ve kullanımı, işletme büyüklükleri ve teknoloji açılarından dış dünyadaki gelişmeleri takip etmesi olanaksızdı. Türkiye’nin bu süreci sorunsuz geçirebilmesi ve kalkınabilmesi için tarımsal üretimin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfusun yaklaşık % 76’sı kırsal kesimde idi. Halkın % 90’ı okuma yazma bilmemekte ve % 80’den fazlası geçimini tarıma dayalı faaliyetlerle sürdürmekteydi. Köylü kesim çağının gerisinde ilkel bir tarım teknolojisi kullanmakta ve ekilebilir toprakların çok küçük bir kısmını işleyebilmekteydi.

Öncelik Türkiye İktisat Kongresi’nde alınan kararların uygulanması olmuştur. Buna göre;

- Yerli üretimin teşviki ve lüks ithalattan kaçınılması gerektiği,
- Girişim ve çalışma özgürlüğünün esas olduğu, fakat tekelciliğe izin verilmeyeceği,
- Yabancı sermayeye iktisadi kalkınmaya

CUMHURİYETİN 100. YILINDA TARIMSAL SORUNLAR VE ÇÖZÜM YOLLARI

katkıda bulunmak ve yasalara uymak kaydı ile izin verilebileceği,

- Reji idaresinin kaldırılması ve yabancıların elinde bulunan içki ve tütün tekelinin yerli halka verilmesi
- Aşar vergisinin kaldırılması gibi hayati konuların gündeme gelmesi sağlanmıştır.⁴

Bu nedenle cumhuriyetin ilk yıllarında özel kesimin endüstriyel faaliyetlere katılması için özendirici önlemler alınmıştır. Özellikle Teşvik-i Sanayi Kanunu 1927'de çıkarılmış yerli sanayi sektörüne ucuz devlet arazisi tahsisi, çeşitli vergi muafiyetleri tanınması, taşıma ve ulaştırma indirimleri gibi teşvikler ve muafiyetler getirilmiş ve sermaye birikimine devlet desteği sağlanmıştır.⁵

Sanayileşmede öncelik şeker üretimine verilmiştir. Bu nedenle 5 Nisan 1925'te şeker fabrikalarının kurulması ve ayrıcalıkları ile ilgili kanun kabul edilmiştir. Cumhuriyetin ilk on bir yılında dört şeker fabrikası açılmıştır: Alpullu Şeker Fabrikası (1926), Uşak Şeker Fabrikası (1926), Eskişehir Şeker Fabrikası (1933) ve Turhal Şeker Fabrikası (1934). Cumhuriyetin ilk yıllarında açılan diğer fabrikalar şunlardır: Bursa Dokumacılık Fabrikası (1927), Bünyan Dokuma Fabrikası (1927) kurulmuştur.

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de 1929 krizi sonrasında devlet yeni çözümler üretme yoluna gitmiştir, çünkü 1923-1929 yılları arasında özel sektör girişimlerini teşvik eden politikalar ülke kalkınmasında yetersiz kalmıştır. Bu nedenle devlet 1930 sonrasında, kapalı bir ekonomik politika izlemeye ve devletçiliğe yönelmeye başlamıştır. Özellikle 1933 yılında hazırlanan ve 17 Nisan 1934'te kabul edilen 1. Beş Yıllık Sanayi Planı ile devlet ekonomik hayata doğrudan girmiş, devlet işletmeciliği başlamış ve ülke genelinde planlı sanayileşmeye geçilmiştir.

Bu planda tekstil, demir-çelik, porse-

len-çini, klor, suni ipek, selüloz ve kağıt tesisleri, şeker, süngercilik ve gül sanayileri gibi alanlar yer almıştır. Bu yıllarda, tarımsal sanayi ile ilgili olarak; Bakırköy Bez Fabrikası (1934), Kayseri Bez Fabrikası (1935), Nazilli Basma Fabrikası (1937), Ereğli Bez Fabrikası (1937), Gemlik Suni İpek Fabrikası (1938), Bursa Merinos Fabrikası (1938) açılmıştır.⁶

Cumhuriyetin temel amacı tarımsal gelişmeyi teşvik ederek toprak sahibi olan, modern tarım tekniklerini bilen ve uygulayan, ürettiğinin katma değerine sahip çıkan ve aydınlanma projesinin bir parçası olan üreticileri yaratmaktır. Köylüyü cumhuriyet rejiminin sahibi haline getirmek için toprak reformu uygulaması, kamuya ait üretim çiftlikleri (devlet ziraat işletmeleri, devlet üretim çiftlikleri, tarım işletmeleri zinciri), kooperatifler ve köy enstitüleri gündeme gelmiştir.

Özellikle Kamu İktisadi Teşebbüsleri (Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO), Ziraî Donatım Kurumu (ZDK), Süt Endüstrisi ve Et Balık Kurumu, Şeker Fabrikaları, Çay İşletmeleri, Tütün İşletmeleri, Ziraat Bankası) ile üreticiye girdi sağlayacak, ürünün pazarlanması ve işlenerek sanayi ürünü niteliğine dönüşmesini organize edecek bir yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Köylüye yönelik; Köy Kanunu'nun çıkarılması ve daha sonraki süreçte yapılan Birinci İktisat Kongresi ve Birinci Köy ve Ziraî Kalkınma Kongresi⁷ ile kırsal kesimin kalkındırılması için değişik görüşler ortaya atılmış, bunlara bağlı olarak aşar vergisinin kaldırılması, İskan Kanunu'nun çıkarılarak topraksız köylülerin toprak sahibi yapılmasının amaçlanması ve kırsal kesimde eğitimin sağlanabilmesi için Köy Enstitüleri'nin kurulması, belirli ölçüde başarılı sonuçlar vermiş ve planlı döneme kadar kalkınma yolunda önemli çalışmalar yapılmasını sağlamıştır.^{8,9}

6 Ali Çoşkun, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi" *Atatürkçü Düşünce Dergisi* Sayı 4. Sayfa 72-77 (2003)

7 Anonim, Birinci Köy ve Ziraat Kongresi Kongre Yayını. Serisi Takım 37 erişim <https://kutuphane.tarimorman.gov.tr/>(2003)

8 Zeynep DERNEK, "Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze Tarımsal Gelişmeler", *Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi* 1(1):1-12, (2006)

9 Hüseyin Yücel, "Cumhuriyet Ekonomisinin Kuruluşu Ve Gelişimi", *Türkiye Barolar Birliği Yayınları*: 347 Sayfa 1-416 (2017)

4 Mehmet Kayıran Selami Saygın, "İzmir İktisat Kongresi, Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi" *Yakın Tarih Dergisi* Cilt. Sayı. (2019)

5 Kadir Kasalak, "Teşvik-i Sanayi Kanunları ve Türkiye'de Sanayileşmeye Etkileri", *SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi* Sayı:27, ss.65-79. (2012)

CUMHURİYETİN 100. YILINDA TARIMSAL SORUNLAR VE ÇÖZÜM YOLLARI

Mustafa Kemal Atatürk, 1 Mart 1922'de Meclisin Birinci Dönem Üçüncü Toplanma açılış konuşmasında köylüye, dolayısıyla kırsal alana ayrı bir önem verdiğini ve konu üzerinde hassasiyetle durduğunu açıkça ortaya koymuştur. Atatürk, ekonomi konusunda fikirlerini dile getirdiği konuşmasında; *"Türkiye'nin sahibi ve efendisi kimdir? Bunun cevabını derhal birlikte verelim; Türkiye'nin gerçek sahibi ve efendisi hakiki üretici olan köylüdür. O halde herkesten daha çok refah, saadet ve servete hak kazanan ve layık olan da köylüdür. Bu nedenle Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin izleyeceği yol, bu temel amacın sağlanması yönünde olmalıdır"* şeklindeki yaklaşımı, bir yandan memleketin tarıma dayalı ekonomik yapısını ortaya koyarken, diğer yandan bu dönemden itibaren kalkınmaya yönelik çabalarda kırsal alana verilecek önem ve önceliği de açıkça belirtmiştir.¹⁰

Tarımsal faaliyetleri ilgilendiren kararların yanı sıra; ormanların korunması, geliştirilmesi, köylülerin ormanlardan belirli sınırlar içinde ücretsiz yararlanması gibi ormancılık faaliyetlerini ilgilendiren kararlar, damızlık hayvanların ve iyi cins hayvanların ıslahı, köylülere taksitle damızlık hayvan verilmesi, tarımsal faaliyetlerde makine kullanılmasının özendirilmesi gibi pek çok karar uygulamaya konulmuştur.

Özellikle 1934 yılında kurulan ve 1938 yılında Toprak Mahsulleri Ofisi adını alan kurum tarımsal ürünleri desteklemiş ve üreticiler kendilerini güvende hissetmeye başlamışlardır. Ayrıca bu dönemde politikalar sanayi sektörüne kaymaya başlamış ve tarımın da sanayiye uygun hale gelmesi teşvik edilmiştir.

Bu süreçleri takiben 1945 yılında çok partili hayata geçilmiş ve ülkemiz açısından yeni bir politik dönem başlamıştır. Demokrat Parti'nin yönetime gelmesi (1950) ile tarım sektörüne yönelik çalışmalar tekrardan hız kazanmıştır. Bu dönemde uygu-

10 Erdoğan, H. *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Ekseninde Türkiye Cumhuriyeti'nin Kalkınma Politikası ve Tarımsal Üretim*. (2020), *Journal of Universal History Studies*, Prof. Dr. Mustafa Keskin *Special Issue*, 252-268

lan politikalar ile yeni topraklar tarıma açılmış, tarımsal kooperatifler yerine aile işletmelerine yönelik desteklemeler artırılmış ve tarımda makineleşme hızlandırılmaya çalışılmıştır.

Özellikle 1948 yılında Marshall Yardım (borçlanma) Planı'nın uygulanmaya konması tarımda traktör sayısının artmasına neden olmuştur. Ayrıca tarımdan sanayiye geçiş de bu dönemde hız kazanmıştır. Tarımda makineleşme ve girdi kullanımının yaygınlaşması kırsalda işsizliği artırmış, eğitim, sağlık, ulaşım ve iş bulma imkânı gibi büyük olanaklara sahip kentlere göç başlamıştır. Kısaca özetlemek gerekirse bu dönemde tarımda ve toplumsal yapıda önemli değişiklikler yaşanmıştır.¹¹

Bir başka anlatımla tarım sektörü hızlı bir gelişme göstermiş ve ekim alanı 14.5 milyon hektardan 18.8 milyon hektara çıkmış, tarımsal üretim ise 1 kat artmıştır. Ancak, Doğu, Güneydoğu ve İç Anadolu'da meraların sürülmesine, tahıl ekimine göz yumulmuştur. Böylece tahıl üretimi artarken hayvancılık olumsuz yönde etkilemiştir. Buna ek olarak siyasi gerekçelerle çiftçiden ürettiği buğday dünya fiyatlarının üstünde fiyatlarla satın alınmıştır. Bu nedenle devlet adına bu işi yürüten Toprak Mahsulleri Ofisi sürekli zarar etmiştir. Ayrıca dış yardım ve kredi alınarak traktör ithalatı önemli ölçüde teşvik edilmiştir. Örneğin. 1936 yılında 961, 1948 yılında 1.756 olan traktör sayısı, 1952 yılında 31.415'e yükselmiş ve 1959 yılında 41.896 ulaşmıştır.¹² Yukarıda da ifade edildiği gibi makineleşme tarımda işgücü fazlası doğurmuş ve bu işsizler büyük kentlere göç etmek zorunda kalmıştır. Bu bilinçli teşvik günümüzdeki çeşitli sorunların kaynağını oluşturmaktadır.¹³

11 Erbay Ertuğrul Recep, *Ekonomik Kalkınmada Tarımın Rolü: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme*, Balkan Journal Of Social Sciene (2013)

12 Duygu Yılmaz, *Demokrat Parti'nin Tarım Politikasının Aydın Ölçeğinde Değerlendirilmesi (1950-1955)* T.C Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Tar-YL 2012. 0005 (2012)

13 Güneş Eren Yalçın ve Fatma Öcal Kara, "Kırsal Göç ve Tarımsal Üretime Etkileri" *Harran Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi* 20(2): 154-158 (2016)

Ülkemiz tarımı, sorunlu ve yetersiz üretici örgütlenmesine sahip olduğu için üreticinin ürününü pazara ulaştırması zorlaşmaktadır. Bu durum tüketicileri de zarara uğratmaktadır. Bir başka önemli olgu ise; büyük toprak sahiplerinin yatırımlarını tarım dışındaki başka alanlara kaydırmalarıdır. Buna ilaveten tarımdaki üretici küçük işletme sahibidir. Tarımsal ürün fiyatlarının tarım aleyhine oluşması ve girdi fiyatlarının yükselmesi, miras yolu ile arazilerin parçalı hale gelmesi, çiftçilerin tarımsal kredileri kullanmasının zor olması ülkemizdeki sorunlar yumağını oluşturmaktadır.¹⁴

1980 Sonrası Dönemde Tarım

Tarım sektörü 1980 yılı öncesinde yoğun bir devlet desteği ve koruması altındaydı. Ne var ki 1980'li yıllarda büyüme stratejileri ihracata yönelik ve özel sermaye girişimciliğine dayalı olarak geliştirilmiş, serbest piyasa ekonomisi ağırlık kazanmıştır. Bu yeni sistemin uygulanması sonucunda en çok etkilenen kesimlerden biri de tarım sektörü olmuş ve tarımın milli gelirden almış olduğu pay azalmaya başlamıştır. Buna paralel olarak birçok üreticinin gerçek gelirlerinde önemli düşüşler görülmüştür, çünkü tarımda kullanılan girdilerin fiyatlarındaki artış, ürün fiyatlarına göre daha yüksek oranlarda gerçekleşmiştir.

Buna ek olarak yurt içi pazarlar açısından önemli olan değişim, destekleme alımları kapsamındaki ürün sayısındaki düşüşle zirveye ulaşmıştır. Bu düşüş üreticiyi çaresiz bırakmıştır. Ayrıca çiftçiye ürün bedellerinin taksitler halinde ödenmesi çiftçinin üretim kapasitesini önemli ölçüde düşürmüştür, destekleme fiyatlarının, girdi fiyatlarının altında artış göstermesi küçük çiftçinin tarımdan kopmasına neden olmuştur. Bir başka anlatımla toprakların sahipsiz kalması ve tarımdaki istihdamın azalması gündeme gelmiştir.

Diğer taraftan 2000'li yıllar Türkiye'de Avrupa Birliği (AB), Dünya Bankası (DB),

Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'nün tarım sektöründe serbestleşme süreciyle ilgili etkilerinin olduğu yıllar olmuştur. Bu dönemde Türkiye, DB'yle imzaladığı Tarım Reformu Uygulama Projesi (TRUP)'nin şartlarını yerine getirmek için tarım sektöründe radikal değişiklikler yapmıştır. Özellikle tarımsal faaliyetlerin teşvik ve desteklenmesi konularında yaşanan değişimler günümüzde hala tartışılan konular arasında yer almaktadır. Bu dönemde uluslararası kuruluşlar tarafından dayatılan politikalar köyden kente göç başta olmak üzere birçok sosyo-ekonomik problemin ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹⁵

Tarım sektöründe üretim dört temel yapıya (toprak, emek, girişimcilik ve sermaye) dayanmaktadır. Tarım kesiminde gelişmenin olabilmesi için üretim faktörlerinin dengeli bir şekilde sağlanması ve desteklenmesi gerekmektedir. Sermaye miktarının artırılması emeğin etkinliğini artırmakta, işgücü açığının da büyük ölçüde giderilmesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca gıda güvenliği açısından da tarım desteklenmek zorundadır. Gelişmiş ülkeler tüm anlaşmalara rağmen kendi üreticilerini desteklemektedir, çünkü doğal olaylardan kaynaklanan zararlar, hastalıkların, haşerelerin ve hayvanların sebep olduğu zararlar, savaşlar ve göçler, ekonomik ve sosyal koşullar, kuraklık, çölleşme ve toprakların erozyonla kaybedilmesi üreticinin gücünü aşan olaylar olarak görülmektedir.¹⁶

Gerek ülkemizde gerekse dünyada pek çok dış etmen tarımı daha da önemli kılmıştır. Bunlar; tarımın küreselleşmesi ve çok uluslu şirketlerin (ÇUŞ) faaliyetleri, su sorunu, toprak kullanımı ve erozyon, çölleşme, iklim değişikliği, düzenli ve düzensiz göçler, yapay zekâ ve dijital teknolojiler ve eğitim olarak kısaca özetlenebilir.

15 Emre Taştanoğlu, 1980 Yılından Sonra Türkiye'de Uygulanan Tarımsal Politikalar Ve Tarımın Ülke Ekonomisindeki Yeri T.C. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi Sayfa 118 (2018)

16 Anonim Tarım Orman Şurası Tarımsal Girdiler ve Finansman Grubu Çalışma Belgesi

14 Mehmet TAŞAN "Türkiye'de Tarımda Üretici Örgütlenmesi" UAZİMDER *Uluslararası Anadolu Ziraat Mühendisliği Bilimleri Dergisi* (Özel Sayı 1): 77-85 (2019)

Tarımda Küreselleşme

Tarımda küreselleşme süreci geleneksel tarımın yerini endüstriyel tarımın almasıyla başlamıştır. Endüstriyel tarımın temelini oluşturan mono kültürel ekimin¹⁷ yaygınlaşmasıyla birlikte tarım, makineler, kimyasallar ve biyoteknolojiyi kapsayan çeşitli uzmanlaşmış sistemlere dayalı bir etkinlik haline gelmiştir. Diğer yandan endüstriyel tarım gıda sanayinin beklediği homojen tarım ürünlerinin kitlesel üretimini sağlayarak fiyatların düşmesini sağlamıştır. Bu nedenle tarımsal üretimde nitelikten çok niceliğe önem veren bu politikaya “ucuz besin politikası” ya da “kitle besin politikası” denmiştir. Dünya Bankası’nın gelişmekte olan ülkelerde uygulanmasını desteklediği ve “Yeşil Devrim” olarak nitelenen bu politikalar 1970’li yıllarda gündeme gelmiştir. Böylece üretim verimliliğini artırmak için yeni girdi ve yöntemler kullanılacak ve artan gıda talebinin karşılanabilmesi mümkün olacaktır. Bir başka anlatımla tarımda dışa bağımlılık arttırılacaktır.

Ancak FAO’un 1997’deki raporu endüstriyel tarımın, kitle üretimini sağlarken nitelik kaybına yol açtığını vurgulamaktadır, çünkü biyoçeşitlilik azalmakta, daha önce üretilen binlerce çeşit ürün yok olmaktadır. Birinci tarım devriminden bugüne değin kültüre alınmış yedi binden fazla bitki içinden sadece otuz tanesi insanların aldığı toplam kalorisinin neredeyse tamamını karşılar hale gelmiştir.

Bu küresel etkiler, tarım üreticilerinin günlük yaşamlarında da değişimlere yol açmıştır. Bir başka anlatımla bu durumdan gelişmiş ülkelerin tarımı olumlu yönde etkilenirken gelişmekte olan ülkelerin tarımı ise olumsuz yönde etkilenmeye başlamıştır. Bu dönüşümle sermaye, tarımı etkisi altına almaya başlamıştır. Sermaye birikimi fazla olan ÇUŞ yerel şirketleri satın alarak güçlerini artırmaya yönelmişlerdir. Bunun yanı sıra bankalar tarım sektörüne kredi vermeye başlamışlardır. Tarım üreticileri endüstriyel girdilere bağımlı hale gelince, üretimi finanse edebilmek için banka kredisi kullanmak

17 <https://arkabahcedergi.com/ekolojik-yikim-modeli-monokultur-tarim>

zorunda kalmışlardır. Bunun yanında DTÖ, İMF, DB gibi uluslararası ekonomik kurumlar ve çok taraflı ticaret anlaşmaları ile hükümetleri tarım ürünleri üzerindeki ticaret engellerini kaldırmaya zorlamış ve ticaret büyük şirketlerin eline geçmiştir. Ayrıca birçok ülkede hükümetler tarımı ve kırsal kesimi korumak için geliştirdikleri destekleme politikalarından uzaklaşmışlardır. Serbest piyasa ekonomisinde destekler çoğunlukla büyük ölçekli üreticilere akmıştır. Bunun sonucunda korumacılığı azaltıp tarım ürünleri ticaretinin uluslararası kurallara bağlanmasıyla tarım üreticileri dış etkilere açık hale gelmiştir. Özellikle gıda fiyatları üzerinde ÇUŞ’un etkili olması spekülasyon artışına yol açmıştır. Bunlara ilave olarak tarımsal KİT’lerin özelleştirilmesi de emek-sermaye ve tarımsal üretim yapıları üzerine etkileri bakımından önemlidir. Bu çerçevede Türkiye’de 1983 yılında başlatılan çalışmalar kapsamında, öncelikle 233 sayılı KHK ile KİT’ler, İktisadi Devlet Teşekkülü ve Kamu İktisadi Kuruluşları olarak ikiye ayrılmış, teşebbüs kurma yetkisi yasadan yürütmeye devredilmiş, tasfiye-devir-satış yetkisi Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu’na verilmiştir. Bu işlem çok uluslu şirketlere de önemli avantajlar sağlamıştır. Buna karşın yoksulluk ve açlığın etkileri daha da ağırlaşmıştır.¹⁸

ÇUŞ, yüksek verimli olmaları gerekçesiyle GDO’lu tohumların ekimini desteklemeye başlamıştır. Ekolojik yıkım modeli mono kültürel ekimi¹⁹ temel alan endüstriyel tarım kaçınılmaz olarak biyoçeşitliliği yok etmeye başlamıştır. Yabancılar toprak satışı ile birlikte tarımın ulusal olma özelliğini yok etmekte, doğrudan gıda güvencesini²⁰ tehdit etmektedir.²¹

18 Adnan Ertan, “Türkiye’de Tarımsal KİT’lerin Özelleştirilmesi Sorununa Kooperatifçilik Modeli Önerisi”, *SDÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* Sayı 2. 237-248 (1997)

19 Monokültür tarım; belirli bir alanda ve aynı anda yalnızca bir tür ürünün üretilmesine dayanan bir tarım şeklidir.

20 Gıda güvencesi, Dünya Gıda ve Tarım Teşkilatı tarafından tüm insanların sağlıklı ve aktif bir hayat sürdürebilmeleri için gerekli olan besleyici gıdayı zamanında ve yeterli miktarda bulabilmeleri ve satın alabilmeleri olarak tanımlanmıştır.

21 Ebru Kaptan, 2022 Tarım Sektörünün Küreselleşmesi Ve Türkiye’de Tarımsal Dönüşüm T. C. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Teorisi Bilim Dalı Doktora Tezi 316 sayfa

Burada bir hususun altını çizmekte yarar bulunmaktadır; tarımsal ve ekonomik gelişme başlıca seçenек olarak görülen yabancı sermaye, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınma süreçlerinde sermaye yetersizliğini hafifletmede kullanılan önemli bir kaynak olarak görülmektedir. Ancak yabancı yatırımcı, bir ülkeye yardım etmek veya kalkındırmak üzere değil, sadece kendi çıkarlarını en üst düzeye çıkarmak için gelmektedir. Bu durum yatırımcının yararı ile yatırım alan ülkenin yararının kesiştiği “optimum nokta”nın iyi hesaplanmasını zorunlu kılmaktadır.²²

Tarımda Su Sorunu

Dünya'daki toplam su miktarı 1,4 milyar km³tür. Bunun % 97,5'i okyanus ve denizlerde tuzlu su olarak bulunmaktadır. Ancak % 2,5'i tatlı su olarak bulunmaktadır. Tatlı suyun % 68,7'si buzullarda, % 30,1'i yer altı sularında, % 0,8'i donmuş topraklar içinde, % 0,4'ü yeryüzünde ve atmosfer içinde yer almaktadır. Atmosfer içindeki tatlı suyun da % 67,4'ü göllerde, % 12,2'si toprak nemi olarak, % 9,5'i atmosferde, % 8,5'i sulak alanlarda, % 1,6'sı nehirlerde, % 0,8'i bitki ve hayvan bünyesinde bulunmaktadır. Atmosferde bulunan su miktarı yaklaşık olarak 13 bin km³tür. Yüzeysel tatlı sularının en çok bulunduğu yerler 90 bin km³ ile göllerdir. Dünya içme sularının % 25-40'luk bölümünü yer altı suları sağlamaktadır.

Ülkemizde yıllık ortalama yağış metrekareye 643 mm'dir. Türkiye'nin yüzölçümü 78 milyon hektar olup, yağış ile gelen toplam su rezervi 501 milyar m³ olarak ortaya çıkmaktadır. Ülkemizin tüketilebilir yerüstü ve yeraltı su potansiyeli yılda ortalama toplam 112 milyar m³tür.

Türkiye'nin toplam tarım alanı 28 milyon hektardır. Mevcut su potansiyelimiz ile teknik ve ekonomik olarak sulanabilecek tarım arazisi büyüklüğü ise 8,5 milyon hektardır.²³ Bunun da ancak % 50'si sulanabilmektedir.

22 Çakmakçı, M.L. “Günümüz Koşullarının Tarım ve Gıda Üretimine Etkisi”, *Anıtkabir Derneği Dergisi*

23 Anonim 2009 Küresel Su Politikaları Ve Türkiye Tmmob Su Raporu Türk Mühendis Ve Mimar Odaları Birliği

Su, yerküre için vazgeçilemez yaşam kaynağıdır. Ancak günümüzde suya erişimde yaşanan eşitsizlikler insan yaşamını tehdit eder duruma gelmiştir. Suyun dünya üzerinde en yaygın kullanımı % 70 ile tarım sektöründedir. Yerkürenin tatlı su kaynaklarının azalmasına karşın giderek artan tüketim baskısı sonucunda Dünya'nın gelecekte “açlık ve susuzluk” karşısında suyun tarım ya da endüstriyel kullanımı arasında bir tercih yapmak zorunda kalacağı bilim adamlarınca ifade edilmektedir.

Su sektöründe asıl kriz yaratan etkenlerden biri de 1990'lı yılların ikinci yarısında suyu “ekonomik bir mal” olarak benimseyen yeni politikanın hayata geçirilmesidir. Diğer bir ifadeyle dünya üzerinde “ortak mal” niteliğindeki doğal varlıkların özel mallara dönüştürülmesi ve giderek ticarileştirilmesidir.²⁴ Bu yaklaşım insanlıktaki değer kaybının açık ifadesidir, çünkü Birleşmiş Milletler'in düzenlediği ilk Su Konferansı'nda (1977 Mar Del Plata) içme suyuna erişimin bir insan hakkı olduğu kararı alınmıştır.

Ülkemizde sulamaya açılmış alanların % 94'ünde yüzeysel sulama, sadece % 6'sında basınçlı sulama yöntemleri kullanılmaktadır. Buna bağlı olarak su israfı büyükmektedir. Ülkemizde 1 ton şeker pancarı yetiştirmek için 100 ton sulama suyu kullanılmaktayken İsrail'de sadece 7 ton sulama suyu kullanılmaktadır.

Bir başka örnek ise Konya Kapalı Havzası'dır. Konya Kapalı Havzası'nda özellikle yeraltı su varlıklarımız kontrolsüz ve yanlış bir biçimde tarımda kullanılmaktadır. Normalde bu havzada toplam yıllık kullanılabilir su kaynağı 4,3 milyar m³ olarak tespit edilmiştir. Ancak yıllık tüketilen su miktarı 6,5 milyar m³ civarında olup tüketilen suyun % 90'ı tarımsal sulamada kullanılmaktadır. Dolayısıyla su bütçesinde oluşan yıllık 2 milyar m³'ü açık yeraltı su varlıklarından karşılanmaktadır. Bu nedenle bölgedeki yeraltı su depoları (Akifer) hızla azalmaktadır.²⁵

24 Anonim 2021 Tarımda Sulama Ve Suyun Kullanımı Ankara Ticaret Borsası erişim <https://www.ankaratb.org.tr>

25 Anonim. Tarımda Kullanılan Su Erişim <https://sutema.org/tarimda-kullanilan-su>

Toprak Kullanımı, İklim Değişikliği, Erozyon ve Çölleşme,

İnsanoğlunun tarım yaptığı, gıda ürettiği, canlıların üzerinde yaşam sürdüğü toprak sınırsız değildir. Örneğin 1 cm toprağın oluşması için bin yıllık bir süreye ihtiyaç bulunmaktadır. Toprak, insanın üzerinde yaşadığı ve ona bağlı olduğu en eski ve temel yapıdır. Bu nedenle ki eski ekonomik sistemler bile toprağa bağlı olarak şekillenmiştir. İnsanın yerleşik hayata geçmesiyle, toprak insan hayatında belirleyici rol oynamaya başlamıştır.²⁶ Ancak toprak kirlenmekte, kentsel ve endüstriyel atıklar, tarım ilaçları, yapay gübreler toprağı, bitki örtüsünü ve diğer canlıları olumsuz etkilemektedir. Ayrıca bu tür atıkların ayrışması ile oluşan zararlı maddeler yeraltı sularına karışarak hem su kaynaklarını hem de diğer arazileri kirletmektedir.

Kentleşme yeni yerleşim alanları açma, endüstrinin gelişmesi, endüstri alanlarına yer bulma, ranttan para kazanma, toprağın tarım dışında değişik amaçlarla kullanılmasına yol açmakta, bozulma ve toprak kaybına neden olmaktadır. Toprağı koruyan bitki örtüsünün yok olması orman yangınları, tarım alanlarının genişletilmesi, yanlış toprak işleme gibi uygulamalar da erozyona dolayısıyla toprak kaybına neden olmaktadır.²⁷ Ülkemizin dörtte üçü insan eli ile hızlandırılmış erozyona uğramaktadır. Aktif erozyon tarım arazilerinin elden çıkmasına, üretimin azalmasına, toplumun fakirleşmesine ve göçlere neden olmaktadır. Erozyon, yanlış sulama, çölleşme ve yangınlar gibi etkilerle her yıl büyük miktarda gerçekleşmektedir. Örneğin verimli bir milyar dört yüz milyon ton toprağımız erozyonla kaybedilmektedir.²⁸

Kent binaları beton ve asfalt yüzeyler toprağı geçirimsiz hale getirmekte toprağın su depolama, gıda ve biokütle üretme, iklimi düzenleme, zararlı kimyasalları temizleme

ve yaşam alanları sağlama gibi işlevlerini yerine getirmesine engel olmaktadır. Geçirimsiz yüzeylere yağın yağmur toprağı ulaşmadan akıp gitmektedir. Hatalı tarımsal uygulamalar, yollar, demiryolları, kanallar ve şehirler dünya yüzeyini parçalara ayırarak canlıların giderek artan bir şekilde daha küçük alanlarda yaşamalarına neden olmaktadır ve biyolojik çeşitliliğe zarar vermektedir.

Dünya ikliminin milyonlarca yıldır doğal süreci içerisinde değişiklik gösterdiği bilinmektedir. Araştırma bulguları Dünya'nın ısındığı veya soğuduğu dönemlerin belirli evrelerle tekrarlandığını, uzun yıllık dönemlerle oluşan bu döngüye canlıların uyum sağlayabildiğini göstermiştir. Günümüzde ise hızlı sanayileşme ile birlikte insanoğlunun iklim üzerindeki baskısı önemli oranda artmış, on binlerce yılda gerçekleşen iklim değişimi açısından insan kaynaklı aktiviteler sonucunda tehlikeli ve büyük oranda belirsizlikler içeren bir sürece girilmiştir.²⁹

İklim değişikliğine neden olan en büyük etki fosil yakıtların tüketilmesi sonucunda atmosfere salınan büyük çoğunluğunu karbondioksitin oluşturduğu sera gazlarıdır. Atmosfere salınan karbondioksit miktarı insan faaliyetleri sonucu sürekli artmaktadır. Aralık 2013'de 396,89 ppm olarak ölçülen karbondioksit konsantrasyonu artarak 2023 yılı Temmuz ayında 422,14 ppm olarak belirlenmiştir.³⁰ En bilinen haliyle bu gazlar güneş ışınlarının Dünya'dan yansiyip atmosfere ulaşmasını engellemekte, sera etkisi oluşturarak Dünya'nın ısınmasına neden olmaktadır. Yağış rejimindeki değişim, bazı bölgelerin daha sıcak ve kurak olması, bazı bölgelerin ise tersine daha fazla yağış alması ve taşkınlara karşı daha hassas hale gelmesi iklim değişikliğinin gözlenen en belirgin etkileridir. Dengenin bozulması ise kırılganlığın artmasına neden olmaktadır. Sıcaklık ve yağış rejimindeki değişim toprakların fiziksel yapısına zarar vermekte; organik madde kapsamı, toprakların su tutma kapasitesi, bi-

26 Yunus Arifoğlu, "Toprak ve İnsan: Birkaç Edebi Metinde ve Avesta'da Toprağın Yansıması", *AÇÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* Cilt: 5, Sayı:1, s. 53-60. 2019)

27 Ali Ekber Gülersoy, "Yanlış Arazi Kullanımı" *Elektronik Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, cilt.1, sa.2, ss.49-128, (2014)

28 Anonim 2019. Arazi ve Toprak:Bu Hayati Kaynakların Sürdürülebilir Kullanımı European Environment Agency

29 Burhan HEKİMOĞLU, Mustafa ALTINDEĞER, *Küresel Isınma ve İklim Değişikliği T.C. Samsun Valiliği İl Tarım Müdürlüğü* (2008)

30 <https://www.co2.earth/>

yolojik aktivitesi olumsuz etkilenmekte, toprakların kırılganlığı artmakta erozyon gibi çok önemli toprak sorunları oluşmaktadır.³¹

İklim değişiklikleri Türkiye Çölleşme Hassasiyet Haritası'na göre Konya-Karapınar, Iğdır-Aralık ve Urfa-Ceylanpınar çölleşmeye çok yüksek derecede hassasiyet gösteren bölgeler olarak görülürken, Tuz Gölü Havzası, Ereğli-Karaman bölgesi, Urfa-Ceylanpınar-Mardin-Batman hattı ile Eskişehir çevresi çölleşmeye orta ve yüksek derecede hassasiyet gösteren grup içinde yer almaktadır. Türkiye alansal varlığının % 22,5'i çölleşmeye yüksek derecede hassasiyet gösterirken, % 50,9'u orta ve % 18'i de düşük düzeyde çölleşme hassasiyetine sahiptir.³²

Çölleşme kavramsal olarak bir süreci ifade eder. Fiziksel, biyolojik, siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik sebeplerin etkileşimiyle; hatalı insan faaliyetleri ve iklimsel etkiler sonucu toprağın bitki örtüsünü kaybetmesiyle başlayıp, fauna, mikroorganizma ve organik madde kaybıyla devam eden, toprak agregalarının parçalanarak kil, silt ve kum fraksiyonlarının açığa çıktığı bir parçalanma sürecidir. İklim değişikliği sıcaklık, yağış, güneş radyasyonu, fırtına ve rüzgârlar çölleşmeyi şiddetlendirebilmektedir. İklim değişikliğinin yanı sıra ormansızlaşma, doğal afetler, yağışların azalması/dengesizliği, toprak kirliliği, plansız sulama, çevre kirliliği, aşırı gübre ve pestisit kullanımı ile yeraltı suyunun aşırı kullanımı çölleşmeyi teşvik etmektedir.³³

Düzenli ve Düzensiz Göçler

Uluslararası göç sorunu özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren dünya gündeminde yer almaya başlamıştır. Siyasi istikrarsızlık, insan hakları ihlali, baskıcı rejimler, iç savaşlar, etnik çatışmalar, iş gücü talebinin azlığı, ekonomik sıkıntılar, coğrafi

koşulların yetersizliği ve can güvenliği korkusundan kaçan insanlar insanca yaşayabileceği daha iyi yaşam koşullarına sahip olabilmek amacıyla canlarını hiçe sayarak ucuz iş gücüne ihtiyaç duyan Batı ülkelerine yönelmektedirler.

Türkiye'ye yönelen düzensiz göçü belirleyen çeşitli unsurlar vardır. Türkiye'ye göçlerin temel nedenleri, komşu ülkelerde artan siyasi belirsizlikler ve çatışmalar, Türkiye'nin doğu-batı ile kuzey-güney arasında bulunan coğrafi yapısı, Türkiye'nin komşu ülkelere oranla ekonomik açıdan daha iyi şartlar sunması nedeniyle çalışmak isteyen göçmenler için çekici olmasıdır.

Yasa dışı göç, insan kaçakçılığı ve insan ticareti gibi örgütlü suçlar günümüzde sadece bir ya da birkaç devleti ilgilendiren bir olay olmaktan çıkmış ve neredeyse tüm ülkeleri ilgilendiren bir olguya dönüşmüştür. Uluslararası göç ile devletlerin siyasi istikrarının, demografik güvenliğinin, kültürel kimliğinin, sosyal güvenlik sisteminin, kültürel özelliklerinin olumsuz etkilendiği bilinen bir gerçektir. Ayrıca teröristler için ülkeye giriş kanalı oluşturduğundan devletlerin güvenliğini de tehdit etmektedir.³⁴

Demografik yapılar ülkeler için hayati öneme sahiptir. Toplumun sosyal, kültürel, maddi ve manevi bütün kurumları demografik yapıya göre kurgulanır. Demografik yapıda meydana gelecek beklenmedik sapmalar, tüm toplumu ve devletin tüm planlamalarını olumsuz etkilemekte, yeni maliyetler, ek yükler ve maddi-manevi bedeller ortaya çıkarmaktadır. Örneğin Suriyeli kaçkınların ülkesel boyutta demografik, kültürel, güvenlik ve sosyoekonomik sorunlara yol açtığı ve açmaya da devam edeceği göz ardı edilmemelidir. Çözümsüz olarak ortada duran ve gün geçtikçe sayıları artan Suriyeli, Afgan, Sudanlı vb. kaçkınlar için çok acil çözüm üretilmesi gerekmektedir. Aksi taktirde kısa vade içerisinde ülkede yeni bir alt toplum oluşacak ve bununla beraber yeni toplumsal ve ülkesel sorunlar meydana gelecektir. Ül-

31 İbrahim Orta, "Toprak İnsan Uygarlık İlişkisi" Ed.Yıldız Aksoy, "Yaşamın Her Karesinde Toprak" *Istanbul Aydın Üniversitesi Yayınları* (2017)

32 Anonim 2013 Çölleşme İzleme Sistemleri TC. Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı

33 Anonim Climate Change and Desertification, World Meteorological Organization

34 Taşkın Deniz, "Uluslar Arası Göç Sorunu Perspektifinde Türkiye" *Sosyal Araştırmalar Dergisi* Sayı 181, S.175-204 (2014)

CUMHURİYETİN 100. YILINDA TARIMSAL SORUNLAR VE ÇÖZÜM YOLLARI

kenin sosyokültürel alt yapısında; sosyolojik anlamda (aile, inanç, grup, cemaat vb.) yeni toplumsal kurumların oluşması ve bunların toplumsal yapının var olan değerleri ile çatışmaları kaçınılmaz olacaktır.³⁵

Yukarıda değindiğimiz olumsuzluklar yanında tarımsal üretimde yeni yaklaşımlar ortaya koyan yapay zekâ uygulamalarına değinmekte yarar bulunmaktadır. Yapay zekâ, bir bilgisayarın ya da bilgisayar destekli bir sistemin genellikle insana özgü özellikler ile çözüm yolu bulma, anlama, anlamlı ilişki çıkartma, genelleme ve geçmişteki deneyimlerinden öğrenme gibi yüksek mantık süreçleri bulunduran görevleri yerine getirme becerisi olarak tanımlanmaktadır. Yapay zekânın farklı uygulama alanları olduğu için uygulama alanlarına bağlı olarak pek çok tanımı bulunmaktadır. Üretimde insan gücünün yerini alarak; toprağı işleyen, eken, sulayan, hasat yapabilen, toprak ve bitki durumunu analiz eden yeni teknolojiler, geleneksel tarım faaliyetlerine her geçen gün yenisini eklemektedir.

Yapay zekâ ve görüntü işlemede meydana gelen bu gelişmeler tarımda da uygulama sonuçlarına yansımış ve akıllı tarım uygulamalarına fırsat sağlamıştır. Yapay zekâ ve Endüstri 4.0 teknolojilerinin tarım alanında kullanımıyla Akıllı Tarım veya Tarım 4.0 olarak adlandırılan teknoloji gün geçtikçe yaygınlaşmış ve gelişmiş ülkelerin birçoğunda başarılı bir şekilde uygulamaya başlanmıştır.³⁶

Bu nedenle yapay zekâ uygulamalarının meslekleri önemli ölçüde değişime uğratacağı düşünülmektedir. Yapay zekâyı iş hayatlarına entegre eden çalışanlar ve kurumlar, otomasyon sayesinde, yenilenme imkânları artacak ve yaratıcı işler ortaya koyacaklardır. Böylece üretkenliğin ve verimliliğin artacağı düşünülmektedir. Örneğin hastalık ve zararlı tespiti, rekolte tespiti ve havadan ilaçlama,

spektroradyometre (hassas uygulamalı tarım) cihazı ile bitkinin sulama ihtiyacının belirlenmesi ve sulama suyu miktarına karar verilmesi ve yakın kızılötesi spektroskopi ile bitkinin sağlık durumunun takibi gibi farklı alanlarda yapay zekâ destekli insansız hava araçları tarımsal alanlarda önemli uygulamalarda görev almaya başlamıştır. Buna ek olarak büyük tarımsal işletmeler için makine öğrenmesi ve derin öğrenme algoritmaları ile robotik çözümler gerçekleştirilmektedir.

Özellikle sensörler, kameralar, robotlar ve diğer büyük veri üreten aletler yem karma makinelerinde, sağım robotlarında, sıcaklık ve nem ölçümlerinde, yem ve su miktarı tüketiminde, yüz tanımda, ortam havasının kontrolünde, uyku döngülerini saptamada, canlı ağırlık tahminlerinde, kızgınlık takibinde, hayvan davranışlarını belirlemede, yagın olarak kullanılmaya başlanmıştır.³⁷

Yapay zekânın insanların işlerini elinden almak için değil, insanların yaşamına kolaylıklar getirmek, iş dünyasına yeni fırsatlar sunmak için geliştirildiği ifade edilmektedir. Varlığımız için temel olan tarım sektörünün yapay zekâ teknolojileriyle çok daha sağlıklı ve etkin üretim yapabilecek hale geleceği öngörülmektedir. Öncelikle, tarlalar artık tıpkı fabrikalar gibi insansız olacak, sürücüsüz akıllı traktörler ve biçerdöverler hektarlarca tarlanın ne zaman nasıl işlenmesi gerektiğini bildirecek, akıllı sulama sistemleri hava durumuna, toprağın ve ürünün ihtiyacına göre sulama yapacak, insansız ürün toplama araçları yeterli olgunluğa gelen ürünleri otomatik olarak toplayacak, paketleyecektir.

Bu aşamada sürdürülebilirlik ve kaynakların verimli kullanımı önem arz etmektedir. Özellikle enerji tüketimi, tarımın doğrudan etkilediği alanların başında gelmektedir. Tüm dünyada üretilen gıdaların başka yerlerde pazarlanmak üzere taşınması ile ortaya çıkan karbon ayak izi ve enerji tüketimi çok fazladır. Bu nedenle yapay zekâ uygulamalarıyla her evin kendine yetecek gıdayı evinin yakınında ürettiği bir dünyada ener-

35 Ergin Kahveci, "Suriyeli sığınmacıların Türkiye üzerindeki demografik baskısı" *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü* (2018)

36 Ümit Demir, Nihal Kula Bora Uğurlu, "Tarımda Yapay Zekâ Kullanımına Yönelik Karar Destek Modeli Önerisi: Domates Zararlısı Tespiti Örneği ÇOMÜLJAR" Cilt. Sayı. (91-108) (2021)

37 Sema Özay, "Yapay zekâ tarımda kullanılabilir mi?" *Türk Tarım ve Orman Dergisi* 8.8 (2023)

CUMHURİYETİN 100. YILINDA TARIMSAL SORUNLAR VE ÇÖZÜM YOLLARI

ji ihtiyacı ve karbon ayak izi önemli ölçüde azalacaktır. Bu durum küçük alanlardan daha fazla ürün alınmasını, atıkların azalmasını maliyetlerin düşmesini ve kârlılığın artmasını sağlayacaktır. Bunlara ilave olarak hayvancılıkta akıllı kameralar ile hayvanların üzerindeki zararlı bakterileri ve böcekleri tespit etmek mümkün olacaktır. Yine özel kameralarla hayvanların boyutları sürekli olarak izlenebilecek ve optimum boyuta ulaştığında değerlendirilmelerine karar verilebilecektir. Böylece, kapasiteler en optimum şekilde kullanılmaya başlanacaktır.

Tüm bu akıllı zekâ uygulamaları çok yakında hepimizin elinin altında olacağı için dijital çağın eğitim gereksinimlerini karşılayacak ve onu geliştirecek eğitim sistemine ihtiyacı bulunmaktadır.^{38 39}

Sonuç Olarak;

Cumhuriyetimizin 100. yılında tarım ve gıdada ivedilikle çözülmesi gereken çok önemli sorunlarla karşı karşıya bulunmaktadır.

Bu nedenle toplumun yeterli ve dengeli beslenmesini esas alan, ileri teknolojiye dayalı, altyapı sorunlarını çözmüş, örgütlülüğü ve verimliliği yüksek, etkin ve talebe dayalı üretim yapısıyla uluslararası rekabet gücünü artırmış, doğal kaynakları sürdürülebilir kullanan bir tarım sektörünün oluşturulması hedeflenmelidir.

Artan nüfusun su ihtiyacının yeterince karşılanabilmesi için su havzaları yerleşim ve sanayi tesisleri ile işgal edilmemeli, su kaynakları kirletilmemeli, temiz su kaynakları ve doğal baraj olarak görev yapan mera ve ormanlar azaltılmak yerine çoğaltılmalıdır.

Türkiye’de toprak varlığı ve verimliliği dikkate alındığında işsizliği azaltan, birim alandan daha fazla ürün alınmasını sağlayan ve kırsal alanda tarımsal faaliyetleri daha fazla gelir getirici hale getiren, bu şekliyle de kırdan kente göçün (ekonomik nedenli) akış

hızını düşüren önemli etmenlerden biri olan örtü altı yetiştiriciliği teşvik edilmeli ve eğitim olanakları yaratılmalıdır.

Özellikle toprağın bulunmadığı ya da kalitesinin üretim için yeterli olmadığı yerlerde topraksız tarım özendirilmelidir. Böylece toprak yorgunluğu önlenir, aynı alanda arka arkaya aynı ürünler yetiştirilebilir. Toprak kaynaklı hastalık ve zararlılar ile yabancı otlar sorun olmaktan çıkar, toprak dezenfeksiyonuna gerek kalmaz, su ve besin maddeleri etkin bir şekilde kullanılacağı için su ve gübre kullanımı azalır. Ürünlerde kimyasal (herbisit, pestisit ve fungusit) kalıntısı sorunu oluşmayacağı için dış satım olanakları artacaktır. Ancak devlet eğitim ve yatırım sorununu çözmek zorundadır.

Türkiye’nin gübre kullanımı dünya ortalamasının üzerindedir. Bu nedenle gübre maliyetlerindeki artışın etkisi dünya ortalamasına göre Türk çiftçilerini daha fazla etkilemiş ve tarım ürünlerini diğer ülkelere göre daha az kârlı hale getirmiştir. Bu amaçla toprak tahlilleri yapılarak gübre kullanımının gerçekleştirilmesi özendirilmelidir.

Türkiye’de son 10 yılda ekilen ve dikilen tarım arazilerinin % 8,2’si, toplam tarım alanlarının % 5,22’si kaybedilmiştir. Yitirilen 2 milyon 113 bin hektarlık arazi, 87 ülke ve adanın toplam alanından daha büyüktür. Toprak kayıpları akılcı politikalarla önlenmelidir.

Tarımsal üretim girdilerinin temelini oluşturan tohum, gübre, mazot, tarım ilaçları ve makinelerinde yaşanan fiyat artışları, işletme kârlarını azaltmakta ve bazı işletmelerin zarar etmesine neden olmaktadır. Çiftçinin üretim aşamasından tüketime kadar geçen tüm süreçte ekonomik örgütlenmede yetersiz olması hem üreticiyi hem tüketiciyi olumsuz etkilemektedir. Açık ve savunmasız bir pazar konumuna gelen Türkiye’de tarım ürünleri ithalatının ihracattan daha fazla artacağı yönündeki kaygıların giderilmesi için uygulanan politikalardan vazgeçilmelidir.

Sulama yatırımları artırılmalı, arazi toplulaştırması dahil altyapı hizmetleri tamamlanmalıdır. Yem sorunu çözümlenip hayvancılık geliştirilmelidir. Gıda tedarik zin-

38 Onur Koç, “Tarım ve Yapay Zeka” *The World’s Leading Website on Artificial Intelligence* (2020)

39 Sabiha Şebnem Dereli, *Tarımda-Yapay-Zeka-Uygulamaları*, Erişim <http://ZiraatKutuphanesi.com> (2022)

CUMHURİYETİN 100. YILINDA TARIMSAL SORUNLAR VE ÇÖZÜM YOLLARI

cirinde ÇUŞ ve zincir marketlerin kâr amacına boyun eğmeyecek şekilde örgütlenen demokratik üretici ve tüketici kooperatifleri desteklenmelidir.

Ziraat Fakültelerinde; eğitim müfredatındaki sürekli değişen karmaşıklığa, uygulama ve staj yetersizliğine yüksek lisans ve doktora kabulünde liyakatsiz tercihlere, yüksek öğrenimde nitelik ve nicelik sorunlarına çözüm üretilmelidir.

Tarımsal Ar-Ge bütçesi artırılmalı, tekrarlanan sonuçsuz projeler ve israflar yerine, kamu-üniversite-özel sektör iş birliğinde bilim ve teknolojiyi esas alan, uygulamaya geçme olanakları fazla olan ortak projeler hayata geçirilmelidir.

5488 sayılı Tarım Kanunu'nun 21inci maddesi çerçevesinde tarımsal destekler için GSMH'nin % 1'inden az pay ayrılacağı hükme bağlanmış olmasına rağmen bugüne kadar, bu pay tümü ile üreticiye ödenmemiştir. Bunun ödenmesi sağlanmalı tarımla uğraşanlara üvey evlat muamelesinden vazgeçilmelidir. Ülkesel politikalar çerçevesinde sürekli geri planda yer alan tarım sektörünün hak ettiği öneme kavuşması, sektörün gerçek büyüklüğünün bilinmesi, GSMH'ye yaptığı katkı ve aldığı payın doğru olarak belirlenmesi ve üretici gelirlerinin gerçekten garanti altına alınabilmesi ile mümkün olabilir.

Bunun için gençlerin tarım ve gıda sektöründe istihdamı ve kırsaldan kente göçün önlenmesi yolları aranmalı tarıma yani kırsala dönüş teşvik edilmelidir.

Tarım sektörünün üretimi iç ve dış talebe uygun bir şekilde geliştirilmeli, doğal ve biyolojik kaynakların korunması ve geliştirilmesi, verimliliğin artırılması, gıda güvenliği ve güvenliğinin güçlendirilmesi, üretici örgütlerinin geliştirilmesi, tarımsal piyasaların güçlendirilmesi ve kırsal kalkınma için üreticilerin refah düzeyinin yükseltmesi hedeflenmelidir. Özellikle sanal pazarlamaya yönelik e-ticaret uygulamalarının yaygınlaştırılması sağlanmalıdır.

ÇUŞ ve yabancıların arazi satın almaları

engellenmeli, sözleşmeli tarım adı altında gerçekleştirilen yeni kölelik düzenine yasal engeller getirilmelidir.

İklim değişikliğinin ve kuraklığın etkilerinin en aza indirilmesi için tarımda sürdürülebilirliği sağlamak ve rekabetçiliği korumak, iklim değişikliğine uyum sağlamak, su yönetimini, çevresel dayanıklılığı güçlendirmek gerekmektedir. Bunlara ilave olarak gıda tedarik ve arz zincirinde, tüketim seviyesinde kayıp ve israfın azaltılması, önlenmesi ve yönetimi, yenilikçi yönetim modelleri, iş birliği ve Ar-Ge altyapısının geliştirilmesi ile tarımda dijital dönüşümün hızlandırılması sağlanmalıdır.

Tarımsal üretimin yenilikçi yöntemlerle verimliliğinin artırılması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması, güvenilir gıda arzı ve sağlıklı tüketim ile sürdürülebilir gıda sistemlerinin iyileştirilmesi, fiyat dalgalanmalarını önleyecek tedbirlerin hayata geçirilmesi zorunludur.

Bunun için 1980 öncesinde uygulanan ve günümüze değin takip edilen bilinçsiz ve popülist politikalar yerine dünyadaki başarılı tarımsal örgütlenmeler veya ülkemizdeki denenmiş Pankobirlik modeli uygulanmalıdır. Bu modelle küçük çiftçiler korunup kaynaklar verimli bir şekilde değerlendirilmeli, elde edilen ürünler işlenerek katma değeri yüksek ürünlere dönüştürülüp ihraç edilmesi sağlanmalıdır.

Bunları gerçekleştirebilmek için emperyalizme karşı bağımsızlık, feodalizme karşı cumhuriyetçilik, şeriata karşı laiklik, tutuculuğa karşı devrimcilik, ümmetçiliğe karşı milliyetçilik seçkinciliğe karşı halkçılığı esas alan "Milli ekonominin temeli, tarımdır" sözünü söyleyen, "Ülkenin gerçek sahibi ve efendisi, hakiki müstahsil olan köylüdür." ifadesi ile onu yücelten, "Saban, kılıçtan üstündür", "Üniversiteler özgür olmalıdır, özgür kalmalıdır" diyen Cumhuriyetimizin kurucusu Ulusal Önderimiz Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün tarım ve eğitim politikalarına geri dönmek şarttır.

CUMHURİYETİN 100. YILINDA ATATÜRK'ÜN TEMELLERİNİ ATTIĞI SAVUNMA VE GÜVENLİK KURUMLARI

Veli Fatih GÜVEN^{1*}

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu ve banisi (kurucusu) Mustafa Kemal Atatürk, Cumhuriyetin Onuncu yıldönümü nedeniyle Türk Milletine hitaben yaptığı ünlü konuşmasında; Türkiye Cumhuriyeti'nin temelinde Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürünün bulunduğunu söylemiştir.² Türk Gençliğine Hitabesinde ise Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ve bağımsızlığının korunmasını birinci vazife olarak ifade etmiştir.³ Büyük önder her iki hitabesindeki veciz sözleriyle Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bekasını en kuvvetli biçimde vurgulamıştır. Binlerce yıllık Türk devlet geleneğini, Türk Kahramanlığını, beka için güçlü bir savunma ve milli güvenlik anlayışını yansıtan bu tespit (saptama) ve değerlendirmeler, tarihin zorlu deneyimlerinden elde edilmiş zengin bir birikimi ifade etmektedir. Böylesine yüksek değerler üzerine inşa edilen (kurulan) Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin, kuruluş sürecinden itibaren Türk Milletinin ve vatanının bölünmezliğini, bağımsızlığını, egemenliğini, çağdaş uygarlık düzeyinin üzerine çıkarılmasını ve milli güvenliğini merkeze alan bir politika izlemiştir. Savunma ve güvenlik alanında bu köklü yapıların temellerinin atıldığı Milli Mücadele döneminde milli güvenlik terminolojisi henüz dünyada oluşmadığından Türkiye'de de milli güvenlik kavramı yerine daha çok

“devletin emniyeti” ibaresi (deyişi) kullanılmıştır. Dolayısıyla Milli Savunmayı da kapsayan Milli Güvenlik anlayışı, siyaseti ve kurumlaşma politika ve çabalarının temelinde Türkiye Cumhuriyeti Devletini ilelebet yaşatacak derin tarihsel, siyasi, ideolojik ve kültürel dinamikler yatmaktadır.

Özellikle 19. yüzyıldan itibaren yaşadığı sıkıntılı sürecin sonunda adeta bağımsızlığını yitirme noktasına gelmesinin oluşturduğu derin sarsıntı Türk Milleti'nde, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bekasını birinci vazife olarak görmesini sağlamıştır. Esasen Türklerde beka konusundaki güçlü irade tarihimizin her döneminde var olmuştur. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti 17. yüzyılın sonlarından itibaren cephelerdeki yenilgi üzerine başlattığı güvenlik temelli reformlar, 18.yüzyıl'dan itibaren özellikle askeri yapıyı güçlendirmek, düşmanın silah teknolojisine sahip olma ve orduyu yeniden düzenleme şeklinde sürdürmüştür. 19.yüzyılda ise savunma ve güvenlik merkezli köklü reformlara gidilmiştir.⁴ Gerçekleştirilen yenilik hareketlerinin temel amacı, devleti kurtarmak ve vatani savunmaktır. Nitekim askeri başarısızlıkların çok ağır sonuçlara yol açtığı, devlet otoritesinin zayıfladığı, merkezi yönetimin güç kaybettiği ve güvenliğin tehdit altına girdiği, milletin birlik ve beraberliğinin zedelendiği ve refah seviyesinin düştüğü bizzat yaşanarak görülmüştür. Bu nedenle Tanzimat'la birlikte köklü biçimde başlayan, Birinci ve İkinci Meşrutiyet dönemlerinde devam eden yenileşme çabaları, Cumhuriyetin ilanı ile en ileri aşamaya ulaşmıştır.⁵ Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki gelişmeleri takip ederek ve oradan getirilen askeri danışmanlardan da yararlanarak devleti kurtarma, savunma ve güvenliği sağlama çabaları Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan Mondros Mütarekesi ile akamete uğramış,

¹ Dr. Öğr. Gör. (Yarı zamanlı), Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.

² Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi, Kutu:75-4, Dosya:82, Fihrist:12/2-5.

³ Atatürk gençliğe hitabesinde “Ey Türk gençliği birinci vazifen Türk Ey Türk gençliği! Birinci vazifen; Türk istiklalini, Türk cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir. Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir...” demek suretiyle Cumhuriyetin korunmasının önemini vurgulamıştır.

⁴ Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Siyasal Kitabevi, Ankara 2021, s.36- 41.

⁵ a.g.e., s.41-46.

CUMHURİYETİN 100. YILINDA ATATÜRK'ÜN TEMELLERİNİ ATTIĞI SAVUNMA VE GÜVENLİK KURUMLARI

Türk toprakları işgal edilmiş, ordusu terhis edilmiş, ekonomisi ve toplumsal yapısı bozulmuş, savunma ve güvenlik sistemi çöktürülerek adeta askeri siyasi ve ekonomik egemenliği elinden alınma noktasına gelmiştir. İşgalci güçlerin baş aktörü İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon, 18 Kasım 1918'da Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada; "*Kürt, Arap, Ermeni, Rum ve Yahudileri Türk egemenliğinden kurtaracaklarını söyleyerek*"⁶ Türk Devletini yıkacaklarını ve topraklarını paylaşacaklarını açıkça ilan etmiştir. Bu tür kışkırtıcı açıklamalar, yönlendirmeler ve verilen desteklerle yüzyıllardır Türk yönetimi altında barış ve huzur ortamında yaşamış olan Rum ve Ermeni azınlık grupların silahlı çeteleri sözde bağımsızlık için harekete geçmiştir.⁷ **İngiliz, Fransız ve Yunan ayrılıkçı ve işgal yanlısı milli varlığa düşman cemiyetler, yabancı asker ve devlet adamları ile görüşerek onlardan talimatlar alarak işgalcilere destek olmuşlardır.**⁸ Ayrılıkçı ve işbirlikçi söz konusu unsurlar işgalci güçlerin destek, tahrik ve teşvikleriyle iç ayaklanmalara hız vermiştir. 1919 ile 1921 yılları arasında çıkarılan ayaklanmalar milli mücadeleye en buhranlı günleri yaşatmıştır.⁹ İngiltere başta olmak üzere Fransa ve İtalya Birinci Dünya Savaşı sırasında kâğıt üzerinde pay-

6 Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, İstanbul 1981, s.18, Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Cilt.I, Ankara 1973, s.10., Türk İstiklal Harbi I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Ankara 1962, s.44.

7 Adnan Sofuoğlu, *Kuva-yı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu 1919-1921*, Ankara Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994, s.37-42.

8 Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, s.110-117. Milli varlığa düşman ve Azınlıkların kurduğu zararlı cemiyetler: Mavri Mira Cemiyeti, Etnik-i Eterya Cemiyeti, Pontus Rum Cemiyeti, Taşnaksütyun ve Hınçak Cemiyetleri, Alyans İsrailit ve Makabi. Günümüzde tarih literatüründe zararlı cemiyetler olarak adlandırılan cemiyetler: İngiliz Muhipleri Cemiyeti, Wilson Prensipleri Cemiyeti, Kürdistan Teali Cemiyeti, Teali-i İslam Cemiyeti, Sulh ve Selamet-i Osmaniye Fırkası, Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti, Nigehban Cemiyet-i Askeriyesi, Hürriyet ve İhtilaf Fırkası, Osmanlı İla-yi Vatan Cemiyeti, Mavri Mira, Yunan Kızılhaç Cemiyeti, Pontus Rum Cemiyeti, Kordos, Etnik-i Eterya Cemiyeti, Hınçak, Taşnaksütyun, Alyans. İsrailit Cemiyeti, Makabi.

9 Türk İstiklal Harbi, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar, C.VI., T. C. Genelkurmay Harp Tarihi Bşk.lığı Yayınları, Ankara 1974, s.325-326.

laştıkları Osmanlı topraklarını fiilen paylaşarak Sevr sürecini tamamlamak istemişlerdir. Bu işgal ve kaos ortamında kurulan zayıf hükümetler ise üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getiremedikleri gibi, asayişsizliği ve güvensizliği giderecek, ülkeyi işgal ve yıkımdan kurtaracak kararlar da alamamışlardır.

1. Türkiye'nin Topyekûn Savunma ve Güvenlik Kuruluşlarının Tarihsel Arka Planı

Ülkenin işgale uğradığı ve dağılma sürecine girdiği, ordunun terhis edildiği, ağır silahlarının alındığı, içeride ise isyanların yayıldığı büyük kaos ortamında; Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde işgalci güçlere ve içerideki işbirlikçi unsurlara karşı Milli Mücadele başlatılmıştır. Vatani düşman işgalinden kurtarmak, milli egemenliğe dayalı tam bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak amacıyla başlatılan Türk İstiklal Harbi askeri, siyasi ve diplomatik açıdan büyük bir zaferle sonuçlanmıştır. Bu süreçte Milli Mücadele'nin lider kadrosu aldığı cesur kararlar, çıkardığı yasa ve kararnamelerle Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin varlığı, bağımsızlığı ve bekasına yönelen tehdit ve tehlikeleri bertaraf edecek "Üst Düzey Topyekûn Savunma Teşkilatları"nın temellerini atmıştır. Bizzat Mustafa Kemal Atatürk'ün istek ve onayıyla Milli Mücadele döneminde "**Harp Encümeni Fevkaladesi**" ve Cumhuriyetin onuncu yılında ise "**Yüksek Müdafaa Meclisi Ve Umumi Kâtipliği**" adıyla üst düzey bir toplu savunma kuruluşu faaliyete geçirilmiştir. Atatürk'ün bizzat kuruluşunu gerçekleştirdiği bu savunma kuruluşlarının, kuruluş amacı, Cumhuriyetin 100. yılında kimi değişikliklerle "Milli Savunma Yüksek Kurulu" ve değiştirilmiş adıyla "Milli Güvenlik Kurulu" olarak devam etmektedir. Sonuç olarak bu kuruluşlar bazı farklılıklarla Atatürk'ün 1922 yılında temelini attığı "**Harp Encümeni Fevkalâdesi**"nin devamı niteliğindedir.

CUMHURİYETİN 100. YILINDA ATATÜRK'ÜN TEMELLERİNİ ATTIĞI SAVUNMA VE GÜVENLİK KURUMLARI

2. Harp Encümeni Fevkaladesi Öncesi Güvenlik Yapılanmaları

Milli Mücadele döneminde milli güvenlik kavramı henüz dünyada oluşmadığından Türkiye’de de milli savunma günümüzde kullanılan milli güvenlik kavramı yerine bu anlama gelebilecek **“devletin nizamı”**, **“devletin emniyeti”**, **“amme nizamı”** kavramları kullanılmıştır. Aynı şekilde iç güvenlikten söz edilirken **“emniyet-i dâhiliye”**, dış tehditlerden bahsedilirken de **“emniyet-i hariciye”** gibi kavramları kullanılmıştır. Esasen savunma ve güvenlikten amaçlanın ne olduğu 1921 Anayasası’nda ve İstiklal Mahkemesinin yetkilerini düzenleyen maddelerde net bir şekilde açıklanmıştır. Hükümet tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne sunulan 1921 Anayasası’nın ön tasarısı niteliğindeki Beyannamenin 3. Maddesinde; *“Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, milletin hayat ve bağımsızlığına suikast eden emperyalist ve kapitalist düşmanların tecavüzlerine karşı savunma ve dış düşmanlarla iş birliği edip milleti ayartma ve bozmaya çalışan iç hainlerin tedibi için orduyu pekiştirmeyi ve onu milletin bağımsızlığının dayanağı bilmeyi ödev bilir.”* denilmektedir. 1921 Anayasası’nın başlangıç metninde ise, *“Türkiye Büyük Millet Meclisi, milletin hayat ve bağımsızlığına suikast eden emperyalist ve kapitalist düşmanların tecavüzlerine karşı savunma ve bu maksada münafi hareket edenleri tedip azmiyle müesses bir orduya sahiptir...”* şeklinde ifade edilmiştir. Bu madde İstiklal Mahkemelerinin yetkilerini yeniden düzenleyen Kanun’un 3. Maddesinde yer almıştır.¹⁰

Mustafa Kemal Atatürk ve Milli Mücadele kadroları belirtilen şekilde ülkenin savunma ve güvenliğine yönelik iç ve dış tehditlerin bertaraf edilebilmesi için ön-

celikle iç cephenin sağlam olması gerektiği değerlendirilmesinden hareket ederek, 1920–23 tarihleri arasında Türkiye Büyük Millet Meclisi’nden asayiş ve iç güvenliği sağlamak için önemli kararnameleler çıkarılmış, var olan askeri güvenlik kurumlarda düzenlemelere giderek Seyyar Jandarma Müfrezeleri ve Askeri Polis teşkilatı olmak üzere iki özel silahlı teşkilat kurulmuştur. Bunun yanında özellikle Doğu Anadolu bölgesinde asayişin sağlanmasında kullanılmak üzere, mevcut jandarma ve polisten ayrı olarak, gönüllülük esasına mahallinden temin edilmek üzere, Seyyar Jandarma Müfrezeleri oluşturulmuştur. Mecliste eleştirilere neden olan bu müfrezeleri diğer jandarmadan ayıran özellik, takip kuvveti olmasıdır.¹¹ Bu kuvvet eşkıyalığı önlemede önemli başarılar elde etmiştir. Müfrezelerin 1921 yılında kaldırılmasının ardından asayiş sağlamakta görevli birimlerin yetersiz kalması üzerine Meclis, 18 Ekim 1923 tarihinde, **“İzale-i Şekavet Kanunu”** adıyla yeni bir yasa çıkarmıştır.¹² Ayrıca İşgalci İtilaf Devletlerinin, Anadolu’da Milli Mücadeleyi engellemek ve halkın mücadeleye verdiği desteği kesmek amacıyla yürüttüğü faaliyetleri takip etmek için **“Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğü”** adıyla yeni bir istihbarat teşkilatı kurulmuş ancak yeterli görülmemeye onun yerine **Askeri Polis (P) Teşkilatı** faaliyete geçirilmiştir. 1925 yılındaki Şeyh Sait İsyanı’nın oluşturduğu tehlike nedeniyle Meclis, 1927 tarihinde **Umumi Müfettişlik Teşkiline Dair Kanun’u** kabul etmiştir. Olağanüstü yetkilerle donatılan

11 “Jandarma Esas Teşkilatı”, Düstur Cüz-i Rabi, İstanbul, 1296, s.105., Naci Çakın, Nafiz Orhon, TSK Tarihi, C:III, 5. Kısım (1789-1908), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1978, s.252. Kadir Acar, Seraskerlik’ten Harbiye Nezareti’ne Türkiye’de Genelkurmay Başkanlığı ve Milli Savunma Bakanlığı’nın Temeli, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.

12 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, C: 2, s.101.J. (md. 10). Düstur, 3. Tertip, C:2, s.11. 10 Şubat 1921 tarih ve 94 sayılı, Seyyar Jandarma Müfrezeleri İlgası Hakkında Kanun. Düstur, 3. Tertip, C:1, s.147. Meclis, 18 Ekim 1923 tarihinde, Cumhuriyetin ilan tarihi olan 29 Ekim’e yaklaşırken “İzale-i Şekavet Kanunu” adıyla yeni bir yasa çıkarmıştır.

10 Uğur Arslan, *Milli Güvenlik Kavramı ve Kavramın Türkiye’de Hukuksallaşması Süreci*, Cilt: Sayı: Yıl: 2022, Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, s.191-192.

CUMHURİYETİN 100. YILINDA ATATÜRK'ÜN TEMELLERİNİ ATTIĞI SAVUNMA VE GÜVENLİK KURUMLARI

müfettişlikler bölücülük faaliyetlerini önleme görevini ön plana çıkarmıştır.¹³

Görüldüğü üzere Vatanı düşman işgalinden kurtarmak ve işgalci güçlerin işbirlikçi unsurlarıyla bozmaya çalıştığı iç güvenliği ve inzibatı sağlamayı öncelikli görev sayan Milli Mücadele kadroları, savaşın sadece savaş meydanlarında devam etmediğini, içeriden ve dışarıdan yöneltilen saldırıların geniş alanı kapsamı nedeniyle dış destekle dışarıdan ve içeriden yöneltilen tehditlere karşı kapsamlı düzenlemeler yapmış ve yeni güvenlik birimleri oluşturmuştur. Bu amaçla cephe gerisi faaliyetleri de içeren savunma ve güvenlik konularında karar verecek üst düzey bir savunma teşkilatı olarak **Harp Encümeni Fevkaladesi**¹⁴ faaliyete geçirmiştir. Bu kurum Cumhuriyet döneminde hayata geçirilecek topyekûn savunma ve güvenlik kurumları için bir başlangıç olmuştur. Büyük Taarruza hazırlık sürecinde ortaya çıkan bu oluşum cephe gerisi faaliyetlerini sürdürmek ve Başkomutanın durumu ve yetkiyetini pekiştirmek için Başkomutanlığın uhdesinde (sorumluluk) "Harp Encümeni Fevkaladesi" adıyla kurulmuştur. Esasen günümüz anlayışıyla ifade etmek gerekirse bu kurumla ulaşılmak istenen hedef; siyasi, askeri, ekonomik, nüfus (demografik), coğrafi, bilimsel ve teknolojik, psikososyal ve kültürel güçlerin yani maddi ve manevi Milli Güç Unsurlarının harekete geçirilmesi-

13 Mehmet Şerif Fırat'ın 1948 de yayımladığı "Doğu İlleri ve Varto Tarihi" adlı kitabın, 1961'de ikinci baskısını yaptıran Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel kitaba yazdığı önsözde: "Bütün Türk aydınları şunu kesin olarak bilmelidirler ki Kürtlük tahriki düşman kaynaklarından fıçkırmakta ve milli bütünlüğümüzü sarsarak bizi yıkmayı hedef tutmaktadır. Buna elbette müsaade etmemeliyiz. Çünkü Doğu illeri vatanımızın hem kapısı, hem kalesidir. Biz ihmal eder, gerçekleri bu öz kardeşlerimize götürmez, onları aydınlatmazsak düşmanların tesiriyle ikiye bölünürüz. Doğu illeri elimizden çıkarsa Orta ve Batı Anadolu'da tutunmamız kolay olmaz. Bu dava, Türk vatanı ve Türk milletinin istikbali bakımından son derece mühim, son derece ciddidir." şeklinde belirtir. Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyânları 3, İstanbul, Kaynak Yayınları, (t.y.), s.45-46.

14 Kuruluş aşamasında Harp Encümeni olarak adlandırılan kurum daha sonra Harp Encümeni Fevkaladesi olarak ifade edilmiştir. Dolayısıyla her iki isim aynı kurumu ifade etmektedir.

dir. Zira "askeri tarih içinde "topyekûn savaş" kavramı önemli bir yer tutar. Mesela, Türk ordu düzeninin temelini "topyekûn savaş" anlayışı oluşturmuştur. Çünkü "ordu" ve "savaş" bir kültür işidir. Hem de bütün millete mal olmuş, milli bir kültür söz konusudur."¹⁵ Türk Devlet aklının işlediği bu kurum bazı farklılıklarla Türkiye Cumhuriyeti Devletinin savunma ve milli güvenlik amaçlı kurumlaşmasına model olmuştur. Türk milletinin tarihi kodlarına ve Devlet geleneğine uygun olarak oluşturulan güvenlik kurumlarında bazı farklılıklar olsa da beka anlayışında herhangi bir değişiklik olmamıştır.

3. Harp Encümeni Fevkaladesi

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş sürecinin ilk savunma teşkilatı "Harp Encümeni Fevkaladesi" (Olağanüstü Savaş Komisyonu),¹⁶ Türk İstiklal Harbi'nin en kritik döneminde ülkenin işgal altında olduğu, Sakarya Meydan Muharebesi zafarinin kazanıldığı ve Büyük Taarruz-Başkomutan Meydan Muharebesi hazırlıklarının yapıldığı bir sırada Mustafa Kemal Paşanın önerisiyle Fevzi Paşa tarafından gündeme getirilmiştir. Fevzi Paşa açıklamasında; düşmanın taarruz hazırlığına karşı yapılması gereken savunma hazırlıkları ve araçların Milli Savunma Bakanlığı'nca karşılanmasında sorunlar bulunduğu bahsetmiştir. Bunun üzerine yapılan görüşmelerde ordunun genel durumunu incelemek üzere bir özel komisyona ihtiyaç olduğu sonucuna varılmıştır.¹⁷ Türk harp tarihinin deneyim ve

15 Bahattin Ögel, "Türk Askeri Tarih Araştırmalarında İzlenecek Metod Hakkında Birkaç Not", Askeri Tarih Bülteni Dergisi, S. 13 (1982); Tarih Yazımı Üzerine (Yöntemler-Yaklaşımlar-İlkeler)Yorumlar, (ed. İ. Özçelik), Berikan Yayınevi, Ankara 2017, s.11-18., Ali Güler, "Askerî Tarih Kavramı ve Türk Askerî Tarihinin Kaynakları", s.345. <https://www.ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2022/01/10.37879-9789751749994.2022.20.pdf> (28.08. 2023'te alınmıştır.)

16 TBMM Gizli Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: II, s.509., İkinci grubun Harp Komisyonu ile ilgili önerileri Mecliste okunmuştur. Bu önerilerden birinde komisyonun adı Harp Encümeni Fevkaladesi şeklinde geçmiş, daha sonraki önerilerde bu adla belirtilmiştir.

17 a.g.zc., C:2, 14.5.1337, s.486-509.

CUMHURİYETİN 100. YILINDA ATATÜRK'ÜN TEMELLERİNİ ATTIĞI SAVUNMA VE GÜVENLİK KURUMLARI

birliklerini yansıtan bu açıklama üzerine birçok milletvekili sorunların çözülmesi için Meclise “Harp Encümeni”, “Harp Komitesi”, “Müdafaa-i Milliye Komitesi” ve “Harp Grubu” adları altında ordunun sevk ve idaresinden levazım hizmetlerine, asker ihtiyacının karşılanmasından, cephane, elbise, gıda teminine ve bunların sevkiyatına kadar çok geniş bir yelpazede faaliyet gösterecek savunma ve güvenlik teşkilat önerisinde bulunmuşlardır.¹⁸ Aslında bu konuda ilk girişim 27 Ekim 1921 tarihinde kapalı oturumda yapılmıştır. İkinci Grup’a mensup milletvekilleri tarafından Müdafaai Milliye Vekâletine, “Ordunun İlbas ve İaşesine” ilişkin verilen önerge ile teklif edilmiştir. Ordunun geri hizmetlerinin yapılamadığına yönelik eleştiriler kapsamında gündeme taşınan **“Harp Encümeni Fevkaladesi”** hakkındaki önerge ile aslında amaçlanan Başkomutana verilen yetkilerin sınırlandırılması ve Meclisin daha fazla yönetime dahil olmasını sağlamak olmuştur.¹⁹

Meclis’e, 8 Aralık 1921 tarihli “Ordunun Levazım Durumu ve Askeri harekât Hakkında” verilen gensoru önergesine karşı Erkân-ı Harbiye Vekili Fevzi Paşa ve Refet

Paşa ayrıntılı cevaplar vermiştir.²⁰ Konuyla ilgili 26 Aralık 1921 tarihli gizli oturumda Refet Paşa; *“toplara sesinin Ankara’da duyulduğunu ve Sakarya’da düşman püskürtülmediği takdirde Meclis’teki herkesin hayatını kaybedeceğini, ümmet-i Muhammet ve çocukların da ayaklar altına alınarak Türk ve Müslüman namusunun zedeleneceğini”* belirterek mebusların dikkatini çekmiştir. Refet Paşa’yı destekler mahiyette bir konuşma yapan Mustafa Kemal Paşa kendisinin de hesap vermeye hazır olduğunu ifade etmiş ve yapılan bu açıklamalardan sonra Müdafaai Milliye’ye yönelik gensoruya gerek kalmadığını vurgulamıştır.²¹ Bu arada tartışmalar sırasında gündeme getirilen Harp Komitesi kurma düşüncesi mebuslar tarafından benimsenmiş ve gensoru görüşmeleri Harp Encümeni Fevkaladesi kurulmasına dair görüşmelere evrilmiştir.

Müdafaai Milliye Vekâleti hakkında “Ordu Levazımatı, Vaziyeti Harbiye ve Askeriye” adlı üç önerge birleştirilerek 12 Aralık 1921 de görüşülmüş, görüşmede Edirne Mebusu Şeref Bey, Müdafaai Milliye’ye yönelik eleştirilerin cephe gerisine ait olduğunu belirterek, geri hizmetleri bir düzene koymak için Harp Komitesi kurulmasını önermiştir.²² Bu öneri bir gün sonra yapılan gizli oturumda; Birinci maddesi; orduyu ilgilendiren iaşe, nakliye, levazımat ve sevkiyatı kontrol etmek, suçu olanları İstiklâl Mahkemesi’ne göndermek için TBMM’ce seçilen on iki kişiden müteşekkil Harp Komisyonu tesis edilmesini, İkinci maddesi; üyelerin kararlaştırdıkları önlemleri Meclis’e bildirmesi lüzumunu açıklamaktadır. Üçüncü madde; Harp Komisyonunun bir mesuliyetinin de firari askerlerin toplanarak birliklere gönderilmesini gerçekleştirmek, vatandaşları bilgilendirmek vazifesinden bahsetmektedir. Dördüncü madde; ise merkez dışı hizmetlerden sorumlu olan üyelerin 15 günde bir Meclis’e malumatta bulunması lüzumunu

18 a.g.zc., C:2, 14.12.1337, s.502-503, 508-509., Seydi Çelik, Türkiye’de Askeri Güvenlik Bürokrasisinin Anayasal Sistem İçerisindeki Yeri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2007, s.295.

19 İhsan Güneş, *Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007, s. 205-215. Osmanlı Devleti’ndeki Harbiye Nezâretinin yerini Ankara Hükümeti’nde Müdafaai Milliye Vekâleti ve Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Vekâleti aldı. Harbiye Nezâreti makamına kâ’im olmak üzere Müdafaai Milliye Vekâleti, ayrıca Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâseti teşkil olunmuştur.” Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, İSH, Kutu No: 823, Gömlek No: 151, Belge No:1., Müdafaai Milliye Vekâleti ordunun idare, silah, cephane, teçhizat, ikmal ve seferberlik işleriyle ilgilenecek, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Vekâleti ise ordunun, eğitim, harekât ve istihbarat görevlerini üstlenecekti. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, İSH, Kutu No:808, Gömlek No: 75, Belge No: 1., Müdafaai Milliye Vekâleti ordunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere Erkân-ı Harbiye’nin görüşünü alarak vazifesini yapacaktı. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, İSH, Kutu No:800, Gömlek No:72, Belge No: 1, Feyyaz Karınca-ı, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa’ya Bir Muhalefet Mekanizması: Harp Encümeni Fevkaladesi, Millî Savunma Üniversitesi Alparslan Savunma Bilimleri ve Millî Güvenlik Enstitüsü Harp Tarihi Anabilim Dalı, Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.6, S.3 Kasım 2022, s.663-671. S.664.

20 TBMM Gizli Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt. II, s.454-466.

21 a.g.zc., Devre: I, Cilt. II, s.533 ve a.g.zc., Devre: I, Cilt. II, s.542.

22 a.g.zc., Devre: I, Cilt. II, s.459.

CUMHURİYETİN 100. YILINDA ATATÜRK'ÜN TEMELLERİNİ ATTIĞI SAVUNMA VE GÜVENLİK KURUMLARI

belirten Harp Komisyonu önerisi Meclise sunulmuştur.²³ Yani memleket için lüzum görülecek bölgelerde yurt savunmasının gerektirdiği bütün iş ve işlemleri, kendi arasından üye göndermek ya da meclisten üye istemek suretiyle izlemesi, denetlemesi, ayrıca yurt içinde ve dışında Büyük Millet Meclisinin istek ve amaçlarını yaymak ve kamuoyunu aydınlatmak için meclisten seçilecek beş üyeden oluşan "irşad özel komisyonu" kurulması öngörülmüştür.²⁴

Verilen öneriler gündeme alınmış ve 19 Aralık 1921'de gizli celsede de Dahiliye, Hariciye, Müdafaai Milliye ve diğer vekaletlerin encümenlerince ortak şekilde oluşturulan Harp Encümeni Fevkaladesi kurulmasına dair 11 maddelik kanun taslağı metni Meclise sunulmuştur.²⁵ Taslak genel olarak; askerin durumunun güçlendirilmesi, yurdun müdafaası için lüzumlu olan nakil ile üretim işlerinin hazırlanması noktasında geri hizmetlerin takibi, yönetimi ve kontrol edilmesine yönelik **Harp Encümeni Fevkaladesi** kurulmasına ilişkindir. Encümen için Müdafaai Milliye Encümenince altı, Hariciye, Muvazene, Nafia, Sıhhiye, İktisat Encümenlerince iki ve Dahiliye Encümenlerince de dörder aday çıkarılacak akabinde Büyük Millet Meclisi de bunlar içerisinde üç aylık süreyle görevlendirmek üzere on üye seçecektir. Meclisin başkanı aynı zamanda encümenin de başkanıdır. Başkomutanlığın 5 Ağustos 1922 tarihli kanun mucibince birinci maddede beyan olunan esasa müteallik salâhiyeti" bu encümenince de kullanılacaktır. Harp Encümeni ile Heyeti Vekile arasında amirlik bağı şeklinde ast üst hiyerarşisi yoktur. Encümen ile vekiller arasında uyumsuzluk olursa Meclis hakem olacaktır.²⁶

23 a.g.zc. Devre: I, Cilt: II, s. 482., İkinci Grubun önde gelen kişileri şunlardır: Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey, Mersin Mebusu Salahattin Bey, Mebus Ziya Hurşit, Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey ve Çanık Mebusu Emin Bey'dir. Feyyaz Karıncalı, a.g.t, s. 667.

24 Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi 1919-1923 C.I*, TBMM Vakfı yay. Ankara 1994. s.556-557. Harp Encümeni Raporları ATB s. 3.

25 *TBMM Gizli Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt: II, s. 551-552.

26 TBMM GZC, Devre: I, Cilt: II, s.55.

Başkomutanlığın yetkilerinin kullanılmasını sağlayacak şekilde hazırlanan taslak, 9 Ocak 1922 tarihinde görüşülmüş ve **Harp Encümeni Fevkaladesine** dair kanun layihasının birinci maddesi kaldırılarak, layihanın bütünü Kanunu Esasi Encümenine havale edilmiş ve görüşmelerin sonunda, savaş için gerekli olan her türlü ikmal malzemelerinin ve işe maddelerinin satın alınarak limanlara ve istasyonlara getirilmesi, buradan cephe gerilerine gönderilmesi, ambarlara depolanması işlerinin yürütülmesi ve bunun için gerekli olan paranın ve nakliye araçlarının tedarik edilmesi amacıyla Bakanlar Kurulunun 14 Ocak 1922 tarihinde yapılan toplantısında, Başkomutan başkanlığında bir Harp Encümeni kurulması kararlaştırılmıştır. Mecliste büyük tartışmalara neden olan Harp Encümeni Fevkaladesi ise 16 Ocak'ta Büyük Millet Meclisi Reisliği ve Başkomutanlık Tezkeresi ile oylama yapılmadan kurulmuştur. Karar 19 Ocak'ta Büyük Millet Meclisine bildirilmiştir.²⁷ Mustafa Kemal Paşa, Başkomutanlık yetkisiyle, Başkomutan başkanlığında, Meclis İkinci Başkanı, Maliye ve Milli Müdafa vekilleri ile Erkanı Harbiye Umumiye Reisi ve Meclis Milli Müdafa ve Muvazenei Milliye (bütçe Komisyonu) Başkanlarından oluşan bir "Harp Encümeni" teşkil ettiğini ve ilk toplantısını da 22 Ocak 1922'de yapacağını 16 Ocak 1922 tarihli tezkere ile Meclis Genel Kurulu'na bildirmiştir.²⁸ Harp Encümeni Fevkaladesi, başkomutanın durumu ve yetkilerini pekiştirmiştir.²⁹ Ancak 26 Ocak tarihli birleşimde ordu geri hizmetlerinin bazı işlerin gözetimi ve yardımı için 7 milletvekilinin görevlendirildiğini bildiren başkomutanlık yazısı üzerine meclise ait bir yetkinin kullanılmayacağı gerekçesi öne sürülmüştür.³⁰ Mustafa Kemal Paşa, Harp Encümeni'nin

27 a.g.zc., Devre: I, Cilt: XVI, s. 16 ve a.g.zc., Devre: I, Cilt: XVI, s.80.

28 a.g.zc. Devre.I., Cilt.16. 1958:10. Harp Encümeni Raporları ATB s.3., Türk İstiklal Harbi, II/ 6-1, 1994, s.115.

29 *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi* (ATBD), 2013; Türk İstiklâl Harbi, VII, s. 432.

30 TBMM Zabıt Ceridesi, D.I.C.16. 1958:142-143.

CUMHURİYETİN 100. YILINDA ATATÜRK'ÜN TEMELLERİNİ ATTIĞI SAVUNMA VE GÜVENLİK KURUMLARI

Başkomutanlık kararıyla kurulduğunu ve görevlendirilenlerin görevi kabul ve reddi için Meclis'in kararına ihtiyaç bulunmadığı cevabını vermiştir. Başka bir itiraz, 6 Mart 1922 tarihinde Başkomutanlığın doğu illerinden 7 milletvekilini görevlendirilmesine ilişkin yazının Genel Kurul'da okunması üzerine yapılmıştır. Görevlendirmenin Meclise danışılmadan yapıldığı şeklindeki itirazlara ise Mustafa Kemal Paşa konuyu kurula göndermediğini anılan Milletvekillerini önemli görevler için memur ettiğini söylemiştir.³¹ Sonuçta Mustafa Kemal Paşa'nın tezkeresi ile kurulan Harp Encümeni Başkomutanın emrinde, Başkomutana karşı sorumlu bir "savaş kabinesi" haline gelmiştir.³²

Mustafa Kemal Atatürk şu şekilde özetlemiştir; *"Geleceği önceden görmek ve buna göre tedbirler almak, alınacak tedbir ilgili bakanlığın yetkisi dışında kalmışsa bunu Harp Encümenine sevk etmekle beraber karar alınana kadar yine mümkün olanı yapmak lazımdır. Bundan başka Harp Encümeni bir vaziyet karşısında çözüm bulmak değil, ait olduğu bakanlıklar tarafından bulunan çözümlerin doğruluğunu görüşmek ve ne şekilde uygulanacağını tespit etmekle sorumludur."* şeklinde ifade etmiştir.³³

Trablusgarp, Balkan, Birinci Dünya ve İstiklal Harbi dahil on yıllık savaş deneyimine sahip kadrolar tarafından kurulan Harp Encümeni Fevkaladesi kurulduğu 22 Ocak 1922 tarihinden 15 Temmuz 1922'ye kadar çeşitli tarihlerde toplantılar yaparak Büyük Taarruza hazırlık aşamasında görevini başarı ile yürütmüştür. Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kuruluşu sürecinde olağanüstü savaş koşullarında yerine getirdiği tarihi görevler nedeniyle kendisinden sonra kurulan savunma ve güvenlik kuruluşları için bir model olmuştur.

31 Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, s.55-56.

32 Hikmet Özdemir, *Rejim Asker*, İz Yayıncılık, İstanbul 1993, s.106.

33 "Harp Encümeni Raporları" *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Ocak 2013 Yılı: 62, Sayı:130, s.3. Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATAŞE) Daire Başkanlığı Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2013.

4. Yüksek Müdafaa Meclisi Ve Umumi Kâtipliği

Cumhuriyetin Onuncu yılına gelindiğinde bile dış tehditlerle birlikte, dış destekli iç tehditlerle uğraşmak durumunda kalan Cumhuriyeti kuran kadrolar, Türk istiklal Harbinin devam ettiği en kritik günlerde üst düzey bir savunma örgütü olarak faaliyete geçirdiği "Harp Encümeni Fevkaladesi"nin deneyimlerinden istifade ederek, Cumhuriyetin Onuncu yılında değişen ve gelişen topyekûn güvenlik anlayışına uygun olarak temel görevi milli seferberlik olan **Yüksek Müdafaa Meclisi**³⁴ ismiyle üst düzey güvenlik teşkilatını kurmuştur. Bu kurulun kararlarının tebliği edilmesi ve arşivlenmesi gibi görevleri yerine getirmek için umumi kâtip (genel sekreter) ve bu kâtinin idaresinde **Umumi Kâtiplik** oluşturulmuştur. Böylece yeni bir savunma ve güvenlik öngörüsü ve strateji anlayışı ile dönemin koşullarına uygun etkili bir savunma teşkilatı faaliyete geçirilmiştir. Bu arada Birinci dünya harbinin ilk aylarından itibaren harbin topyekûn bir mahiyete bürünmesi üzerine harp hazırlıkları topyekûn harp esasına göre düzenlenmeye başlanmış ve bu nedenle 1931 tarihli Milli Seferberlik Yönetmeliği ile bütün maddi ve manevi kuvvetleri savunma harbi için barışta hazırlamak, tecavüz vukuunda bunları hep birden seferber etmek ve savunma savaşını bütün kuvvetlerle yaparak zafere ulaşmayı amaçlayan topyekûn savunma çalışmaları başlatılmıştır. Ancak hızla değişen tehdit durumları ve Türkiye'nin uluslararası alanda kazandığı yeni rol, bu yönetmeliğin Türkiye'nin savunma ve güvenliğini sağlayacak şekilde yeniden gözden geçirilmesi ihtiyacını ortaya çıkmıştır. Zira İngiltere başta olmak üzere kendilerini Birinci Dünya Savaşının galipleri olarak gören İtilaf Devletlerine karşı Milli Mücadele döneminde cephelerde kazanılan askeri Zafer ve Lozan Antlaşmasıyla elde edilen

34 <https://www.mgk.gov.tr/index.php/milli-guvenlik-kurulu/genel-bilgi> (03.09.2023'te alınmıştır.)

CUMHURİYETİN 100. YILINDA ATATÜRK'ÜN TEMELLERİNİ ATTIĞI SAVUNMA VE GÜVENLİK KURUMLARI

diplomatik başarı Misakı Milli hedeflerinin büyük ölçüde gerçekleşmesini sağlamış³⁵ ve çözülemeyen sorunları da çözebilecek bir potansiyele ulaşmıştır. Her ne kadar Şeyh Sait isyanının ortaya çıkardığı sıkıntılar nedeniyle İngiltere ile Musul Sorununun çözümü konusunda beklentiler tam olarak karşılanmasa da, bu anlaşmayla birlikte hem İngiltere ile hem de İngiltere'nin etkisi altında bulunan müttefikleri Fransa, İtalya ve Yunanistan ile ilişkilerde Türkiye lehine gelişmeler sağlanmıştır. Sovyetler Birliği ile Milli Mücadele döneminde kurulan olumlu ilişkiler devam ettirilmiştir. Öte yandan Batı da Türkiye'nin liderliğinde Balkan ülkeleriyle geliştirilen güvenlik ve işbirliği çalışmaları ki özellikle Balkan Antantı'na giden süreç³⁶ ile Doğu'da Afganistan, İran ve Irak ile güvenlik, işbirliği ve barış kuşağı oluşturma faaliyetleri, Türkiye'yi Balkanlar ve Ortadoğu'da barışın teminatı konumuna getirmiş, bölgede ve dünya üzerindeki etki gücünü artırmıştır.³⁷ Böylece Atatürk'ün önderliğinde, Cumhuriyetin Onuncu Yılı'nda Türkiye'nin güvenlik ve ekonomik alt yapısı oluşturulmuş, her alanda kalkınma hamlelerine hız verilmiş, barış ve güvenliği esas alan bir politika ile Batılı ülkeler, Sovyetler Birliği ve çevre ülkeler karşısında, Türkiye'nin prestiji yükselmiştir. Bu büyük gelişmeyi Atatürk Onuncu Yıl Nutku'nda ayrıntılı biçimde anlatmakta-

35 Musul, Boğazlar ve Hatay konusunun çözümü 1923 yılı şartlarında, daha sonraya bırakılmış ve takip edilen siyaset ile Musul Sorunu dışında Boğazlar ve Hayat sorunu çözülmüştür. Şartların getirdiği zorunluluk nedeniyle Musul Meselesi 1926 yılında İngiltere ile aramızda çözülmüştür. Ayrıca Türkiye'nin 1932 de Milletler Cemiyetine üye olması Türkiye'yi Asya ve Avrupa'da ve uluslararası alanda etkili konuma getirdiği gibi dünya barışına katkısını artırmıştır. Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'da barış ve istikrarın sağlanmasında etkili bir güç haline gelmiştir. Türkiye komşularıyla ortak savunma paktları kurmuş ve güvenlik antlaşmaları yapmıştır. Batıda Balkan ülkeleri ile Balkan Antantı çalışmaları, doğuda Afganistan, İran ve Irak ile Sadabad Paktı oluşturma yönünde dostluk, güvenlik ve ekonomik işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır.

36 İsmail Soysal, "Balkan Paktı (1934-1941)", Ord. Prof. Yusuf Hikmet Bayur'a Armağan, TTK Basımevi, Ankara 1987, s.126. Yusuf Sarınoy, "İki Savaş Arası Dönemde Türkiye'nin Balkan Ülkeleri ile Münasebetleri (1919-1939)", *Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 2, 1987, s.221-258.

37 Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, s.320.

dır. Tüm bu olumlu gelişmelere paralel olarak Türkiye'ye yönelik askeri, ekonomik ve siyasal tehditlerde kendisini hissettirmeye başlamıştır. Özellikle 1929'da dünyayı sarsan ekonomik krizin oluşturduğu tehdit ayrıca İtalya'nın yayılmacı politikası ve Almanya'da yaşanan gelişmeler Türkiye'yi kaygılandıran gelişmeler olmuştur. İçeri de ise özellikle cumhuriyetin ilanından itibaren iç cepheyi sarsan bölücü ayaklanma girişimleri devam etmiştir. Hem iç tehdide karşı hem de öncekilerden farklı olarak, "topyekûn savaş" niteliği kazanan savaşa karşı milli güç unsurlarını harekete geçirecek Savunma teşkilatı hazırlıkları başlamıştır. Bu hazırlıkların temel gerekçesi olarak; silahlı kuvvetlerin yanında ekonomik, diplomatik, demografik, lojistik ve enerji kaynakları vs. gibi tüm unsurların savaş için seferber edilmesinin yaşamsal önem taşıması nedeniyle "topyekûn milli savunma" işlemlerini organize edecek bir yapıya ihtiyaç duyulmuştur.³⁸ Bu temel gerekçelerden hareket ederek, seferberlik işlemlerini koordine etmek üzere üst düzey karar alabilecek bir savunma kuruluşu olarak hayata geçirilen **Yüksek Müdafaa Meclisi (YMM)** bizzat Mustafa Kemal Atatürk'ün isteyerek ve kuruluş kararnamesini imzalayarak hayata geçirdiği savunma kurumudur. Bakanlar Kurulu'nun 24 Nisan 1933 tarih ve 14443 sayılı kararnamesi ile kurulan Yüksek Müdafaa Meclisi Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal imzasını taşıyan bu kararnamede, Yüksek Müdafaa Meclisi görevleri ana hatlarıyla belirlenmiş ve 10 Ağustos 1933 tarihinde çıkarılan 14819 sayılı Kararnameye ek Talimatname ile yürütmeye başlamıştır. Yüksek düzeyde savunma anlayışı ile yapılandırılan **Yüksek Müdafaa Meclisi'nin** görevleri şu şekilde sıralanmıştır.³⁹

38 <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c019/tbmm08019096ss0206.pdf> (05.09.2023'te alınmıştır.) Millî Savunma Bakanlığınca hazırlanan ve Bakanlar Kurulunca 19.IV.1949 tarihinde Yüksek Meclise sunulması kararlaştırılan Millî Savunma Yüksek Kurulu kanunu tasarısının gerekçesi.

39 <https://www.mgk.gov.tr/index.php/kurumsal/hakkimizda> (04.09.2023'te alınmıştır.)

CUMHURİYETİN 100. YILINDA ATATÜRK'ÜN TEMELLERİNİ ATTIĞI SAVUNMA VE GÜVENLİK KURUMLARI

- a. Lüzum halinde aşağıda yazılı işlerle meşgul olmak üzere Büyük Erkan-ı Harbiye Reisliği'nin de iştiraki Başvekilin Riyasetinde İcra Vekilleri Heyeti (Yüksek Müdafaa Meclisi) adı altında toplanır.
- b. Bu meclise Reisicumhur Hazretleri de didedikleri zaman reislik ederler.
- c. Yüksek Müdafaa Meclisi milli seferberlik bakımından vekilliklere ayrılacak vazifeleri tespit eder ve lazım gelen esasları kararlaştırır.
- d. Meclis bu işleri tespit için senenin muayyen zamanında birbiri ardı sıra toplantılar yapar.
- e. Lüzum görürse alelade zamanlarda da toplanabilir.
- f. Bu meclisin kararlarının tebliği ve evrak dosyalarının muhafazası için Milli Müdafaa Vekilliğince umumi bir kâtip idaresinde tefrik edilecek memurlardan bir büro teşkil edilir.
- g. Bu büro milli seferberliğe ait işleri evelden hazırlar, dairelerden sorulacak sualleri sorar, mütalaaları alır ve ona göre Yüksek Müdafaa Meclisi'ne arz eder ve meclisten çıkacak kararların icabını icra eder.⁴⁰
- h. Yüksek Müdafaa Meclisi'nin kararları ve bu meclise müteallik sorulacak suallere verilecek cevaplar süratle yerine getirilir.

Görev sıralamasında da belirtildiği gibi, milli seferberlik bakımından vekilliklere verilecek vazifeleri tespit etmek ve gerekli esasları hazırlamak ve bu görevi yerine getirebilmek için senenin muayyen zamanında birbiri ardı sıra, lüzumu halinde ise olağanüstü de toplanabileceği ifade edilmiştir. Ayrıca, Yüksek Müdafaa Meclisi'ni kararlarının tebliği ve muhafazası için bir genel sekreter ve genel sekreterin idaresinde bir büro görevlendirilmiştir. Büro Milli seferberliğe ait işleri önceden hazırlar, ilgili dairelerden görüş ve öneri alır. Yüksek Mü-

dafaa Meclisi'nden çıkacak kararların gereğinin yapılması Umumi kâtibin idaresindeki büronun (genel sekreterliğin) görevidir.⁴¹ Burada belirtilen görevler ve teşkilatlanma tarzı Milli Güvenlik Kurulu Genel sekreterliğine benzemektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar milli birlik ve bütünlüğün korunmasında üst düzey görev yürüten Yüksek Müdafaa Meclisi ve **Umumi Kâtipliği**, Türkiye Cumhuriyeti Devletine yönelen iç ve dış tehditlerin önlenmesinde önemli vazifeler yapmıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşının otaya çıkardığı yeni tehditler, tecrübeler yasal olarak milli savunma hizmetlerinin planlanma ve koordinasyonundan sorumlu yeni organların oluşturulması ve yeniden düzenlemeler yapılması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bilindiği üzere İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya genel olarak siyasi, askeri, ideolojik ve ekonomik olarak iki bloka ayrılmıştır. Bu bloklaşmada, Batı bloku ve NATO demokratik sistemi temsil ederken, Doğu blokunu Sovyetler Birliği'nin başını çektiği Varşova Paktı temsil etmiştir. Bloklar arasında gerginliğin arttığı bir dönemde Sovyetler Birliği'nin Kars'ı ve Ardahan'ı isteyerek ve boğazlardan üs talep ederek yönelttiği ağır tehditler karşısında Türkiye, ABD ve Batılı ülkelerin desteğini almak için Batı ittifakına katılmak istemiştir. Bu amaçla batı blokuna yönelen Türkiye, güvenlik tanımlamalarını, Milli Savunma ve milli güvenlik politikalarını yeniden şekillendirmeye başlamıştır. Bunun yanı sıra batı bloku ile uyumu geliştirmek için çok partili yaşama geçilmiş, BM ve NATO'ya üyelik, Kore'ye asker gönderilmesi gibi ciddi kararlar alınmıştır. Özellikle Türkiye'ye yönelen tehditlerin bertaraf edilmesi için "Devletin emniyeti", "millî emniyet" şeklinde kullanılan güvenlik kavramlarının içeriği genişlemiş ve adı değişmiştir. Bunun temel nedeni, 1931 yılında hazırlanan Milli Seferberlik Yönetmeliği ile birlikte çıkarılan diğer yönetmeliklerin yeterli olmaması ve 1933

41 <https://www.mgk.gov.tr/index.php/kurumsal/hakkimizda> (04.09.2023'te alınmıştır.)

40 Hikmet Özdemir, a.g.e, s.107.

CUMHURİYETİN 100. YILINDA ATATÜRK'ÜN TEMELLERİNİ ATTIĞI SAVUNMA VE GÜVENLİK KURUMLARI

yılında kurulan “Yüksek Müdafaa Meclisi”-nin de ortaya çıkan yeni tehdit durumu karşısında yurt savunması için Topyekûn Millî Savunma esaslarını kuramamış olmasıdır. Bu durum topyekûn savunma anlamına gelen Millî Savunma⁴² yerine “Millî Güvenlik” kavramının kullanılmasına yol açmıştır. Zira teknolojik gelişmeler ve geliştirilen yeni silahlar harbin sadece silahlı kuvvetlerle sınırlı olmadığını, bütün milletin maddi ve manevi kuvvetleriyle sevk ve idare edilmesi gerektiği anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu gerçeklik, millî güvenliğin sağlanmasında askeri gücün yanında milletin tamamının ve devletin tüm mekanizmalarının harekete geçilmesi gerektiği düşüncesine yani Millî Güvenlik anlayışına dönüşmüştür. Ardından bu görevleri yerine getirmek üzere” 30 Mayıs 1949 gün ve 5399 sayılı Kanun’la **Yüksek Müdafaa Meclisi (YMM)** yerine **Millî Savunma Yüksek Kurulu (MSYK)** kurulmuştur.⁴³ Görüldüğü üzere güvenlik birimlerinin değişimi ve oluşumu doğal olarak ülkemizin tarihi, kültürel, siyasi ve ekonomik yapısı, jeopolitik konumu maruz kaldığı tehdit durumu ve millî hedeflerine göre belirlenmiştir. Bu durum ülkelerin güvenlik tanımlamalarında,

42 Topyekûn Millî Savunma hizmetlerinin Devlet ödevlerinin en başında geldiği belirtilerek, bu görevi yerine getirmek üzere 1946’da Askerî Âli Şûra tekrar harekete geçirilmiş ardından yurdun bütün kuvvet ve kaynaklarından faydalanmak ve bütün vatandaşları topyekûn seferberlik için maddeten ve manen yetiştirmek ve bunu takip ve tahakkuk ettirmek için Millî Savunma Yüksek Kurulu oluşturulmuştur. “...millî varlığı tecavüze karşı korumak için Devletin ve milletin bütün maddi ve manevi kuvvetlerini savunma harbi için barışta hazırlamak, tecavüz vukuunda bunları birden seferber etmek ve savunma savaşını bütün kuvvetlerle yaparak zafere ulaştırmak...”

43 Aslında Yüksek Savunma Kurumundan önce, Topyekûn Millî Savunma hizmetlerinin Devlet ödevlerinin en başında geldiği anlayışıyla, bu görevi yerine getirmek üzere 1946’da tekrar faaliyete geçirilmiş “Askerî Âli Şûra” bulunmaktadır. Bunun yerine “yurdun bütün kuvvet ve kaynaklarından faydalanmak ve bütün vatandaşları topyekûn seferberlik için maddeten ve manen yetiştirmek ve bunu takip ve tahakkuk ettirmek için Millî Savunma Yüksek Kurulu oluşturulmuştur. [https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/milli-guvenlik-kurulu-mgk/#:~:text=Mill%C3%AE%20g%C3%BCvenlik%2C%20devletin%20anayasal%20d%C3%BCzeni,korunmas%C4%B1ndan%20ibaret%20sistemi%20ifade%20eder.\(01.09.2023'te%20alınmıştır.\)](https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/milli-guvenlik-kurulu-mgk/#:~:text=Mill%C3%AE%20g%C3%BCvenlik%2C%20devletin%20anayasal%20d%C3%BCzeni,korunmas%C4%B1ndan%20ibaret%20sistemi%20ifade%20eder.(01.09.2023'te%20alınmıştır.))

kurumsal yapıları ve hedeflerinde farklılıklar bulunmasına yol açmaktadır.⁴⁴

Yukarıda da özetle belirtildiği üzere yirminci yüzyıldan sonra savaşlarda saldırıların silahlı güçlerin yanında ülkelerin tüm millî güç unsurlarını hedef alması nedeniyle, savaş öncesi, sırası ve sonrası olmak üzere cephe gerisi faaliyetlerini içeren “Topyekûn Savunma” sistemine geçilmiştir. Bilindiği üzere Birinci Dünya Savaşında uygulanmaya başlanan “Topyekûn Savaş”, İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında çok ileri noktalara taşınmıştır. Geline aşamada, konvansiyonel savaşların yanında terörizm, örgütlü suçlar, hibrit savaşlar, ekonomik krizler, siber saldırılar, uyuşturucu kaçakçılığı, gıda vurgunculuğu, iklim değişikliği, küresel ısınma ve göç sorunları, salgın hastalıklar ve sınır anlaşmazlıkları güvenlik tehditleri arasında önemli bir yer tutmaya başlamıştır.

5. Dünya’da Savunma ve Güvenlik Kuruluşları

Bölgesel ve küresel çapta giderek artan tehditlerin yaklaşık yüzyıldır ülkeleri yoğun

44 Millî güvenlik, asayiş hizmetinin üzerinde, güvenliğin en üst yapısı ve toplam güvenliğin çatısıdır. Güvenlikte üst yapı olan “Millî Güvenlik”; Devletin anayasal düzeninin, millî varlığının, bütünlüğünün, milletlerarası alanda siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik dâhil bütün menfaatlerinin ve ahdî hukukunun her türlü dış ve iç tehditlere karşı korunması ve kollanmasını ifade eder. Millî güvenlik siyaseti ise: millî güvenliğin sağlanması ve millî hedeflere ulaşılması amacı ile Millî Güvenlik Kurulunun belirlediği görüşler dâhilinde, Bakanlar Kurulu tarafından tespit edilen iç, dış ve savunma hareket tarzlarına ait esasları kapsayan siyaseti ifade eder. [https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/milli-guvenlik-kurulu-mgk/#:~:text=Mill%C3%AE%20g%C3%BCvenlik%2C%20devletin%20anayasal%20d%C3%BCzeni,korunmas%C4%B1ndan%20ibaret%20sistemi%20ifade%20eder.\(02.09.2023'te%20alınmıştır.\)](https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/milli-guvenlik-kurulu-mgk/#:~:text=Mill%C3%AE%20g%C3%BCvenlik%2C%20devletin%20anayasal%20d%C3%BCzeni,korunmas%C4%B1ndan%20ibaret%20sistemi%20ifade%20eder.(02.09.2023'te%20alınmıştır.)) Lütüfî Organer, “Genel olarak jeopolitik ve jeopolitik Durumun Millî Güvenlik Politikalarına Etkileri I, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Yıl: 84, Ankara Eylül 1965 s.40. “millî politika-ya bağlı olarak bir devletin hür, bağımsız, kudretli ve refah içerisinde yaşamasını ve ebedi olarak var olmasını hedef tutan, topyekûn savunmayı da kapsayan, millî gücün daima millî hedefler istikametine yönelen faaliyetlerin toplamıdır. Ülkenin milletle bölünmez bütünlüğü, ulusal bağımsızlığını ve millet egemenliğini uluslararası anlaşmalardan doğan haklarını kullanması ve korunması yurtta ve dünyada barışın tesisi ve devamını esas alarak bütün ülkelerle dostluk ve işbirliği temeline dayalı ilişkiler kurmak ve geliştirmek şeklinde ifade edilen Millî siyasetin temel öğelerini içermektedir. Halil Şimşek, Türkiye’nin Ulusal Güvenlik Stratejisi, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul-Mart 2002, s.49.

CUMHURİYETİN 100. YILINDA ATATÜRK'ÜN TEMELLERİNİ ATTIĞI SAVUNMA VE GÜVENLİK KURUMLARI

biçimde topyekûn savunma ve güvenlik arayışına sevk ettiği görülmektedir. Bu nedenle dünyada değişik isimlerle ve farklı yapılarda ve dönemlere göre yeniden yapılandırılan Savunma ve Güvenlik kuruluşları faaliyette bulunmaktadır. Ülkemizde Cumhuriyet dönemi itibariyle topyekûn savunma amaçlı güvenlik teşkilatı Milli Mücadele dönemine Harp Encümeni Fevkaladesi adıyla kurulmuştur. Daha sonra Yüksek Müdafaa Meclisi ve arkasından Yüksek Savunma Meclisi/Milli Güvenlik Kurulu adları altında devam etmiştir.

Ülkemizde çok ağır deneyimler ve tarihi birikimler sonucunda kurulmuş söz konusu köklü savunma ve güvenlik kuruluşlarının farklı örnekleri Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere birçok gelişmiş ülkede de görülmektedir. Amerika Birleşik Devletlerinde benzer güvenlik anlayışı 1928'de Monroe Doktrini üzerine yazılan muhtıradan belirtilmiş, 1934'te milli güvenlik kavramı olarak ifade edilmiş ve 1947'de Milli Güvenlik Kurumu oluşturulmuştur.⁴⁵ Halen bu kurum ABD Başkanının başkanlığı altında ABD'nin dış politikasında etkili rol oynamaktadır. Bu konsey Sovyetler birliğinin çöküşü ve Körfez savaşı gibi pek çok önemli kararda etkin bir kurum olarak görev yapmıştır.

ABD gibi Rusya'da da Ulusal Güvenlik Konseyi benzer görevleri yürütmektedir. Ayrıca uluslararası alanda etkili bir güç konumunda olan İngiltere'de benzer amaçlı kurumlar mevcuttur. Fransa'da Savunma ve Ulusal Güvenlik Kurulu, milli güvenlik hizmeti vermektedir. İtalya'da ise bu görevi 1947'den itibaren "Yüksek Savunma Kurulu" yerine getirmektedir. Almanya'da bu görevi farklı kurumlar yürütmektedir. Yunanistan'da ise "Milli Savunma Yüksek Kurulu" faaliyette bulunmaktadır. Bu kurul savaşta ve seferberlikte "Harp Meclisi" adını almaktadır. Pek çok Avrupa ülkesinde farklı isimlerde aynı işlevi gören savunma ve güvenlik kuruluşları bulunmaktadır. Avrupa ülkeleri dışında İran'da Milli Güvenlik Kurulu benzeri bir savunma ve güvenlik konularından

sorumlu "Şuray-ı Emniyet-i Ala" isimli "Yüksek Milli Güvenlik adlı bir kurul bulunmaktadır.⁴⁶ Çin Halk Cumhuriyetinde ise "Merkez Askeri Komisyonu" bu görevi yerine getirmektedir.⁴⁷ Daha pek çok ülkede güvenlik ve savunma konseyleri faaliyette bulunmaktadır. Belirtilen güvenlik teşkilatları içerisinde Türk savunma ve güvenlik teşkilatları tarihsel deneyimleri açısından oldukça değerli birikimlere sahiptir. Bu anlamda bölgesel ve dünya barışına sağladığı katkı son derece önem taşımaktadır.

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kuruluş sürecinde Mustafa Kemal Atatürk başta olmak üzere Milli mücadelenin lider kadrosu aldığı cesur kararlar, çıkardığı yasa ve kararnamele Türk devletinin ve Türk Milletinin varlığına, bekasına ve güvenliğine yönelen tehlikeleri bertaraf etmek amacıyla topyekûn savunma ve güvenlik kuruluşunu hayata geçirmiştir. Bu kuruluşların ilki bizzat Mustafa Kemal Atatürk'ün onayıyla Büyük taarruz öncesinde ülkenin işgal altında olduğu kritik bir dönemde "Harp Encümeni Fevkaladesi" adıyla kurulmuştur. Ardından Cumhuriyetin onuncu yılında yine Atatürk'ün istek ve kararnamele imzalayarak temel görevi milli seferberlik olan "Yüksek Müdafaa Meclisi Ve Umumi Kâtipliği" faaliyete geçirilmiştir. Büyük bir öngörü ve strateji ile temeli atılan Yüksek Müdafaa Meclisi Ve Umumi Kâtipliği teşkilatı bazı farklılıklarla "Milli Savunma Yüksek Kurulu" ve ardından "Milli Güvenlik Kurulu" adıyla devam etmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin önemli kazanımlarının başında gelen ve asırlık deneyime sahip topyekûn savunma ve güvenlik kurumları milli birlik ve bütünlüğümüzün korunmasında ve Türkiye Cumhuriyetinin yüzüncü yılına ulaşmasında hayati görevler üstlenmiş köklü kurumlarımızdır.

46 <https://www.mgk.gov.tr/index.php/kurumsal/diger-ulkeler-deki-benzer-kuruluslar>. 04.09.2023'te alınmıştır.

47 [https://tr.wikipedia.org/wiki/Devlet_G%C3%B-Cvenlik_Bakan%C4%B1%C4%9F%C4%B1_\(%C3%87in\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Devlet_G%C3%B-Cvenlik_Bakan%C4%B1%C4%9F%C4%B1_(%C3%87in))04.09.2023'te alınmıştır.

45 Tayfun Akgüner, a.g.e, s. 181. Uğur Arslan, "Milli Güvenlik Kavramı ve Kavramın Türkiye'de Hukuksallaşması Süreci" *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* (NEÜHFD), Cilt:5, Sayı:1, Yıl:2022, s.184.

ATATÜRK VE TÜRKİYE’NİN MODERNLEŞMESİ¹

Prof. Dr. Halil İNALCIK²

1922 Lozan Konferansında delegelerimiz eşsiz bir zaferle gittiler. Fakat orada müzakereler açıldığı zaman batılı devletler Türkiye’ye eşitlik hakkı tanımak istemiyorlar, bilhassa Türkiye’nin geri bir memleket olduğu noktası üzerinde duruyorlardı. Kapitülâsyonların ipkası için Ryan “Medeni Kanun İslâm mevzuatından alınmadır”, Galli ise “Kanun-i esasî, kanunların dâima fıkıh ahkâmına uygun olmasını ister. Muhtelit mahkemelerde bile Mecelle ihticâc olunur” diyordu. Başdelegemiz İsmet Paşa, Türk adliyesini övdüğü zaman da Curzon “yazık ki, bütün âlemin bildiği üzere mesele böyle değildir” diye bunu istihza ile karşılıyordu. İşte o zaman Rıza Nur ve Münir Beyler, Türkiye’nin umumî ve asri bir kanun neşredebileceğini Barış konferansına bildirdiler.

Aynı tarihte Mustafa Kemal, Türk milletine şu sözlerle hitap ediyordu: “Memleket behemehal asri, medeni, müteceddit olacaktır. Bizim için bu hayat dâvasıdır.” Oğünden beri modernleşme, Türkiye için bir hayat davası, mücadelelerimizin asıl kaynağı şüphesiz modernleşme dâvasıdır.

Modernleşme kavramı, içinde kandiliğinden bir değer hükmü taşıyan mefhumlardandır. Gerçekte, bir medeniyetin diğerine üstünlüğü hakkında bir hüküm vermek için elimizde hiçbir objektif ölçü yoktur.

Sosyoloji, modernleşme kavramını, ileri-geri medeniyet, tekâmül ve terakki gibi değer hükümlerinden sıyrarak kültür de-

ğişimi kavramı içinde mütalâa eder. Bu da, Molinovski’nin umumî tarifini kabul edersek, “bir cemiyetin mevcut nizamını, yani içtimaî, maddi ve manevî medeniyetini bir tipten başka bir tipe çeviren bir processusdur.”

Türkiye’nin Batı medeniyetini benimsemeye çalışması içtimaî bir olaydır. Bir kültür değişimi olayıdır. Bir kültür değişimi olayıdır. Fakat bu değişme, Türkler tarafından bir modernleşme, yani daha mütekâmil, daha ileri addedilen bir içtimai düzen tipine geçiş telâkki edilir; bir değer hükmü taşır. Muayyen bir attitude ‘ü ifade eder.

Bununla beraber medeniyet ile kültür arasında fark gören bir kısım sosyologlara göre, medeniyet unsurları içinde öyle bir kategori vardır ki, mahiyetleri icabı bir değer hükmü taşımaz. Bunlar başlıca maddî- teknik unsurlardır. Meselâ, bir cemiyetteki din, ahlâk ve âdâtın diğer cemiyetlerinkinden üstün olduğu, objektif bir ölçüye göre tâyin edilemez; ama istihsal vasıtaları, teknoloji ve hatta idare usulleri sahasında objektif bir ölçü kullanmak mümkündür. Meselâ maki-neleşmiş ziraatin çapa ziraatından ileri olduğundan kimse şüphe etmez. Büyük Türk düşünürü Ziya Gökalp ve ondan önce Namık Kemal ve arkadaşları bu düşüncede idiler. Ancak kültürle medeniyet arasında kesin bir ayrılığı mümkün görmeyen sosyologlar bazı itirazlar ileri sürerler: Meselâ geleneksel bir cemiyet, ziraî tekniği dahi sadece gıda vesair ihtiyaçları temin için bir vasıta olarak düşünmez; ziraatle ilgili faaliyetler ve âletler dahi doğrudan doğruya dinî-sihri bir mâna veren prensiptir. Kültür-medeniyet, insanın cemiyetle ve kâinatla münasebetlerinde belli bir yorumlama ve değerlendirme sistemidir ve organik bir bütün teşkil eder. Netice olarak, modernleşmede en önemli olay attitude de, hayat görüşü ve davranışında meydana gelen değişmedir.

Konuşmama bu nazari görüşlerle girişimin mazur görüleceğini umarım. Öyle sanıyorum ki, bu noktalar, konumuzu tartışmada bizim

1 Belleten, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, sayı 204, sf.985-992’den alıntıdır.

2 Osmanlı-Türk tarihine hem siyasi ve ekonomik konularda hem de kültür ve medeniyet tarihi alanında orijinal katkılarda bulunmuş bir bilim insanıdır. (1916-2016)

ATATÜRK VE TÜRKİYE'NİN MODERNLEŞMESİ

için hareket noktaları teşkil edecektir. Hemen işaret etmek isterim ki, Atatürk'ün radikal modernleşme fikri, yani yalnız maddi ve teknik unsurlarda değil, Türk cemiyetinde attitude'i tayin eden hayat görüşünde topyekûn modernleşme kararı, bu son görüşün ışığı altında tamamıyla haklı görünür. Atatürk'e kadar Türkiye'de, bilhassa geleneksel cemiyetin mukavemeti sebebiyle, modernleşmenin yalnız teknikte ve usullerde mümkün ve arzu edilir bir şey olduğu görüşü hâkimdi.

Türkiye'de modernleşme hareketi asırlarca gerilere uzanır. Fakat ancak topyekûn modernleşme, hayat görüşünde modernleşme kavramı ile Türkiye gerçek modernleşme yoluna girmiştir. Atatürk'ün radikalizmi, yalnız bir derece farkı değil, bir mahiyet farkı doğurmuştur.

Türkler, tarihleri boyunca ileri medeniyetleri benimsemekte daima büyük kabiliyet göstermişlerdir. Burada Uygur medeniyetini, Hazarları, nihayet İslâm kültürünün kabulünü hatırlamak yeter. Osmanlılar, tarihlerinin başlangıcından itibaren Batı'nın kendileri için gerekli araçlarını iktibasta tereddüt etmemişlerdir. Aşık Paşazâde tarihindeki şu sözler, 15. asırda Türkiye'de âdetlerde vuku bulan "frenkleşmiye" karşı geleneksel cemiyetteki tepkiyi göstermektedir. O diyor ki: "Şimdiki zamanda sakalların kendi elleriyle keserler... bu sakal kırkmak âdeti kadimî Frenkten kalmıştır. Frenkten cünüplü aşıklar almışlar. Bu yerlere Frenk gelmeğe başlayacak andan aldılar. Şimdiki zamanda saç gibi oldu ki, avratlar bile saçın keserler ve erler sakalların keserler."

Fatih Sultan Mehmet, şüphesiz devrinin en "modern" hükümdarlarından idi. Ülkesini devrin en ileri ükesi yapmak azminde idi. Bir taraftan Doğu'dan astronom - riyaziyeci Ali Kuşçu'yu ve büyük edip Molla Cami'yi ülkesine çağırıyor, öbür taraftan Batı'dan hümanist Ciriaco d' Ancona'yı ve ressam Bellini'yi sarayına davet ediyordu. İmparatorluğun maliye işlerini bir Napolili Yahudinin, Yakup Paşa'nın

eline vermişti. Fatih, Galata'da Floransalıların ziyafetlerine katılmaktan çekinmezdi. Gelişme ve ilerleme ihtiyacını şiddetle duyması, bu maksatla geleneği kırarak her vasıta ve unsurdan faydalanmağa çalışması onun modernizmi hakkında hiç şüphe bırakmaz.

Daha sonraları, 1555'de Busbecg şunları yazıyordu: "Dünyada hiçbir millet Türkler kadar faydalı bir icadı benimsemekte gönüllü değildir. Meselâ bizim toplarımızı ve diğer icadlarımızı derhal kabul etmişlerdir."

Fakat 16. asır ikinci yarısında Osmanlılar, her şeyde en ileriye sahip oldukları düşünce-sine vardılar. Artık değişmek değil, muhafaza etmek kaygusuna düştüler.

Böylece Osmanlı kültürü klâzisini yap-mı, başka ifade ile kaideleşmiş, kalıplaşmış ve Osmanlıların attitude'i artık iktisab ve değişmeye karşı olmuştur. Davranışta değişiklik, değişme ve islâh ihtiyacı, ancak şiddetli bir zaruret, bir müdafaa ihtiyacı, yâni faide düşüncesiyle 1699'da kendini gösterecektir. Bu yöneliş, sanıldığı gibi, yalnız askerî teknikte değil, zevklerde ve hayat felsefesinde ve bilhassa Batı medeniyetine karşı bakışta da değişiklik meydana getirdi. Artık Batı beğeniliyor, onun başarıları karşısında hayranlık duyuluyordu. Bir zaruret olarak kabul edilen Batı askerî tekniğinden, 19. asırda devlet idaresinde ve idari teknikte taklide geçildi. Aynı devirde edebiyatta ilk defa batılı hayat görüşü de aydınlar arasında yayılmağa başladı. İşte Atatürk'ü bütün bu uzun tarihî gelişme hazırlamıştır. Fakat 20. asır başında Ziya Gökalp'de bile modernleşme, daha ziyade yalnız Batı ilim ve teknolojisini iktibas şeklinde anlaşılıyordu.

Modernleşmede Atatürk ihtilâli topyekûn bir ihtilâldir. O, Batı'yı hayat felsefesi ile ve onun bütün sembolleri ve değer hükümleriyle benimsiyordu. 1925'de diyordu ki: Medeniyim diyen Türkiye Cumhuriyeti halkı zihniyetiyle medeni olduğunu isbat ve izhâr etmek mecburiyetindedir... Aile hayaaiyle, yaşayış tarzıyla medeni olduğunu göstermek mecburiyetinin

ATATÜRK VE TÜRKİYE'NİN MODERNLEŞMESİ

dedir." 1927'de de "Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılâpların gayesi Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen asri ve bütün mâna ve eşkâliyle medeni bir heyet-i içtimaiye haline îsal etmektir. İnkılâbımızın umde-i asliyesi budur." "Beş altı sene içinde kendimizi kurtarmışsak bu, zihniyetimizdeki tebeddüldendir. Artık duramayız. Behemehal ileri gideceğiz."

Zihniyet değişikliği, topyekûn değişme; işte bu kelimelerde Atatürk'ün radikal devrimci modernleşme fikri ifadesini bulmaktadır. Malinovski'nin tâbiriyle gaye, Türk cemiyet düzenini, yâni içtimai, maddi ve manevî medeniyetini Batı medeniyeti tipine çevirmektir. Türkiye'yi batılı bir millet yapmaktır. Modernleşme, Atatürk tarafından asrileşme, muasır medeniyet seviyesine erişme veya garplılaşma terimleriyle ifade olunmuştur.

1924 Şubatında dedi ki: "medeniyete girmek arzu edip de Garb'a teveccüh etmemiş devlet hangisidir?". Şüphesiz modernleşme, zaruri olarak batılılaşma değildir. Bugün bir çok milletler, meselâ Araplar modernleşmek istediklerini, fakat batılılaşmak istemediklerini ilân etmektedirler. Bu fikirde olanlar Batı kültürünün mayasında tarihî hıristiyan kültürünü bulurlar ve ondan insanî ve aklî olan ilmi ve teknolojiyi ayırt etmek isterler. Ziya Paşa daha 1869 da: "Avrupalı'ya taklit ile ileri gitmek dâiyesinde bulunduğumuz halde Avrupa'da câri olan riâyet-i kanûn ve icrây-ı ahkâm-ı mükafât ve mücâzât ve terakki-i sanâyi ve tevsî-i ticâret ve temin-i hukuk ve usûl-i meşveret-i milliyeye gibi esbâb-ı terakkiden hiç birini taklit etmeyip fakat tiyatro yapmak baloya gitme, zevcesini kıskanmamak, tahâretsiz gezmek misillü şeylerde tatbik-i harekete çalıştığımızı" ve ahlâk-ı milliyeyi bozduğumuzu yazıyordu. İşte bugün Müslüman memleketlerinin bazıları aynı düşünceye tâbidirler.

Şu halde Batı medeniyeti gerçekte nedir? Kültür ve medeniyet bahsinde olduğu gibi bu meselede de ancak bir yorumlama bahis konusu olabilir. Batı medeniyetini yorumlayanların bazıları onu, evvelâ topyekûn Batıya

mahsus tarihî gelişmelerin doğurduğu içtimaî bir kompleks şeklinde telâkki ederler. Buna karşı başkaları, modern Avrupa'nın doğuşunda muayyen bir unsurun ağırlık noktası teşkil ettiğine kanidirler. J.Burckhardt'dan gelen bir akıma göre, modern Avrupa Rönesans ve reform'dan doğmuştur. Bu hareketler, ferdiyetin geleneklere isyanı, ferdin duyma, düşünme, tapma ve yaratma çabalarında otoritelerden âzâde serbest gelişme iradesini temsil eder ve bütün tezahürlerinde yeni bir çağ, yeni bir Avrupa doğmuştur. Klâsik kültürü hareket noktası olarak alan ferdiyetin galebesi modern Avrupa kültürünün kaynağı ve temelidir.

Burada hemen ilâve edelim ki, bu yorum tarzı Türkiye'de de revâç bulmuştur. Modernleşme, bir Türk hümanizminin doğuşuna bağlanmıştır.

Bu cereyana bağlı olarak bazıları ilmî, rasyonel zihniyeti Batı medeniyetinin temel prensibi olarak belirtirler ve derler ki, Batı kültürünü Doğu kültürlerinden ayıran başlıca özellik, batılı insanın eski Yunanlı gibi insana ve kâinata objektif bir gözle bakabilmesindedir. Olayları objektif bir şekilde müşahede ile rasyonel bir sisteme bağlama kabiliyetidir. Modern insan, devlet hayatından özel yaşayış tarzına kadar her şeyi rasyonel bir şekilde düzenlemeğe çalışır. Buna karşı doğulu her şeyi mistik, majik, ilâhi bir sebebe bağlar. Onun gözünde Tanrı ile her hâdis arasında doğrudan doğruya bir münasebet vardır. Bu sebepten O bizzat hâdiseleri kontrol iradesini kendinde görmez. Halbuki batılı insan tabî ve içtimaî muhitini kontrol kudretini kendinde görür. Onun içindir ki, batılı doğulu ile temasında onun davranışlarını irrasyonel, fatalist olarak vasıflandırır.

Atatürk'e gözlerimizi çevirelim. O diyor ki: "Dünyada her şey için maddiyât için mânevîyât için muaffakiyet için en hakiki mürşit ilimdir, fendir. İlim ve fennin haricinde bir mürşit aramak gaflettir, cehalettir, delâlettir" "Memleketler muhtelifdir, fakat medeni-

ATATÜRK VE TÜRKİYE’NİN MODERNLEŞMESİ

yet birdir ve bir milletin terakkisi için de bu yegâne medeniyete iştirak etmesi lâzımdır”.

Atatürk için her hareketimize ilim zihniyeti, bütün kültüre şekil veren temel prensip ve bir hayat görüşü olarak hâkim olmalıdır. Batı medeniyeti, bu insanî üniversal prensipin mahsulü olduğu için birdir. Bunun içindir ki o, devlet ve cemiyet hayatında, dünyevî yaşayışımızda, mistik ve ilâhi temele dayanan her türlü müessesenin hâkimiyetine son vermedikçe modernleşmenin mümkün olmadığına inanıyordu.

Türkiye’nin, ilim zihniyetinin yerleşmesiyle modernleşeceği fikri üzerinde son yirmi yıl içinde bilhassa iki Türk düşünürü etraflı bir şekilde durmuşlardır. Ord. Prof. Aydın Sayılı’ya göre çağımızın en ileri ve en medeni cemiyetleri ilim zihniyetine tâbi cemiyetlerdir. Zira ilim, içtimai şartları aşan objektif mahiyetle gelenekler bertaraf eder, cemiyete değişme ve dinamizm getirir. Bu cemiyetler yeni durumlara büyük bir intibak kabiliyetini haizdir ve bunun sonucu süratli ilerlemeler yaparlar. Bu ilerlemeler sonsuzdur. Kezâ ilim, anprık teknolojiye karşı ileri bir teknoloji getirir ve cemiyetin istihsal gücünü ve refah seviyesini yükseltir.

Prof. Mümtaz Turhan ise, medeniyet ve kültür arasında mahiyet farkı bulan sosyologlara katılır ve gerçek batılılaşmayı ilmî zihniyet ve teknolojiden bekler. Ona göre, Batı medeniyeti “tamamiyle rasyonel münasebetlerin bir terkididir.” Esas unsurları da ilim teknik, hukuk ve hürriyettir.

Bir kültür olarak Batı kültürünü benimsemek imkânsızdır. Fakat Batı medeniyetinin esas unsurlarını benimsemek mümkündür. Modernleşme de budur. Bu sebepten marifi genişletmek, ilmî zihniyeti benimsemiş âlim ve mütehassısların miktarını arttırmak modernleşmeye götüren en kısa yoldur.

Max Weber de rasyonelleşmeyi Batı medeniyetinin en belirli vasfı olarak görür ve Batı devlet kavramı üzerinde durur. Ona göre rasyonel devlet, Batı medeniyetine

hâs bir kavramdır. Bu suretle batılı modern devlet, cemiyeti, kitlenin refah ve saadeti gagesiyle rasyonel bir tarzda teşkilâtlandırır, toplulukların ziraî, sanaî, ticarî ve içtimai yapısını ve faaliyetlerini yakından kontrol eden ve düzenleyen, plânlaştıran bir devlet tipidir. Doğulu devlet, bunun tersine, her şeyi tabiat üstü kuvvetlere bırakan, içtimai faaliyetleri mistik menşeden bir hukuka dayandıran sathi bir idare şekli temsil eder. Modern devlet, cemiyeti temellerinden kavrayan ve değiştiren bir kuvvettir. Geleneksel cemiyet ise, işleri kadere bırakan devlettir.

İktisat tarihçisi Cunningham, modern devletin doğuşundaki şartları araştırır ve modern devletin, kilisenin iktisadî hayat ve hukuk sahasında müdahalelerini sınırladığını, lâik bir hukuka dayanan ziyadesiyle merkezileşmiş bir idare yarattığını ve cemiyet içinde faaliyet sahasını genişletmiş olduğunu belirterek Weber’le birleşir. Böylece modern Batı cemiyetinin ana vasfını, onun iktisadî bünyesinde gören telâkkiye gelmiş bulunuyoruz.

Bunlar modern devleti bilhassa bir refah devleti olarak anlatmaktadırlar. Modern cemiyet ilâhi mistik ölçülerle değil, müspet ekonomik ve sosyal ölçülerle tâyin edilmektedir. Böylece modern bir cemiyetin vasıf ve şartları şunlardır:

1. Halkın ekseriyetinin ihtiyaçları çok çeşitli, hayat standardı ve nüfus başına gelir miktarı, okuyup yazma nisbeti yüksek;
2. İş bölümü ve içtimai farklılaşma ilerlemiş olduğu gibi içtimai seyyaliyet en yüksek derecede ve bunu sağlayan haberleşme, ulaştırma vasıtaları müttekâmil;
3. İlmî teknoloji bütün istihsal kollarında hâkim, insan ve hayvan gücü yerine tabiat kuvvetlerinin istismarı gelmiş;
4. Emek karşılığı istihsal nispeti âzami, lüzumsuz emek ve servet israfı önlenmiş.

Bugün modern cemiyet karşısında, gelişmiş geleneksel cemiyet mefhumu ortaya çıkmıştır.

ATATÜRK VE TÜRKİYE'NİN MODERNLEŞMESİ

Revaçta olan bir iktisadî gelişme teorisine göre, gelişmemiş cemiyetin en göze çarpan vasfı, yüksek nüfus artışı nisbetine karşı yetersiz gelir artışı ve bunun neticesinde daimî bir fakirleşmedir. Düşük hayat standardıyla beraber sermaye birikiminde yetersizlik, ilk ihtiyaçların tatminine münhasır basit bir yaşama tarzı, gelenekçilik geri cemiyetlerin vasıfları arasındadır. Modern cemiyetle geleneksel cemiyet arasında en büyük fark ilerleme temposundadır.

Atatürk, daha 1923'de Türkiye'nin modernleşmesi için refah devleti gayesini göstermişti. O tarihte İzmir'de toplanmış olan iktisat kongresinde söylenmiş olan şu sözler onundur:

"Bence halk devri, iktisat devri mefhu- miyle ifade olunur. Öyle bir iktisat devri ki, onda memleketimiz mamur olsun, milletimiz müreffeh olsun ve zengin olsun... Fakri fazilet bilmek felsefesine de iktisat devri hitam versin..."

1937'de daha açık olarak "büyük dâvamız en medeni ve en müreffeh millet olarak varlığımızı yükseltmektir... Bu teşebbüste başarı ancak töreli bir plânla ve rasyonel tarzda çalışmakla olur." "Milletimizi en geniş refah vasıta ve kaynaklarına sahip kılacağız." (1933)

Atatürk devrinde rasyonel devlet, ekonomik-sosyal hayatta, terbiyede ve kültürde muayyen bir gayeye göre düzenleyici devlet mefhumunun uygulanmasına girişmiştir. Cemiyetin temellerine kadar inen bir devlet faaliyeti, tamamiyle rasyonel metodlara ve rasyonel bir hukuka dayandırılmak istenmiştir. Fakat bugün acı ile müşahade etmek mecburiyetindeyiz ki, Atatürk'ün ölümünden çeyrek asır sonra Türkiye hâlâ gelişmemiş memleketler arasındadır. Modernleşme gerçekleşmemiştir. Bugün bir dönüm noktasına gelmiş bulunuyoruz. Durum şudur:

İktisadî problem, modernleşme buhranının esas konusu olmakta devam ediyor. Türkiye gelişmemiş memleketleri tehdit eden fâsîd daire içindedir. Rekor seviyede bir nüfus ar-

tışına karşılık gelir yeter derecede bir kalkınmayı sağlayacak miktarda artmamakta, daimî bir fakirleşme ve bundan doğacak içtimaî ve siyasî tehlikeler memleketi tehdit etmektedir. Son kalkınma plânımıza göre, Türkiye'de nüfus başına gelir modern cemiyetlerden on defa düşüktür. Okuma yazma bilmiyenler % 61'dir. Şehirlerde meskenlerin % 30'u oturulamayacak seviyededir. Kara sapan miktarı 1948 den 1958'e yarım milyon artmıştır. İktisatçıların geri cemiyetler için kullandıkları hangi ölçüyü tatbik ederseniz, Türkiye'yi gelişmemiş bir cemiyet olarak bulacaksınız.

Bu durumun sebebi nedir?

Türkiye'de rasyonel devlet, Batı'dakinden farklı bir şekilde ortaya çıkmış ve tamamiyle uygulanamamıştır. Modernleşme, Batı'da uzun bir tekâmül neticesinde aşağıdan, kitlenin geleneksel cemiyeti değiştirmesi şeklinde olmuş; Türkiye'de ise devletin ve aydın bir zümrenin devrim hareketi olarak yukarıdan gelmiştir. Bu durum, içtimaî ve siyasî gelişmemizde, mücadele ve buhranlarımızda büyük bir rol oynamış görünmektedir. Eğitim nimetlerinden mahrum, mistik zihniyete sahip, taradisyonalizmin hâkim olduğu kitlede, modernleşmeye karşı bir direnme kendini göstermiş ve kitlenin rey sahibi olduğu siyasî iktidar mücadelesi devrinde ise, siyasetçiler bu cereyandan istifade etmeği denemişlerdir. Gelenekçilik teşvik olunmuş ve kitlenin muhafazakar hisleri aydınlara karşı bir düşmanlık haline getirilmeğe çalışılmıştır. Türkiye bugün bu gerçekleri açıkça tespit etmiştir ve yeni bir hamle ile rasyonel modern devleti kurmak çabası içindedir.

Son anayasamız ve iktisadî kalkınma hamlemiz, Atatürk'ün millî demokratik refah devleti yolunda, yani gerçek modernleşmede, kesin bir ileri atılmayı ifade eder. Bu hamlenin başarıya ulaşması, hiç şüphesiz bu devletin kudret kaynağı olan millî dava heyecanını beraber duymakla ve bütün milletin bu hedefe doğru birlik halinde yürümesi ile mümkün olacaktır.

CUMHURİYETİN 100. YILI ANISINA; ATATÜRK DÖNEMİNİN İLK OTOMOBİL YARIŞLARI

Dr. Emine KISIKLI'

Yıkılan Osmanlı toprakları üzerinde kurulan, çağdaş batılı medeniyetler düzeyine ulaşmayı amaçlayan genç Türkiye Cumhuriyeti, 1925 yılında dünya otomotiv sektörünün önemli markalarından biri olan Ford Motor Company ile İstanbul'da bir montaj fabrikası kurma konusunda görüşmelere başladı. Maliye Vekaleti ile sürdürülen görüşmeler sonucunda 1928'de İstanbul Tophane'de Ford otomobil fabrikası kurulmasına ilişkin mukavele imzalandı. 1930 yılında açılan, tam kapasite ile çalışması halinde günde 150 otomobilin montaj üretimini yapma kapasitesine sahip olan fabrika, ürettiği otomobilleri test sürüşüne tabi tuttukten sonra şirket acentelerine teslim etmekteydi.² Çalışan işçilerin % 60'ı Türk idi. Bu oran altı yıl sonra % 75'e çıkarılacaktı. Tophane fabrikasında montajı yapılan ilk otomobiller 30 Kasım 1930 günü İstanbul caddelerinde halka tanıtıldı.³ Ancak dört yıl kesintisiz üretim yapan fabrika, 1934 yılı başında gerek karşılaştığı bürokratik engeller, gerek 1929 Dünya Ekonomik Krizinin yarattığı sorunlar yüzünden kapanmak zorunda kaldı. Fabrika faaliyetlerini Bükreş ve İskenderiye'deki tesislerine taşıdı.⁴

Bu gelişmelerin yaşandığı günlerde Türkiye pazarında söz sahibi olmak isteyen otomobil üreticileri, benzin ile çalışan otomobillerin kullanıma başlanmasının ardından dünyada ilk kez 22 Temmuz 1894'de

düzenlenen ve büyük heyecan uyandıran otomobil yarışlarını 1927 yılında İstanbul'da yapma kararı aldı. 1932 yılında düzenlenen yarışlar gazetelerde Türkiye'nin ilk Otomobil Sürat Yarışları olarak tanıtılsa da, organizasyonunu *Otomobilciler Cemiyeti*'nin üstlendiği 1927 yarışları en hızlı ve en az yakıt harcayan aracı belirlemeyi hedeflemişti. Bu yüzden de 1927 yarışları dört ve altı silindirli otomobiller üzerinde olmak üzere iki kategoride planlandı. Veli Efendi Çayırı'nda 21 Ekim 1927 Cuma günü saat 13.00'da başlayacak olan yarışa 25 otomobil katıldı. Cemiyet, yarıştan bir gün önce basına verdiği demeçte; *Sürat yarışına katılacak otomobillerin 2400 m.'lik bir alanda on tur atacaklarını, iktisat yarışına katılacak otomobillerin ise üçer litrelik kaplar içindeki eşit miktar benzini alarak hareket edeceklerini* söylüyordu.⁵ Yarış bitiminde altı silindirli otomobil kategorisinde Suphi Bey'in kullandığı *Buick* marka otomobil on turu 17 dakikada, dört silindirli otomobil kategorisinde Şevket Bey'in kullandığı *Overland* marka otomobil ise 17 dakika 21 saniyede tamamlayarak birinci oldu.⁶ Yarışların bir kaza yaşanmadan tamamlanması büyük memnuniyet yaratmıştı. *Milliyet* gazetesi, memlekette ilk kez düzenlenen bu yarışlarda yaşanan aksaklıklardan söz etse de, halka heyecanlı birkaç dakika yaşatılmış olmasından duyulan sevinci dile getiriyordu.⁷ Birinciliği kazanan markalar yarıştan sonra bu başarıyı fırsata dönüştürdü ve gazete ilanları vermeye başladı. Orak Ticaret ve Sanayi Evi; *Artık tereddüt etmeyiniz. Overland marka otomobilin en seri, en tasarruflu ve en mükemmel otomobil olduğu memleketimizin ilk otomobil yarışlarında ispatlandı... Elimizdeki ve yoldaki otomobiller süratle satılmakta olduğundan hemen müessesemize müracaat ediniz, diyordu.*⁸

1 Dr. Emine Kısıklı, Başkent Üniversitesi, Atatürk İnkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi (ATAMER) Öğr. Gör.

2 Cumhuriyet, 3 Ağustos 1930.

3 Cumhuriyet, 1 Aralık 1930.

4 *Cumhuriyet İstanbul'unda Otomobil*, Editör: Erhan Afyoncu, Coşkun Yılmaz, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yay., 2. Baskı, İstanbul, 2021, s.324.

5 Milliyet, 20 Ekim 1927.

6 Milliyet, 24 Ekim 1927.

7 Milliyet, 22 Ekim 1927.

8 Milliyet, 6 Kasım 1927.

1927 yarışlarının ardından *Turing ve Otomobil Kurumu*⁹ ile *Milliyet* Gazetesi 17 Haziran 1932'de İlk Türkiye Otomobil Sürat Yarışlarını düzenledi. Yarış için oluşturulan komite 19 Mayıs 1932 günü Kocaeli Milletvekili Reşit Saffet (Atabinen) Bey başkanlığında ilk toplantısını yaptı. Toplantıda yarışın İstinye Köprüsü'nün Maslak tarafından başlaması ve Zincirlikuyu Karakolu önünde bitmesi kararlaştırıldı. Hanımlar, amatörler, özel araç şoförleri ve taksiler olmak üzere dört kategoride planlanan yarışta başarılı olan her markadan birinci gelen otomobile ödül verilecekti. Türk sporuna katkı sağlaması ve geleneksel hale getirilmesi düşüncesiyle tertiplenen 1932 İlk Türkiye Otomobil Yarışlarına 15 otomobil katıldı. Katılımcılar *Milliyet* Gazetesince yayımlanan başvuru belgesini doldurduktan sonra 3 lira karşılığında 9 Nisan 1932 saat 18.00'a kadar kayıt yaptırıldılar. Vali Muhittin Bey'in himayesinde ger-

9 Turing ve Otomobil Kurumu, 6 Kasım 1923'te milletvekili Reşit Saffet (Atabinen) öncülüğünde *Türk Seyyahin Cemiyeti* adı ile kurulan cemiyetin amacı; turizmi geliştirmek, toplumun yaşam düzeyini yükseltmek, çarpık kentleşmeyi önlemek, kültür-sanat-doğa etkileşimini kurmak ve korumaktır. Cemiyet, Bakanlar Kurulu'nun 2 Nisan 1930 tarih ve 9069 sayılı kararıyla da kamuya yararlı dernek statüsüne alınmıştır. Ulusa Adanan Bir Cumhuriyet Anıtı-Türkiye Turing Otomobil Kurumu/1923, Turing Kurumu Yay., Ankara 2009, s.12-13; 1931 yılına kadar Turing Kulübü adı altında faaliyet gösteren cemiyet, 1931 yılında Turing ve Otomobil Kurumu adını aldı. *Milliyet*, 26 Mart 1931; *Cumhuriyet* 26 Mart 1931.

çekleşen yarışlar devlet erkânı ve büyük bir halk kitlesi tarafından izlendi.

Hanımlar kategorisinde yarışa yalnız Samiye Burhan Cahit Hanım¹⁰ katılmıştı. Samiye Burhan Cahit Hanım, İstinye-Zincirlikuyu arasındaki mesafeyi 6 dakika 30 saniyede tamamlayarak dördüncü oldu. Ancak başka katılımcı olmadığı için Samiye Burhan Cahit Hanım hanımlar kategorisinde birinci sayıldı ve kupayı almaya hak kazandı.

10 Samiye Hanım, 1897 yılında İstanbul'da dünyaya geldi. İlköğretimi Alman Mektebi'nde tamamladıktan sonra müziğe ilgi duyarak kemençe eğitimi aldı. Bu merakını daha da ilerleterek hayatını kemençe öğretmeni olarak kazandı. Cumhuriyet tarihinin ehliyet almış ilk Müslüman-Türk kadını olma unvanına sahip olan Samiye Hanım, döneminin ünlü gazetecisi ve roman yazarı Burhan Cahit Bey ile evlendi. 1934 yılında Morkaya soyadını aldı. 1932, 1933, 1934 ve 1935 yıllarında Turing Kurumu tarafından düzenlenen otomobil yarışlarına katıldı. *1935 Milliyet*, 24 Ekim 1927.

Milliyet, 22 Ekim 1927.

Milliyet, 6 Kasım 1927.

Turing ve Otomobil Kurumu, 6 Kasım 1923'te milletvekili Reşit Saffet (Atabinen) öncülüğünde *Türk Seyyahin Cemiyeti* adı ile kurulan cemiyetin amacı; turizmi geliştirmek, toplumun yaşam düzeyini yükseltmek, çarpık kentleşmeyi önlemek, kültür-sanat-doğa etkileşimini kurmak ve korumaktır. Cemiyet, Bakanlar Kurulu'nun 2 Nisan 1930 tarih ve 9069 sayılı kararıyla da kamuya yararlı dernek statüsüne alınmıştır. Ulusa Adanan Bir Cumhuriyet Anıtı-Türkiye Turing Otomobil Kurumu/1923, Turing Kurumu Yay., Ankara 2009, s.12-13; 1931 yılına kadar Turing Kulübü adı altında faaliyet gösteren cemiyet, 1931 yılında Turing ve Otomobil Kurumu adını aldı. *Milliyet*, 26 Mart 1931; *Cumhuriyet* 26 Mart 1931.

Samiye Hanım, 1897 yılında İstanbul'da dünyaya geldi. İlköğretimi Alman Mektebi'nde tamamladıktan sonra müziğe ilgi duyarak kemençe eğitimi aldı. Bu merakını daha da ilerleterek hayatını kemençe öğretmeni olarak kazandı. Cumhuriyet tarihinin ehliyet almış ilk Müslüman-Türk kadını olma unvanına sahip olan Samiye Hanım, döneminin ünlü gazetecisi ve roman yazarı Burhan Cahit Bey ile evlendi. 1934 yılında Morkaya soyadını yılındaki yarışta yaşadığı kaza yüzünden otomobil yarışlarına veda etmek zorunda kaldı. Ancak yaşamı boyunca araba kullanmaktan vaz geçmedi. 2 Haziran 1972'de de hayata veda etti.

CUMHURİYETİN 100. YILI ANISINA; ATATÜRK DÖNEMİNİN İLK OTOMOBİL YARIŞLARI

Amatör kategorisinde yarışa 9 otomobil katılmıştı. Amatör A kategorisinde en iyi dereceyi M. Kalamidas aldı ve Milliyet gazetesi kupasını kazandı. Amatör B kategorisinde Şahak Altıparmak Efendi, *Lanchia* marka otomobili ile yaptığı 6.45'lik derecesiyle CHF ve Ford kupasını kazandı. Amatör C kategorisinde ise Vehbi Sait Bey, *Buick* marka otomobili ile yaptığı 6.21'lik derecesi ile Ford kupasını kazandı.¹¹

Hususi otomobiller kategorisinde Hacı Bekir zade Ali Muhittin Bey adına yarışan şoför Reşit Bey'in kullandığı *Studbacer* marka otomobil kaza geçirdi ve yarış dışı kaldı. Suphi Bey'in, *Buick* marka otomobili 5 dakika 48 saniye ile bu kategoride yarışın en süratli otomobili oldu.

Katılım ücretini Şoförler Cemiyeti'nin üstlenmesine, kazanan taksi sürücüsüne 100 lira ödül verileceği açıklamasına rağmen taksi kategorisinde yarışa katılan olmadı.

17 Haziran Cuma günü ilki yapılan Türkiye Otomobil Sürat Yarışlarının ikincisi 23

¹¹ Milliyet, 18 Haziran 1932.

Haziran 1933 günü Cuma günü Şişli-İstinye asfaltı üzerinde yapıldı. 1932 yarışları İstanbul'da büyük heyecan uyandırmıştı. Turing Kurumu ve Milliyet Gazetesince düzenlenen 1933 yarışlarının da büyük heyecan uyandıracığı başvuru yoğunluğundan anlaşılmaktaydı. Üstelik 1933 yarışlarına otomobillerin yanı sıra motosikletler de katılabilecekti. Yarışların düzen içinde tamamlanması için geniş önlemler alındı. Zincirlikuyu-İstinye güzergâhının bozuk yerleri tamir edildi. 1932 yılında yapılan yarışların Avrupa ve Amerikan basını tarafından ilgiyle takip edildiğini yazan Akşam gazetesi, 1933 yılı yarışlarının daha heyecanlı geçeceğine vurgu yapıyordu.¹² Milliyet Gazetesi, 1933 yılı yarışlarına daha süratli otomobiller katılacağı için 1932 yılında elde edilen skorun aşılabileceğini düşünüyordu.¹³ Yolun 4 km. den fazla olan kısmında keskin ve birbirinden tehlikeli on iki viraj olması yarışları hız açısından olduğu kadar teknik maharet açısından da önemli hale getiri-

¹² Akşam, 5 Haziran 1933.

¹³ Milliyet, 7 Haziran 1933.

CUMHURİYETİN 100. YILI ANISINA; ATATÜRK DÖNEMİNİN İLK OTOMOBİL YARIŞLARI

yordu. Yarışmacılara başvuru için 1-20 Haziran 1933 tarihleri arasında üç hafta süre tanındı. Başvurular Turing ve Otomobil Kurumu, Milliyet gazetesi yönetim binası ile otomobil ve motosiklet acenteleri tarafından kabul edilecekti. 21 Haziran 1933 günü saat 9.00'dan itibaren de Taksim'deki Ford acentelerinde araçların muayeneleri yapılmaya başlandı. Talimatnameye göre yarışa katılacak otomobiller 1 litreye kadar, 1 litreden 2 litreye kadar, 2'den 3 litreye kadar ve 2'den yukarı olanlar şeklinde dört sınıfa ayrıldı. Motosikletler de; 350 cm. mikabına kadar, 350'den 550 cm. mikabına kadar sepetsiz ve gene 350 cm. mikabından 550 cm. mikabına kadar sepetli olmak üzere üç sınıfa ayrıldı. Geliri Turing ve Otomobil Kurumuna bırakılması kaydıyla otomobil sahiplerinden 3, motosiklet sahiplerinden 2 lira kayıt ücreti alınması kararlaştırıldı. Milliyet, 20 Haziran 1933 günü son kez yarışmacılara kayıt kabul şartlarını hatırlattı.¹⁴ Yarışlar münasebetiyle Milliyet gazetesi tarafından yayımlanan OTO mecmuası 15 krş. karşılığında giriş ücreti olarak izleyicilere satıldı.

Yarış şoförler tarafından kullanılan hususi otomobiller, kurs otomobilleri, amatör hanımlar ve amatör erkekler olmak üzere dört kategoride yapılacaktı.¹⁵ Yarış öncesinde herkes çok heyecanlı idi. O günkü hislerini anlatan yarışmacı Süleyman B., *Biz memlekette yeni doğmaya başlayan bu sporun öncüleriyiz. Halkın ilgisini çekmek için her şeyden önce heyecanı biz hissetmeliyiz. Ben bu sebeple heyecanlanıyor ve gurur duyuyorum*, diyordu.¹⁶ 23 Haziran 1933 günü Samiye Hanım'ın hanımlar kategorisinde yine tek bayan yarışmacı olduğu görüldü. Erkek yarışmacılarla aynı kategoride yarışmayı isteyen Samiye Burhan Cahit Hanım'ın bu talebi yarış komitesince de uygun görüldü. Ancak yarış sonunda üç, dört yıldır otomobil yarışlarına katılan Samiye Burhan Cahit Hanım, yirmi yıldır bu işe gönül vermiş olan ve iyi araba kullanmasıyla

tanınan Mühendis Vehbi Sait Bey'i geçmişti. Uluslararası kurallara göre her şeyden önce 1932 yılına ait 5 dakika 48 saniyelik rekorun kırılması gerekiyordu. Oysa Vehbi Bey 5 dakika 57 saniyelik yarışını tamamlayıştı. Samiye Burhan Cahit Hanım ise 5 dakika 40 saniyelik bir derece yapmıştı. Aslında sorun Vehbi Sait Bey'in kullandığı otomobilin Türkiye'de bulunmayan ve zaman darlığı yüzünden İtalya'dan getirtilip, değiştirme olanağı bulamadığı araç pistonunun virajlarda problem yaratmasından kaynaklanmıştı.¹⁷ Ancak bu durum neticeyi değiştiremezdi. Erkekler kategorisinde yarışması kabul edilen Samiye Burhan Cahit Hanım'ın birinciliği elde etmesi Vehbi Sait Bey tarafından kolay kabullenilecek bir durum değildi. Nitekim Vehbi Sait Bey kendi arabasının ağır, Samiye Hanım'ın arabasının hafif olmasına itiraz etti. Oysa yarışta araçların ağırlığı değil, silindir çapları dikkate alınmaktaydı. Kendisine haksızlık yapıldığını düşünen Vehbi Sait Bey, yarış organizatörlerine yaptığı itirazdan sonuç alamayınca konuyu yargıya taşıdı. Kamunun fikrini merak eden Milliyet gazetesi *Erkek, Kadınla Yarışamaz mı?* başlığı altında bir anket düzenleyerek *Vehbi Sait Bey'in, Samiye Burhan Cahit Hanım'ı kadın olması nedeniyle kendisine rakip görmemesi yerinde midir? Vehbi Sait Bey'in bu hareketi Türk sporu ve sporla uğraşan Türk kadınları açısından nasıl karşılanmalıdır?* sorularına cevap aradı. Samiye Burhan Cahit Hanım'ın birinciliği basın üzerinden yürütülen bir feminist tartışmaya döndü. Ankete katılan Futbol Federasyonu Başkanı Hamdi Emin Bey, yarış öncesinde bir erkek ve kadının aynı kategoride yarışması hususunda uzlaşma sağlandığına göre Vehbi Sait Bey'in sonucu kabullenmesi gerekir, diyordu.¹⁸ Ünlü futbolcu Zeki Rıza Bey, kendine güvenen her kadın daima erkeklerle yarışma hakkına sahiptir derken,¹⁹ ünlü yüzücü Leyla Asım Hanım, otomobil yarışlarında kadınların erkeklerden hiç de aşağı kalmadığını

14 Milliyet, 20 Haziran 1933.

15 Milliyet, 30 Temmuz 1933.

16 Milliyet, 23 Haziran 1933.

17 Milliyet, 27 Haziran 1933.

18 Milliyet, 6 Ağustos 1933.

19 Milliyet, 7 Ağustos 1933.

belirterek, Samiye Cahit Burhan Hanım'ın hem erkekler hem de hanımlar kategorisinde birinci sayılmasına ve iki ayrı kupa almasına karşı çıkıyordu.²⁰ Atletizm uzmanlarından Adil Giray Bey, Samiye Burhan Cahit Hanım'ın haklı olduğunu düşünüyor,²¹ Galatasaray Kulübü kaptanı Nihat Asım Bey, sporun her branşında erkekle kadının birlikte yarışmasının mümkün olmayacağını belirttiikten sonra Samiye Burhan Cahit Hanım'ın kendi kategorisini bırakıp, erkeklerle yarışmayı kabullendikten ve başarılı olduktan sonra kupayı hak ettiği görüşünü savunuyordu.²² Benzer bir yol izleyen Akşam Gazetesi de bir anket düzenledi. Gazete Vehbi Sait Bey'e meydan okuyan Samiye Burhan Cahit Hanım'ın gerekirse yarışın tekrarlanması hususundaki sözlerine yer verdi.²³ Kamuoyu Samiye Burhan

Cahit Hanım'ı haklı görüyordu. Davaya bakan hakim Celâl Bey kısa süre içinde davayı sonuçlandırdı. *Hakim, Vehbi Sait Bey Lehine Karar Verdi* başlıklı gazete haberine göre; hakim Vehbi Sait Bey'in Milliyet Gazetesinden talep ettiği 250 liralık manevi tazminatın reddine, erkek amatörler kategorisine ait kupanın mevcut ise aynen, değil ise bedeli olarak davacı tarafından 10 liranın dava edilen Milliyet Gazetesinden alınarak davacıya verilmesine, mahkeme masrafının her iki tarafa eşit biçimde paylaşılarak ödenmesine hükmetmişti.²⁴

İlk kez yapılan ve büyük ilgi uyandıran 1933 yılı motosiklet yarışlarında ise birinci kategoride Aşot Efendi 6 dakika 18 saniye ile, ikinci kategoride Süleyman Efendi 5 dakika 24 saniye ile, sepetli motor kategorisinde Tacettin Bey 6 dakika 32 saniye ile birinci oldu.²⁵

20 Milliyet, 8 Ağustos 1933.

21 Milliyet, 9 Ağustos 1933.

22 Milliyet, 10 Ağustos 1933.

23 Akşam, 3 Ağustos 1933.

24 Milliyet, 1 Eylül 1933.

25 Milliyet, 24 Haziran 1933.

CUMHURİYETİN 100. YILI ANISINA; ATATÜRK DÖNEMİNİN İLK OTOMOBİL YARIŞLARI

Turing Kurumu ve Milliyet Gazetesi işbirliği ile düzenlenen yarışların üçüncüsü 25 Mayıs 1934 Cuma günü yapıldı. İstinye-Zincirlikuyu arasındaki 9.150 m'lik mesafede yapılacak yarışların duyurusu üç hafta öncesinden yapıldı. 4 Mayıs 1934 tarihli Milliyet, OTO-MOTO-VELO adıyla duyurduğu yarış talimatnamesinde yarışa katılacak otomobil, motosiklet ve bisikletlerin 10-22 Mayıs 1934 tarihleri arasında kayıt yaptırabileceklerini, 23 Mayıs 1934 günü de araçların Taksim'deki Ford Acentesinde muayenesinin yapılacağını ilan ediyordu. Katılımcılardan otomobiller için 5, motosikletler için 2 Lira kayıt ücreti alınacaktı. Yarışta isteyen otomobil sürücüleri egzozlarını açabilecek, isteyenler yanlarına bir şoför alabileceklerdi. Yarış sonunda teknik heyete itiraz yapılamayacak, itiraz yalnız yarışçılar hakkında yapılabilecekti. İtirazın haklı görülmesi durumunda itiraz sahibinin ödediği para iade edilecek, aksi takdirde alınan para Türkiye Turing Kurumuna kalacaktı. Tüm kategorilerde mesafeye en kısa sürede ulaşan araca *günün en hızlı arabası* ödülü, hanımlar kategorisinde en kısa sürede bitiren yarışmacıya bir sene müddetle taşınması kaydıyla ipekten Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu bayrağı, bisiklette her kategoriden birinci gelene madalya verilecekti.²⁶ 1934 yarışlarına en fazla yer veren gazete yine yarışın organizatörü Milliyet gazetesi oldu. Yarış günü Milliyet Gazetesinde yer alan *Günün Rekortmeni Kim?* başlıklı haberde, yarışların geleneksel hale geldiğine, OTO-MOTO yarışlarına 1934 yılında VELO yarışlarının eklendiğine, ayrıca bu yılki yarışlara yüksek hız kapasitesine sahip otomobillerin katıldığına vurgu yapılıyordu. 1934 yarışlarına katılımın az olmasının sebebi de buydu. *Bugatti, Arditti, Ford V8* gibi otomobillerin iyi sürücüler elinde idaresi diğer araçların şansını azaltacaktı. Bu da 1934 yarışlarında sonuçların 1932 ve 1933 yarışlarından farklı olacağı anlamı taşımaktaydı.²⁷ Nitekim öyle de oldu. Ekrem Bey *Bugatti* oto-

26 Milliyet, 4 Mayıs 1934.

27 Milliyet, 25 Mayıs 1934.

mobiliyle 5 dakika 16 saniyelik bir derece yaptı ve Türkiye birincisi oldu. Hanımlar kategorisinde Samiye Burhan Cahit Hanım *Ford* otomobiliyle 5 dakika 19 saniye ile geçen yıl yaptığı rekoru kırdı.

Bisiklet yarışları 14-18 ile 19 yaş ve üstü olmak üzere iki grupta yapıldı. İlk grupta Lambo Efendi 16 dakika 15 saniye ile ikinci grupta Kirkor Efendi 16 dakika 15 saniye ile birinci oldu. İki kategoride yapılan motosiklet yarışlarının ilk kategorisinde Tacettin Bey 5 dakika 34 saniye ile birinciliği aldı. İkinci kategoride ise Ahmet Efendi 5 dakika 5 saniye ile birinci oldu.²⁸

Sorunsuz yapılan yarışların öne çıkan ismi *Rakipsiz Kadın Rekortmen* Samiye Burhan Cahit Hanım idi. Milliyet üç senedir her yarışta birinciliği alan, Fenerbahçe adına yarışan Samiye Burhan Cahit Hanım ile bir söyleşi gerçekleştirdi. Samiye Hanım, *Sporcu için korku yok, yalnız hedef var*, diyordu. Dört yıldır araba kullandığını, ancak direksiyon hevesinin çok eskiye dayandığını söyleyen Samiye Burhan Cahit Hanım, muhtelif marka otomobil kullandığını, ağır ve lüks otomobillerin spor zevkini tatmin etmediğini, bu nedenle yarışlarda Amerikan otomobillerini kullanmayı tercih ettiğini söylüyordu. 1932 yarışlarında dört silindirli, 1933 yarışlarında sekiz silindirli, 1934 yarışlarında ise daha kuvvetli bir otomobil kullandığını söyleyen Samiye Burhan Cahit Hanım, Türk kadınının her alanda olduğu gibi otomobil yarışlarında da başarılı olacağına inanmaktaydı.²⁹ Öyle de oldu.

Milliyet Gazetesi ve Türkiye Turing ve Otomobil Kurumunca düzenlenen ve geleneksel hale gelen otomobil sürat yarışlarının dördüncüsü 31 Mayıs 1935 günü yapılacaktı. Konu ile ilgili olarak Turing Kurumu işin teknik boyutlarını görüştü ve bir genelge yayımladı. 1935 yılı yarışlarına Balkanlar'dan ve Mısır'dan katılımcı çağrılarak yarışların uluslararası boyuta kavuşması planlandı.³⁰ Ancak yarış tarihi

28 Milliyet, 26 Mayıs 1934.

29 Milliyet, 28 Mayıs 1934.

30 Milliyet, 7 Nisan 1935.

CUMHURİYETİN 100. YILI ANISINA; ATATÜRK DÖNEMİNİN İLK OTOMOBİL YARIŞLARI

önce Balkan Oyunları nedeniyle 15 Eylül'e, ardından da 22 Eylül'e ertelenmek zorunda kalındı. İstinye ile Zincirlikuyu arasında yapılacak yarışta erkeklerle kadın sürücüler ayrı ayrı yarışacaklardı. Gazeteler Samiye Burhan Cahit Hanımın kullandığı otomobil ile Rus elçiliği şoförünün kullandığı otomobili yarışın favorisi olarak görmekteydiler.³¹ Ancak favori gösterilen Samiye Burhan Cahit Hanım'ın kullandığı otomobil 140 km. süratle bir ağaca çarparak hendeğe yuvarlandı. Şişli Etfal Hastanesine kaldırılan Samiye Burhan Cahit Hanım'ın omuz kemiği çatlamış, kaburga kemiklerinden birisi ile sol kolu kırılmış, sinirleri ezilmişti. Araçta bulunan şoför Ali Bey ise başından yaralanmıştı. Samiye Burhan Cahit Hanım hastane odasında verdiği ilk röportajda otomobilinde hiçbir problem olmadığını, kazanın yolun ve virajlara dökülen kumun iyi temizlenmemiş olmasından kaynaklandığını söylüyordu.³² Kazadan birkaç gün sonra verdiği röportajda ise iyileştikten sonra olayın iç yüzünü etraflıca yazmayı düşündüğünü söylüyor, yolun bozuk olmasından dolayı organizatör Turing Kurumunu suçluyordu. Turing Kurumu kendisine yöneltilen suçlamaları kabul etmedi. Organizasyonun nizamnamelere uygun yapıldığını iddia etti.³³ Samiye Burhan Hanım olayın üzerine gitti mi? Bu yönde bir bilgiye tesadüf etmedik. Ancak olay yerinde bulunan yarış idare heyetinde görevli bir zat Samiye Burhan Cahit Hanım'ın iddialarına aynen katıldıktan sonra kaza anında elindeki kronometrenin 4 dakika 16 saniyeyi gösterdiğini, bitiş noktasına 800 m.'lik düz bir mesafe kaldığını, kaza olmaması halinde Samiye Hanım'ın hem Ekrem Bey'in önceki yıl kırdığı rekoru, hem de kendi rekorunu kırarak 1935'te bir Türkiye rekoru elde edeceğini söylüyordu.³⁴ Samiye Burhan Cahit Hanım'ın yaşadığı büyük şanssızlık yüzünden 1935 yılında Ford marka otomo-

bilisi ile Ziya Bey 4 dakika 57 saniyelik derecesi ile birinci oldu.

1935 yılı motosiklet yarışına dört motosiklet katılmıştı. Bunlardan birinin silindirin hacmi 350 cm., diğer üçünün ise 500 cm. mikabında idi. Yarışa Yakob'un kullandığı 350 cm. mikabında *Ariel* marka motor ile başlandı. Rakibi olmadığı için Yakob'un yarışı birinci bitirmesi beklenirken o da motorunun arızalanması yüzünden yarış dışı kaldı. 500 cm. mikabındaki motoru ile Tacettin Bey 6 dakika 19 saniyede birinci oldu. Bisiklet yarışlarında da 14-19 yaş kategorisinde Andon 16 dakika 45 saniye ile 19 yaş ve üstü kategorisinde ise Tanaş 15 dakika 15 saniye ile birinci oldu.³⁵

1935 yarışlarında yaşanan kaza yüzünden Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Atatürk döneminde İstanbul'da yeni bir araba yarışı düzenlenmedi. Kurum 1937 yılında Yunan Turing ve Otomobil Kurumunun organize ettiği Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Türkiye ve Yugoslavya otomobil kulüplerinin katılımıyla düzenlenen Balkan Rallisine katıldı. 13 Haziran 1937 günü Atina'da son bulacak olan yarışa³⁶ İstanbul'dan Azize Krebbe Hanım katılmıştı. Bu yarışta 1935 yılında geçirdiği kaza nedeniyle otomobil yarışlarına veda eden Samiye Burhan Cahit Hanım'dan bayrağı devralan Azize Hanım, kadınlarda Balkan birincisi, genel sıralamada da Balkan beşincisi oldu.³⁷

1933 yılında başarısı kabul edilmeye yanaşmadığı için birinciliğini mahkeme kararıyla tescil ettiren Samiye Burhan Cahit Hanım'ın ve 1937 Balkan birincimiz Azize Hanım'ın başarıları aslında tüm Türk kadınlarının başarısıydı. Cumhuriyetimizin 100. Yılı münasebetiyle kaleme aldığımız bu çalışma Türk kadınının kendisine imkân verilmesi halinde büyük işler yapacak güçte olduğunun kanıtıydı. Türk Milleti azmiyle, cesaretiyle topluma örnek olan bu iki Cumhuriyet kadınına asla unutmayacaktır.

31 Akşam, 22 Eylül 1935.

32 Tan, 24 Eylül 1935.

33 Tan, 25 Eylül 1935.

34 Son Posta, 24 Eylül 1935.

35 Tan, 23 Eylül 1935.

36 Tan, 22 Nisan 1937.

37 Tan, 16 Haziran 1937.

ANITKABİR'DE BULUNAN ATATÜRK'ÜN MAKAM OTOMOBİLLERİ VE BU OTOMOBİLLERİN RESTORASYONU

Kasım Mehmet TEKE'¹

Eşyaları anlamlı ve değerli kılan bu eşyaları kullanan kişilerdir. Hele bu eşyalar Cumhuriyetimizin kurucusu Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'e ait ise bu eşyalar bizler için daha da önem kazanmaktadır. Bu nedenle, Anıtkabir'i ziyaret edenlerin en çok dikkatini çeken objeler, ATATÜRK'ün sağlığında kullandığı özel eşyalarıdır.

2524 sayılı "Anıtkabir Hizmetlerinin Yürütülmesine İlişkin Kanunun" 2. Maddesi uyarınca hazırlanan "Anıtkabir Hizmetlerinin Yürütülmesine İlişkin Yönetmelik" gereği Anıtkabir Komutanlığının en önemli görevlerinden birisi de "ATATÜRK'ün yaşamı, hatırası ve dünya görüşü ile ilgili araç-gereç, giyim-kuşam, kitap ve belgelerle malzemeleri satın almak; kabul etmek, derlemek, envanteri, tasnifi, katologlanması,

depolanması ve hizmete sunulması ile ilgili işlemleri" yapmaktır.² Dolayısıyla Anıtkabir Kanun ve Yönetmelik'ten aldığı güç ile Anıtkabir Komutanlığı, Cumhuriyetimizin kurucusu Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'ün kişisel eşyalarına gözü gibi bakmaktadır.

Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'ün sağlığında kullandığı makam otomobillerinden üç tanesi Anıtkabir'de bulunmaktadır. Bu otomobiller, gerek ATATÜRK'ün vefatından sonraki dönemde gerekse Anıtkabir'de sergilendikleri süreçte iyice yıpranmış, dolayısıyla bu otomobillerin bir an önce ilk günkü özgün haline getirilmesi gerekmektedir. Bu da ancak otomobillerin restorasyonu ile mümkündür.

Bilindiği üzere restorasyon, "Tarihsel belge niteliğindeki kültür ürünlerinin gelecek kuşaklara aktarılabilmesi için yapılan müdahalelerin tümünü kapsayan bir eylemdir. Restorasyonun amacı yapının tarihsel kimliğini ve belge değerini korumaktır. Esere yeni bir işlev verilmesi restorasyonun amacı değil aracıdır." Restore etmek ise; "Restorasyon çalışması sonucunda bir eser belirlenen ölçütlere

¹ Anıtkabir Müze Müdürü,

² Anıtkabir Hizmetleri Yönetmeliği, Karar Sayısı:8/4387, 28.02.1982

ANITKABİR'DE BULUNAN ATATÜRK'ÜN MAKAM OTOMOBİLLERİ VE BU OTOMOBİLLERİN RESTORASYONU

6 Kasım 2012 tarihinde toplanan "Anıtkabir Bakım, Onarım ve Restorasyon Kurulu" üyeleri.

göre özgün niteliklere kavuşturma işlemidir."³

İşte bu ilke doğrultusunda Anıtkabir Komutanlığı otomobillerin restorasyonunun nasıl yapılacağı konusunda ayrıntılı bir araştırma ve inceleme yaptıktan sonra konuyu Anıtkabir Bakım Onarım ve Restorasyon kuruluna taşımıştır. 06 Kasım 2012 tarihinde "ANITKABİR Bakım-Onarım ve Restorasyon Kurulu" tüm üyelerin katılımıyla toplanmış ve kurul oy birliği ile şu kararı almıştır;

*"ATATÜRK'e ait Otomobillerin restorasyonu konusunda Antika Otomobil Federasyonu'nun önerisi olan, otomobillerin Antika Otomobil Federasyonu'nun atölyelerine tek tek götürülüp, otomobillerin yapısının özgün halinin korunması kaydıyla uzman bir personel eşliğinde restorasyonunun yapılmasına oy birliğiyle karar verildi."*⁴

Cumhuriyetimizin kurucusu büyük önder Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'ün nadide birer hatırası olan bu otomobillerin, ciddi bir bakım onarım ve restorasyondan geçmesinin onaylan-

masından sonra bu otomobillerin restorasyon sürecinin nasıl olacağı planlanmıştır. Yapılan planlamayı dört ana başlıkta sıralamak mümkündür.

1. Otomobillerin restorasyon maliyeti Anıtkabir Derneği tarafından karşılanacaktır. Anıtkabir Derneği ile Antika Otomobil Federasyonu arasında, restorasyonun maliyeti ile ilgili konuları düzenleyen protokol imzalanacaktır.
2. Anıtkabir Komutanlığı ile Antika Otomobil Federasyonu arasında restorasyonun idari konuları ile ilgili olarak bir protokol imzalanacaktır.
3. Otomobiller birer birer olmak üzere Antika Otomobil Federasyonu tarafından İstanbul İkitelli'deki atölyesinde restore edilecektir.
4. Otomobillerin Anıtkabir'den alınıp restorasyonun yapılacağı atölyeye götürülmesi restorasyon bitiminde Anıtkabir'e getirilmesi işlemi Antika Otomobil Federasyonu tarafından gerçekleştirilecektir.

Anıtkabir Hizmetlerinin Yürütülmesine İlişkin Kanun ve Yönetmelik gereği; Anıtkabir Atatürk ve Kurtuluş Savaşı Müzesi ATATÜRK'e ait olan eşyalar Genelkurmay Başkanının izini alınma-

3 Yazan: Öğ.Yb. Kasım Mehmet TEKE, Anıtkabir Müze Komutanı
Metin Sözen-Uğur Tanyeli, Sanat Sözlüğü, Nisan 2015, s.258

4 Anıtkabir Bakım Onarım ve Restorasyon Kurulu Karar Defteri.

*Lincoln.
Cabriolet-1934
Restorasyonu 18
Haziran 2014. 26
Ekim 2015 tarihleri
arasında yapılmıştır.*

*Fotoğraf:
Cevdet Öncel*

dan müze dışarısına çıkartılamaz şeklindedir. Anıtkabir'de bulunan ATATÜRK'e ait makam otomobillerinin restorasyon süreci ile ilgili planlama Genelkurmay Başkanının onayına sunulmuştur. Genelkurmay Başkanlığı 25.09.2013 tarihinde otomobillerin restorasyonunun bir an önce yapılması için onay vermiştir.

Anıtkabir'de bulunan makam otomobillerinin restorasyonuna karar verilmesi ve Genelkurmay Başkanlığının otomobillerin İstanbul İkitelli'de restorasyonuna onay vermesi sonrasında bu otomobillerin restorasyon planlanması da yapılmıştı. Bu plan doğrultusunda otomobillerin restorasyonuna başlandı. Restorasyonun planlanmasında dikkati çeken en önemli konu otomobillerin birer birer götürülerek tek tek restore edilmesiydi. İlk önce hangi otomobilin restorasyona götürüleceğine ise Antika Otomobil Federasyonundan gelen yetkililerce karar verildi. Verilen bu karara göre ilk önce 1934 Model Lincoln marka tören otomobili restorasyona götürülecekti. Sonrasında ise 1935 model Lincoln marka zırhlı binek otomobil, son olarak ise 1935 model Cadillac marka otomobil götürülecekti. Bu sıraya göre restorasyonu tamamlanan otomobillerin tarihçesine ve restorasyon sürecine bakalım.

1. 1934 MODEL LİNCOLN MARKA ÜSTÜ AÇIK BİNEK OTOMOBİL:

a. Otomobilin Tarihçesi

Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'ün sağlığında 1935-1938 yılları arasında kullandığı makam otomobillerindendir. Üstü açık Lincoln marka makam otomobili Atatürk'ü ziyarete gelen devlet adamlarının ağırklanmasında ve milli bayramlarda tören otomobili olarak kullanılmıştır.

Lincoln 1934 yılında sadece 744 adet KB şasi üretmişti. Bu araçların sadece 20 tanesi ünlü Convertible Sedan (Üstü açılan sedan) modeliydi. Bu otomobillerden sadece birkaçı günümüze kadar gelebilmiştir. O nedenle Anıtkabir'de bulunan bu otomobilin nadir bulunan bir otomobil olduğunu söylemek mümkündür.⁵

1934 model Lincoln marka üstü açık tören otomobilinin teknik özelliklerini ise:

Otomobil, 6 kişilik, 4 kapılı, tek parça düz tip ön camlı, şoför mahalli koltukları ve arka koltuklar kahverengi deri kaplı, kahverengi deri kaplı

⁵ Kai Laine (The loc's Foreign Correspondent in Finland), "Lincolns in Turkey", The Fork And Blade, Lincoln Owners Club, Volume: 53, Number: 2, 2014, s.14-18

ANITKABİR'DE BULUNAN ATATÜRK'ÜN MAKAM OTOMOBİLLERİ VE BU OTOMOBİLLERİN RESTORASYONU

*Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK,
Sabiha GÖKÇEN, Başyaver Celal
ÜNER 1934 Model Lincoln Marka
Otomobil ile 1936 Yılında Bir
Tatbikattan Dönerken (Ankara)*

katlanır ara koltuk, kahverengi deri kaplı kapı iç döşemeleri, halı kaplı yer döşemeleri, katlanır tavan şeklinde sıralanabilir. Otomobilin orijinal üretimindeki rengi koyu laciverttir. Makam otomobili olarak kullanılacak olmasından dolayı siyaha boyanmıştır.

Cumhuriyetimizin kurucusu büyük önder Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'ün vefatından sonra bu otomobil 2. Cumhurbaşkanımız İsmet İnönü ve 3. Cumhurbaşkanımız Celal Bayar

*İran Devlet Başkanı Şah Rıza Pehlevi
Cumhurbaşkanı Celal Bayar 1934 Model Lincoln
Tören Otomobili İçerisinde Halkı Selamlarken
(16.05.1956)*

tarafından da Türkiye'yi ziyarete gelen devlet adamlarının ağırlanmasında ve milli bayramlarda hizmet vermiştir.

1956 yılı Mayıs ayında İran devlet başkanı Şah Rıza Pehlevi Türkiye'yi ziyarete gelmiştir. Şah Rıza Pehlevi'yi Cumhurbaşkanı Celal Bayar bu otomobil ile ağırlamıştır. 16 Mayıs 1956 tarihinde bu otomobil içerisinde Şah Rıza Pehlevi ve Celal Bayar Ankara'da halkı selamlar iken görülmekte ve bu fotoğrafın arkasına şu şekilde bir not yazılmıştır.

"22 YIL ÖNCEKİ OTOMOBİL: Dün aziz misafirimiz Şah Rıza Pehlevi ile Reisi Cumhurbaşamız Esenboğa Hava alanından Çankaya'ya getiren otomobil 22 yıl önce merhum Şah Pehlevi ile Büyük ATATÜRK'ün bindikleri araba idi. Halkın dostluk gösterileri de 22 yıl önceki havanın tezahürünü hatırlatıyordu. 16.05.1956"

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın, 16 Mayıs 1956 yılında İran Şahı Rıza Pehlevi ile yer aldığı fotoğrafın arkasında yazan notta yazılı ifadelerde bir hata olsa gerek. Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'ü İran Şahı Rıza Pehlevi Haziran 1934 yılında ziyarete gelmişti. Yine

6 Cengiz Arsay Arşivi, EK-1

ANITKABİR'DE BULUNAN ATATÜRK'ÜN MAKAM OTOMOBİLLERİ VE BU OTOMOBİLLERİN RESTORASYONU

Lincoln marka bir tören otomobili ile birçok resimde görülmekte. Fakat 1956 yılında çekilmiş bu fotoğrafın arkasında yazan otomobil aynı otomobil değildir. 1934 yılındaki otomobilin akıbeti bilinmemektedir.

Bu özel otomobil Cumhuriyetimizin kurucusu Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK döneminde Cumhurbaşkanlığı envanterine girmiş, ikinci ve üçüncü Cumhurbaşkanlarımız döneminde de Cumhurbaşkanlığına hizmet vermiştir. Otomobil 1960 yılında Cumhurbaşkanlığına cumhuriyetimizin kurucusu Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'ün aziz hatırasının yaşatılması maksadı ile Anıtkabir Atatürk Müzesine devrine karar verilmiştir.

23 Ağustos 1960 tarihinde Maliye Bakanlığı Ankara Vilayet Defterdarlığı Milli Emlak Müdürlüğüne Milli Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müze Müdürlüğüne otomobilin teslim alınması için şu yazı gönderilmiştir.

"Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğinin yazısına atfen Maliye Bakanlığından alınan 15.08.1963 tarih ve 3309-2788/16757 sayılı yazıda ATATÜRK'e ait 934 model açık Lincoln marka 3681 motor numaralı otomobilin Anıtkabir Atatürk Müzesinde muhafaza edilmek üzere aynıyat tesellüm makbuzu karşılığında Cumhurbaşkanlığı Genel Katipliğinden alınması bildirilmiştir.

*Gereğini arz ederim."*⁷

Otomobilin Anıtkabir Atatürk müzesinde sergilenmesi Milli Eğitim Bakanlığınca da uygun bulunmuştur. Milli Eğitim Bakanlığı 28.08.1963 tarihinde Anıtkabir Müze Müdürlüğüne Atatürk'ün sağlığında kullandığı üstü açık Lincoln marka makam otomobilinin teslim alınarak sonucun bildirilmesini istemiştir.⁸

17 Eylül 1963 tarihinde 1934 Model Lincoln marka üstü açık otomobil Cumhurbaşkanlığı Genel Katipliğinden Anıtkabir Müdürü İdris Özmen tarafından çalışır vaziyette teslim alınmıştır. Otomobil Anıtkabir Atatürk Müzesi envanterine 1644 demirbaş numarası ile kaydedilmiştir.⁹

7 Anıtkabir Belgeliği, Belgelik No.27-1-48-1561-001, EK-2

8 Anıtkabir Belgeliği, Belgelik No.27-1-48-1561-005

9 Anıtkabir Belgeliği, Belgelik No.27-1-48-1561-004, EK-3

Bu otomobil Anıtkabir'de bulunan on kuleden birisi olan Barış Kulesi içerisine alınmış ve bu kuleden sergilenmiştir.

b. Otomobilin 2012 Yılına Kadar Gördüğü Bakım, Onarım ve Restorasyon İşlemleri

1934 model Lincoln marka üstü açık tören otomobilinin, Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'ün vefatı sonrasında da Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanları tarafından 1963 yılına kadar tören otomobili olarak kullanıldığını daha önce belirtmiştik. Bu otomobilin Cumhurbaşkanlığın da aktif olarak kullanılmasından dolayı fazla yıpranmadığı dikkati çekmektedir. Otomobil 1963 yılında Anıtkabir'e nakledildiğinde çalışır durumdadır. Atatürk'ün Anıtkabir'de bulunan makam otomobillerinden durumu en iyi olanıdır. Söz konusu otomobil Anıtkabir'e teslim edilmesinden sonra kapsamlı bir restorasyona uğramamıştır.

Sadece, otomobilin eskiyen ve yırtılan tentesi 20 Nisan 2011 tarihinde değiştirilmiştir. Eskiyen ve yırtılan tente uygun koşullarda saklanmıştır.¹⁰ Muhafaza edilen bu tente otomobilin restorasyonuna katkı sağlamıştır.

c- Otomobilin Restorasyonu

1934 Model Lincoln marka üstü açık tören otomobilinin restorasyona götürülmesi işlemi 16 Haziran 2014 tarihinde başlamıştır. Bu otomobil Anıtkabir'deki on kuleden birisi olan Barış Kulesi içerisinde sergilenmekteydi. Otomobilin kuleden herhangi bir hasar görmeden çıkartılması çok önemliydi. 16 Haziran 2016 tarihinde Antika Otomobil Federasyonuna bağlı Mehmet Arsay Otomobil Müzesi atölyesinden uzman personel otomobilin Barış Kulesinden çıkartılması için hazırlıklara başladı.

Hazırlıkların tamamlanması sonrasında otomobil 17 Haziran 2014 tarihinde kule kapısından batı revakına çıkarıldı. Otomobil kolonların arasından daha önce hazırlanan rampa üzerinden tören alanına indirildi. Artık otomobil 18 Haziran 2014 tarihindeki devir teslim töreni için hazırды.

10 Anıtkabir Atatürk ve Kurtuluş Savaşı Müzesi Ceridesi

ANITKABİR'DE BULUNAN ATATÜRK'ÜN MAKAM OTOMOBİLLERİ VE BU OTOMOBİLLERİN RESTORASYONU

1934 Model Lincoln Marka Tören Otomobilinin restorasyona gitmeden önceki hali.

Devir teslim töreninin sona ermesi sonrasında otomobilin restore edileceği yere götürülebilmesi için araca konması işlemine başlandı. Otomobil daha önce hazırlanan bir platform üzerine alınarak sabitlendi. Daha sonra ise bu platform vinç yardımıyla araca kondu. Artık otomobil restorasyon için İstanbul'a gitmeye hazırdı.

19 Haziran sabahı Otomobilin bulunduğu araç Anıtkabir'den İstanbul'da restore edileceği atölyeye hareket etti. Otomobil aynı gün restore edileceği İstanbul'daki Mehmet Arsay Otomobil Müzesindeki atölyeye ulaştı. Otomobil bulunduğu araçtan indirilerek restorasyon için özel olarak hazırlanan odaya alındı.

Otomobilin atölyeye getirilmesi ile restorasyona başlandı.

Öncelikli olarak otomobil tüm parçalarına ayrılmış, eksik parçalar tespit edilmiş, sonrasında ise eksik parçaların temini, sökülen parçaların temizlenmesi, bakımının yapılması ve koruyucu yöntemlerin uygulanması işlemleri yapıldı. En son aşamada ise tüm parçaların montajına geçildi. Bu restorasyon işleminde otomobilin orijinal parçaları kullanıldı. Eksik olan parçalar ise ABD'den temin edildi. Restorasyon sürecinde

otomobilin tüm parçaları elden geçirilerek orijinal parçaları temizlenip, tamiri yapıldıktan sonra montaj işlemine başlandı ve montajı tamamlandı. Tüm bu işlemlerden sonra otomobilin restorasyonu 16 Ekim 2015 tarihinde son buldu.

ç. Otomobilin Anıtkabir'e Getirilmesi ve Sergilenmesi

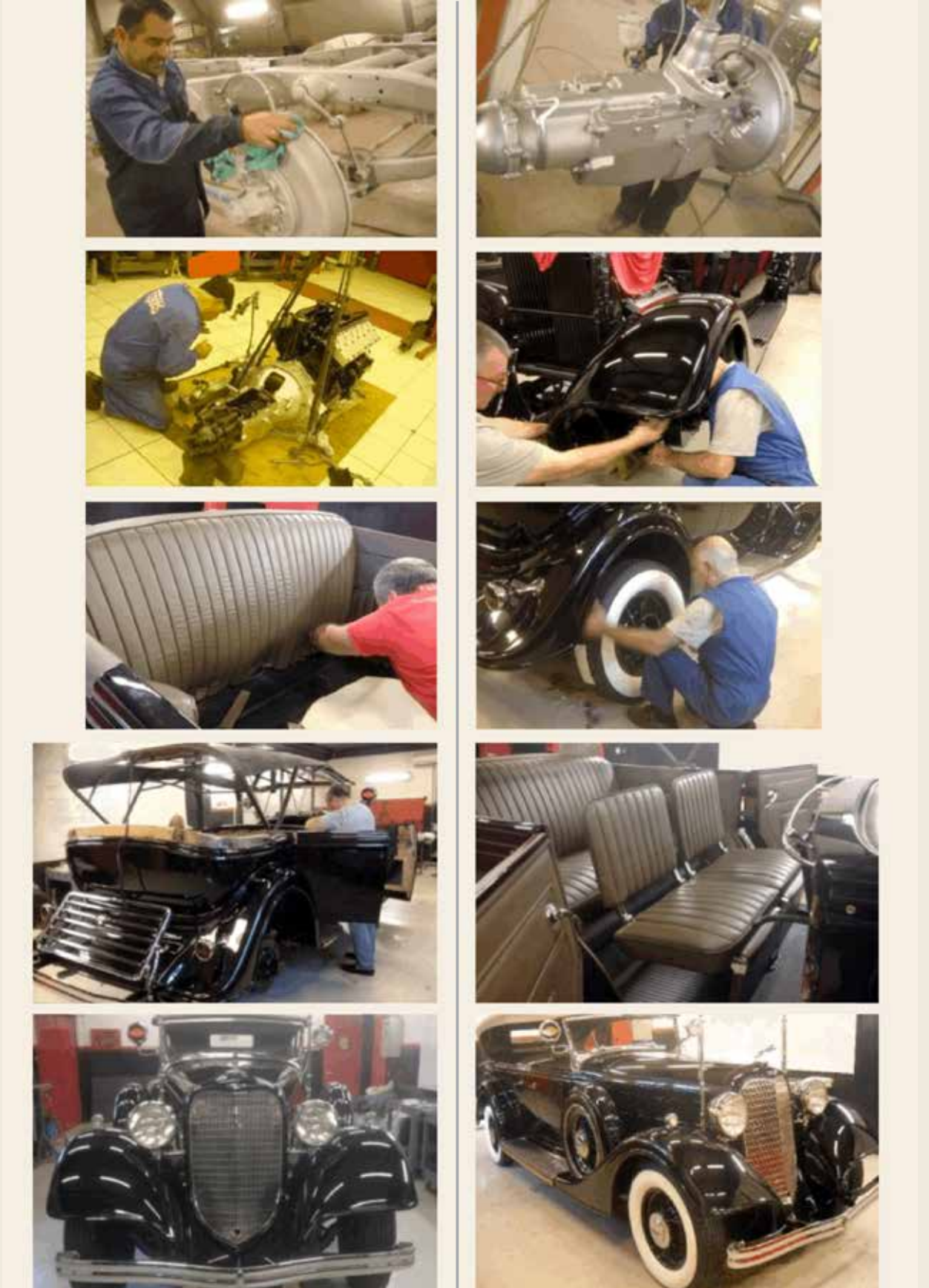
Artık otomobil Anıtkabir'e getirilecek ve Anıtkabir Bakım Onarım ve Restorasyon Ku-

Otomobil İstanbul'a götürülmek üzere araca konurken.

ANITKABİR'DE BULUNAN ATATÜRK'ÜN MAKAM OTOMOBİLLERİ VE BU OTOMOBİLLERİN RESTORASYONU

Otomobilin Restorasyon Aşamaları

ANITKABİR'DE BULUNAN ATATÜRK'ÜN MAKAM OTOMOBİLLERİ VE BU OTOMOBİLLERİN RESTORASYONU

**Lincoln. Cabriolet-1934
Restorasyonu 18
Haziran 2014. 26 Ekim
2015 tarihleri arasında
yapılmıştır.**

**Fotoğraf:
Cevdet Öncel**

rulu kararı gereği 1935 Model Lincoln Marka zırhlı otomobil Anıtkabir'den alınarak İstanbul'a götürülüp restorasyon işlemine başlanacaktı. Aynı zamanda bu otomobillerin restorasyonu tamamlandıktan sonra hangi koşullarda sergileneceği de çok önemliydi. Anıtkabir Bakım Onarım ve Restorasyon Kurulunca alınan karar gereği otomobillerin restorasyonun bitiminde sergileme koşullarının çağdaş müzecilik anlayışı doğrultusunda olması gerektiği ve otomobillerin Barış, Zafer ve 23 Nisan Kulelerinde ayrı ayrı sergilenmesine karar verilmişti.

Otomobilin sergileneceği vitrinin Anıtkabir Bakım Onarım ve Restorasyon Kurulunca alınan karara uygun olarak, Barış Kulesi içerisinde montajına 8 Ekim 2015 tarihinde başlandı. Vitrinin montajı 20 Ekim 2015 tarihinde tamamlandı.

Restorasyonu tamamlanan otomobil 24 Ekim 2015 tarihinde Antika Otomobil Federasyonunun İstanbul İkitelli'de bulunan Mehmet Arsay Otomobil Müzesi atölyesinden nakliyesini gerçekleştirecek araca kondu. Aynı gün Ankara'ya hareket edildi ve akşam saatlerinde otomobili taşıyan araç Anıtkabir'e ulaştı.

Otomobil Antika Otomobil Federasyonu görevlilerince tören alanına 25 Ekim 2015 tarihinde konuldu. 26 Ekim 2015 tarihinde gerçekleştirilecek devir teslim töreni için artık her şey hazırды.

26 Ekim 2015 tarihinde saat 11.00'de büyük önder Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'ün sağlığında kullandığı ve restorasyonu biten 1934 model Lincoln marka tören otomobili ile restorasyona gidecek olan 1935 model Lincoln marka zırhlı makam otomobilinin teslim töreni yapıldı.

Restorasyonu tamamlanan 1934 Model Lincoln marka otomobil Barış Kulesi içerisindeki vitrine konularak 29 Ekim 2015 sabahı halkın ziyaretine açıldı.

2. 1935 MODEL LİNCOLN MARKA ZIRHLI BİNEK OTOMOBİL

a. Otomobilin Tarihçesi

Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'ün sağlığında 1935-1938 yılları arasında kullandığı makam otomobillerindendir. Cumhurbaşkanı envanterine kayıtlı bu otomobil, Cumhuriyetimizin kurucusu büyük önder Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'ün vefatından sonra da 2. Cumhurbaşkanı İsmet

ANITKABİR'DE BULUNAN ATATÜRK'ÜN MAKAM OTOMOBİLLERİ VE BU OTOMOBİLLERİN RESTORASYONU

1934 Model Lincoln Marka otomobil Barış Kulesi içerisindeki vitrinde sergilenmekte.

İnönü ve 3. Cumhurbaşkanımız Celal Bayar tarafından makam otomobili olarak kullanılmıştır.

1935 model Lincoln marka zırhlı makam otomobilinin teknik özellikleri; 7 kişilik, orta direktten menteşeli 4 kapılı, tek parça ön camlı, kısmi deri kaplı metal tavanlı, 8 kurşun geçirmez camlı, şoför mahallinde siyah deri

TBMM'nin 5. Dönem 2. Toplanma Yılı Açılışı, (Ankara 01 Kasım 1936)

kaplı koltuklar, kapı iç döşemeleri, katlanır ara koltuk ve sabit arka koltuk ile tavan kumaş kaplı, yer döşemeleri halı kaplı şeklinde sıralanabilir.

Otomobil, 1958 yılında Cumhurbaşkanlığı'nca Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'ün aziz hatırasının yaşatılması maksadı ile Anıtkabir Atatürk Müzesine devrine karar verildi.

1934 Model Lincoln Marka Otomobilin Restorasyon Öncesindeki Hali.

ANITKABİR'DE BULUNAN ATATÜRK'ÜN MAKAM OTOMOBİLLERİ VE BU OTOMOBİLLERİN RESTORASYONU

**Otomobil İstanbul'a
götürülmek üzere
araca konurken.**

1935 Model Lincoln Marka zırhlı Otomobil Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğinin teklifi doğrultusunda Maliye Bakanlığı aracılığıyla Anıtkabir Müdürlüğüne 1958 yılı başında teslim edilmiştir. Anıtkabir Müdürü Kemal Güngör otomobilin gerekli onarımının yapılması sonrasında teşhir edilebileceği düşüncesindedir. Otomobilin uygun koşullarda bakımının ve onarımının yapılacağı yer konusu dönemin Kara Kuvvetleri Komutanlığı Lojistik Başkanı General Ali Keskiner'in katkıları ile çözülmüştür. K.K.K. Lojistik Başkanı General Ali Keskiner'in emirleri doğrultusunda Atatürk'ün sağlığında kullandığı 1934 model Lincoln marka makam otomobilinin bakım ve onarımına Ankara Ana Tamir Fabrika Müdürlüğünde başlanmıştır. Otomobilin bakım ve onarım faaliyetinin nasıl olacağı ve nelere dikkat edileceği bir protokol ile belirlenmiştir. Bu protokol 20 Şubat 1958 tarihinde Anıtkabir Müdürü Kemal Güngör, Riyaseti Cumhur Köşkü Memuru Hamdi Tanin ve Ana Tamir Teknik Koordinatör Grup Amiri Teknisyen Yüzbaşı Halit Güdüllüoğlu tarafından imzalanmıştır.¹¹

¹¹ Anıtkabir Belgeliği, Belgelik No. 27-1-47-1560-004, EK-4

Otomobil'in bakım ve onarımının tamamlanmasına müteakip Anıtkabir Müdürlüğüne teslim edilmiş ve 1644 demirbaş numarası ile kaydedilmiştir. Bu otomobil Anıtkabir'de bulunan on kuleden birisi olan Barış Kulesi içerisine alınmış ve bu kulede sergilenmiştir.

b. Otomobilin 2012 Yılına Kadar Gördüğü Bakım, Onarım ve Restorasyon İşlemleri

Anıtkabir'e teslim edilmesinden önce otomobil üzerinde yaptırılan incelemede otomobilin son yıllarda aktif olarak kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle otomobil o günün koşullarında kapsamlı bir onarıma uğramıştır. Otomobil ile ilgili ilk inceleme K.K.K. Lojistik Başkanının emirleri doğrultusunda Ankara Ordu Donatım Ana Tamir Fabrikası görevlilerince 01 Şubat 1958 tarihinde Otomobil ile ilgili yapılacak bakım-onarım yerinde yapılmıştır. Bu inceleme sonrasında da 20 Şubat 1958 tarihli protokol hazırlanmış ve imza altına alınmıştır. Bu inceleme sonrasında otomobilin eksik parçaları Amerika Birleşik Devletlerinden getirtilmiş ve Ankara Ordu Donatım Ana Tamir Fabrikasına 22 Mart 1958

ANITKABİR'DE BULUNAN ATATÜRK'ÜN MAKAM OTOMOBİLLERİ VE BU OTOMOBİLLERİN RESTORASYONU

Otomobilin Restorasyon Aşamaları

ANITKABİR'DE BULUNAN ATATÜRK'ÜN MAKAM OTOMOBİLLERİ VE BU OTOMOBİLLERİN RESTORASYONU

Otomobilin Restorasyon Aşamaları

tarihinde teslim edilmiştir.¹² O yıllarda bu onarımı en iyi şekilde gerçekleştirecek yer olarak Ankara Ordu Donatım Ana Tamir Fabrikası görülmüştür.

Anıtkabir Müdürlüğü ve Ankara Ordu Donatım Ana Tamir Fabrikası arasında yapılan protokol çerçevesinde otomobil 18 Şubat 1958 tarihinde Ordu Donatım Ana Tamir Fabrikası'na taşınmıştır. İmzalanan protokol incelendiğinde araçta yapılan kontroller neticesinde otomobilde 31 kalem arıza belirlenmiş ve bu arızaların müze müdürlüğünün belirlediği şartlar dahilinde yapılacağı karara bağlanmıştır.¹³

Bu onarım sonrasında otomobil Anıtkabir'e getirilmiştir. Bu tarihten itibaren Otomobilde herhangi bir bakım, onarım ve restorasyon yapılmamıştır.

¹² Anıtkabir Belgeliği, Belgelik No. 27-1-47-1560-006

¹³ Anıtkabir Belgeliği, Belgelik No.27-1-47-1560-004

c. Otomobilin Restorasyonu

Restorasyonu tamamlanan ilk otomobil olan 1934 Model Lincoln marka üstü açık tören otomobili teslim alındıktan sonra 29 Ekim 2015 tarihinde Barış Kulesi içerisinde halkın ziyaretine açılmıştı. Restorasyonu yapılacak ikinci otomobil olan 1935 Model Lincoln marka zırhlı otomobil ise 28 Ekim 2015 tarihinde nakliye aracına yüklenecek Restorasyonun yapılacağı İstanbul'a doğru hareket etti. Aynı günün akşamı Restorasyonun yapılacağı İstanbul- İkitelli'deki Antika Otomobil Federasyonuna bağlı atölyeye ulaştı.

İlk otomobilde olduğu gibi restorasyonunun yapılacağı atölyede otomobilin restorasyonuna başlandı.

Öncelikli olarak otomobil ilk önce tüm parçalarına ayrılmış, eksik parçalar tespit edilmiştir. Sonrasında ise eksik parçaların temini, sökülen parçaların temizlenmesi, bakımının yapılması ve koruyucu yöntemlerin uygulan-

Otomobilin restorasyonu 28 Ekim 2015. 21 Haziran 2018 tarihleri arasında tamamlanmış. Temmuz 2018 tarihinde teslim alındı.. Fotoğraf Cevdet Öncel)

ması işlemleri yapıldı. En son aşamada ise tüm parçaların montajına geçildi. Bu restorasyon işleminde otomobilin orijinal parçaları kullanıldı. Eksik olan parçalar ise ABD'den temin edildi. Restorasyon sürecinde otomobilin tüm parçaları elden geçirilerek orijinal parçaları temizlenip, tamiri yapıldıktan sonra montaj işlemine başlanmış ve montajı tamamlanmıştır. Tüm bu işlemlerden sonra otomobilin restorasyonu 21 Haziran 2018'de tamamlandı.

ç. Otomobilin Anıtkabir'e Getirilmesi ve Sergilenmesi

Artık otomobil Anıtkabir'e getirilecek ve Anıtkabir Bakım Onarım ve Restorasyon Kurulu kararı gereği 1935 Model Cadillac Marka zırhlı otomobil Anıtkabir'den alınarak İstanbul'a götürülüp restorasyon işlemine başlanacaktı. Aynı zamanda bu otomobillerin restorasyonu tamamlandıktan sonra hangi koşullarda sergileneceği de çok önemliydi. Anıtkabir Bakım Onarım ve Restorasyon Kurulunca alınan karar gereği otomobillerin restorasyonun bitiminde

sergileme koşullarının çağdaş müzecilik anlayışı doğrultusunda olması gerektiği ve otomobillerin Barış, Zafer ve 23 Nisan Kulelerinde ayrı ayrı sergilenmesine karar verilmişti.

Otomobilin sergileneceği vitrinin yapımına Anıtkabir Bakım Onarım ve Restorasyon Kurulunca alınan karara uygun olarak, 23 Nisan Kulesi içerisinde başlandı. Vitrinin montajı 3 Temmuz 2018 tarihinde tamamlandı.

Restorasyonu tamamlanan otomobil 3 Temmuz 2018 tarihinde Antika Otomobil Federasyonunun İstanbul İkitellide bulunan Mehmet Arsay Otomobil Müzesi atölyesinden nakliyeyle gerçekleştirilecek araca kondu. Aynı gün Ankara'ya hareket edildi ve akşam saatlerinde otomobili taşıyan araç Anıtkabir'e ulaştı.

Otomobil Antika Otomobil Federasyonu görevlilerince tören alanına 4 Temmuz 2018 tarihinde konuldu. Aynı gün gerçekleştirilecek devir teslim töreni için artık her şey hazırды.

4 Temmuz 2018 tarihinde saat 16.00'da Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'ün sağlığında kullan-

ANITKABİR'DE BULUNAN ATATÜRK'ÜN MAKAM OTOMOBİLLERİ VE BU OTOMOBİLLERİN RESTORASYONU

1934 Model Lincoln Marka zırhlı otomobil Zafer Kulesi içerisindeki vitrinde sergilenmekte.

diği ve restorasyonu biten 1934 model Lincoln marka zırhlı otomobili ile restorasyona gidecek olan 1935 Model Cadillac marka zırhlı makam otomobilinin teslim töreni yapıldı.

Restorasyonu tamamlanan 1935 Model Lincoln marka zırhlı otomobil Türkiye İş Bankası'nın katkıları ile 23 Nisan Kulesi içerisine yaptırılan vitrine konularak ziyarete açıldı. 4-17 Mart 2022 tarihlerinde Türkiye İş Bankası iştiraklerinden olan Şişecam A.Ş.'nin kendi üretimi camlar ile tüm otomobillerin sergileneceği vitrinler yenilendi. Bu kuledeki 1935 Model Lincoln marka otomobil Barış Kulesi içerisindeki vitrine taşınarak 19 Mart 2023 tarihinden itibaren bu kule içerisinde sergilenmeye başlandı.

3. 1935 MODEL CADİLLAC MARKA ZIRHLI LİMUZİN TİPİ OTOMOBİL

a. Otomobilin Tarihçesi

17 Şubat 1923 tarihinde toplanan İzmir İktisat kongresinde alınan kararlar Cumhuriyetimizin ekonomik programı açısından çok önemlidir. Kongrede alınan kararlar milli bankacılığa yönelimi zorunlu kılmaktaydı. Osmanlı imparatorluğu zamanında kurulan Cumhuriyet dönemine intikal eden yerli bankaların sayısı 18 dir. Bu bankalardan, Ziraat Bankası ve Türk Ticaret Bankası cumhuriyet dönemine intikal

eden ve önemli hizmetleri olan bankalardı. Fakat en önemli sorun bu dönemde bankacılıkta banka ve kredi sistemimizin genel hatları ile yabancı sermayenin elinde olmasıydı. Ulu önder Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK milli bir bankanın kurulması için Celal Bayar'a yetki verdi. Böylece 1924 yılında Türkiye İş Bankası bir anonim şirket olarak kuruldu. İş Bankası sadece mevduat ve ticaret bankası olmaktan başka, sanayi, tarım, madencilik, enerji, turizm ve ihracat alanlarında faaliyet gösteren milli bir banka olmuştur.¹⁴

Türkiye'nin ilk özel bankası olan Türkiye İş Bankası kuruluşunun yıl dönümü anısına, bankanın kuruluşunu maddi manevi destekleyen Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'e Cadillac marka, 12 silindirli, zırhlı binek bir otomobili hediye etmiştir. Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK, Türkiye İş Bankasının hediyesi olan bu otomobili 1936-1938 yılları arasında kullanmıştır.

¹⁴ Hamza Eroğlu, Türk İnkılap Tarihi, Ankara 1990, s.307, Hasan Rıza Soyak, Atatürk'ten Hatıralar, Yapı Kredi Yayınları, 6.Baskı İstanbul Ocak 2010, s.648-668 (Uzun yıllar Atatürk'ün yanında Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğini yapan Hasan Rıza Soyak'ın "Atatürk'ten Hatıralar" adlı eserinde Atatürk'ün Türkiye'nin ilk özel bankası olan İş Bankasını hangi sermaye ile kurduğunu, Atatürk'ün vasiyetnamesi ve mali durumu ile ilgili ayrıntılı bilgiye ulaşabilirsiniz.)

ANITKABİR'DE BULUNAN ATATÜRK'ÜN MAKAM OTOMOBİLLERİ VE BU OTOMOBİLLERİN RESTORASYONU

Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK
Diyarbakır, Ergani'de (15 Kasım 1937)

ATATAÜRK'e hediye edilen Cadillac V-12 model otomobil, 1936 yılında toplam 901 adet üretildi¹⁵ 1936 model Cadillac marka zırhlı makam otomobilinin teknik özellikleri; Limuzin tipi, 7 kişilik, 45 dereceli, üstten valfli V 12 şasi üzerinde basamaklı gövde, orta direktten menteşeli 4 kapılı, tek parça düz tip ön camlı, kısmi deri kaplı metal tavanlı, 8 kurşun geçirmez camlı, şoför mahallinde siyah deri kaplı koltuklar ve kapı iç döşemeleri, şoför mahallini ayıran ve kolla çalışan cam bölmeli, kumaş kaplı katlanır ara koltuklu ve sabit arka koltuk, kumaş kaplı tavan ve kapı iç döşemeleri, halı kaplı yer döşemeleri, Selektif, eş zamanlı şansıman, 3 ileri, 1 geri vites soldan direksiyonlu, merkezi kontrol, sağ alt paneldeki acil durum kolu, tek disk debriyaj, sürücü şaftı, yaylı arka süspansiyon, Yarım yüzer geri dingil, Spiral vites dişlisi, dört tekerlekte hidrolik fren şeklinde sıralanabilir.¹⁶ Ayrıca, Cadillac marka

otomobil Ankara Hususi 0645 (A.H.0645) plaka numaralıdır.

Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'ün vefatından sonra, otomobilin vasiyetnamesi haricinde kalmasından dolayı bu otomobil kız kardeşi Makbule Atadan'a intikal etmiştir. Otomobil, 1949 yılından itibaren Makbule Hanımın dayısının oğlu Abdurrahman Aldırma'nın muhafazasına verilmiştir. Makbule Atadan'ın 18 Ocak 1956 tarihinde vefatı üzerine otomobil, varislerine kalmış ve Hatay'ın Dört Yol ilçesindeki portakal bahçesi hangarında muhafaza altına alınmıştır.

Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'ün manevi evlatlarından Mühendis Abdürrahim Tunçak Hatay Dört Yol'a yaptığı bir gezi sırasında otomobilin iyi durumda olduğunu görmüş ve

Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK
Tunceli Pertek 'te (17 Kasım 1937)

¹⁵ <http://www.conceptcarz.com/vehicle/z13036/Cadillac-Series-80.aspx>(07.04.2016)

¹⁶ <http://www.100megsfree4.com/cadillac/cad1930/cad36s8.htm>(07.04.2016)

ANITKABİR'DE BULUNAN ATATÜRK'ÜN MAKAM OTOMOBİLLERİ VE BU OTOMOBİLLERİN RESTORASYONU

ATATÜRK, 1935 Model Cadillac Marka makam otomobiline binerken, Ankara 1935

varisler vekili olarak, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğine 8 Ocak 1959 tarihinde bir yazı kaleme almıştır. Abdurrahim Tunçak yazısında kısaca:

*"...Varislerce Büyük Ata'ya ait bu otomobilin, Sayın Reisi Cumhurbaşkanlığı tarafından tensip buyrulduğu takdirde, müzeye takdimi arzu edildiğinden keyfiyetin Yüce Makama arzına ve emirlerinin tarafımıza iblağına lütfen delalet buyrulmasını saygılarımla arz ederim."*¹⁷

Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği Atatürk'ün manevi evladı Abdurrahim Tunçak'ın başvurusunu hemen işleme koymuştur. Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği Milli Eğitim Bakanlığına 17 Ocak 1959 tarihli yazısı ile otomobilin teslim işlemlerine hemen başlanmasını istemiştir.¹⁸

Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğinden gelen yazı doğrultusunda Milli Eğitim Bakanlığı 6 Şubat 1959 tarihinde Anıtkabir Müdürlüğünden Abdurrahim Tunçak ile irtibat kurularak Otomobil'in Anıtkabir'e nakli için gerekli planlanmanın yapılması istemiştir.¹⁹

17 Anıtkabir Belgeliği, Belgelik No.27-1-49-1562-010, EK-5

18. Anıtkabir Belgeliği, Belgelik No 27-1-49-1562-009

19 Anıtkabir Belgeliği, Belgelik No.27-1-49-1562-012

Anıtkabir Müdürü Şemsettin Kınıkaslan, Milli Eğitim Bakanlığında gelen yazı sonrasında otomobilin Anıtkabir'e nakledilmesi için hemen işlemlere başlamıştır. İlk olarak Otomobilin Anıtkabir'e nakli konusunda, Kara Kuvvetleri Komutanlığına 27 Şubat 1959 tarihinde yaptığı başvuru ile otomobilin Dört Yol'daki motorlu birlik vasıtasıyla Ankara'ya getirilmesi talebinde bulunmuştur.²⁰

Anıtkabir Müdürü Şemsettin Kınıkaslan'ın başvurusu sonrasında Kara Kuvvetleri Komutanlığı Otomobilin demiryolu ile nakli için 6ncı Ulaştırma Bölge Komutanlığınca gerekli hazırlıkların yapıldığı ve otomobili teslim alacak memurun gönderilmesini 29 Nisan 1959 tarihli yazısı ile Anıtkabir Müdürlüğüne bildirmiştir.²¹ Kara Kuvvetleri Komutanlığı'nın isteği doğrultusunda Anıtkabir Müdürlüğünce otomobilin teslim alınıp Ankara'ya getirilmesi için Anıtkabir şoförlerinden Suat ESENLİ görevlendirilmiştir.²²

Yapılan tüm hazırlıklar sonrasında, Otomobil, Kara Kuvvetleri Komutanlığı 6ncı Ulaştırma Bölge Komutanlığı'nın desteğiyle Hatay Dört Yol'dan

20 Anıtkabir Belgeliği, Belgelik No.27-1-49-1562-008

21 Anıtkabir Belgeliği, Belgelik No.27-1-49-1562-007

22 Anıtkabir Belgeliği, Belgelik No.27-1-49-1562-005

**Cadillac Marka Otomobil Hatay Dört Yol'dan
Trene Nakledilmek Üzere Bir Askeri Kamyonun
Yedeğinde İstasyona Götürülürken**

demiryolu ile Ankara'ya getirilmiş ve 26 Mayıs 1959 tarihinde Anıtkabir Müdürlüğüne teslim edilmiştir.²³

Anıtkabir Müdürü Şemsettin Kınıkaslan, Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'ün manevi evlatlarından ve varisler vekili olarak otomobili Anıtkabir müzesine bağışlayan Mühendis Abdürrahim Tunçak'a, 25 Eylül 1959 tarihinde şu teşekkür yazısını göndermiştir:

"Sayın Bay Abdürrahim Tunçak'a
Varisler Vekili Mühendis

Aziz ATATÜRK'e İş Bankası tarafından hediye edilmiş bulunan Cadillac marka otomobilin Anıtkabir'de teşhir edilmek üzere Riyaseti Cumhur Umumi Katıplığının 17/Ocak/1959 tarih ve 3-283 sayılı yazısı ile Dört Yol'dan getirilerek Anıtkabir'de mahali mahsusa konulmuş ve 822 no'ya kaydedilmiştir.

Atamızın hayatta iken bu arabada geçen gün ve saatlerinin hatıralarına Türk milleti ebediliğe akıp gidecek yıllar boyunca hürmet ve tazimle anacaktır.

Bu güzel ve ebedi hatıranın Anıtkabir'e hediye edilmesi alicenaplığını gösterdiğinizden idaremiş zatiâtilerine şükranlarını arz eder.

Anıtkabir Müdürü

İmza

Şemseddin Kınıkaslan²⁴

23 Anıtkabir Belgeliği, Belgelik No.27-1-49-1562-014

24 Anıtkabir Belgeliği, Belgelik No.27-1-49-1562-001, EK-6

Büyük bir emek sonrasında Anıtkabir'e getirilen 1936 model Cadillac marka otomobil Anıtkabir'de bulunan on kuleden birisi olan 23 Nisan Kulesi içerisine alınmış ve bu kulede halkın ziyaretine sunulmuştur.

b. Otomobilin Daha Önce Gördüğü Bakım, Onarım ve Restorasyon İşlemleri

Atatürk'ün manevi evlatlarından Abdürrahim TUNÇAK'ın varisler vekili olarak otomobili Anıtkabir'e bağışlanması sonrasında, otomobilin durumu Ankara Ordu Donatım Ana Tamir Fabrikası görevlilerince incelenmiştir. 9 Haziran 1959 tarihinde yapılan inceleme sonucunda tespit edilen hususlar tutanakta şu şekilde ifade edilmiştir;

"Stepnesi var ama köhne olduğu, ön siper camının parçalanmış olduğu, zedelenmiş cam sileceğinin kol ve silgilerinin yok olduğu, iç ve dış dikiz aynasının olmadığı, işaret sinyallerinin bozuk olduğu, iç döşemelerinin köhne, sigara çakmağının yok olduğu, tavan aydınlatma lambası camı ve ara bölme camının çatlak olduğu, benzin depo kapağının var, projektörlerinin var ama çerçevelerinin olmadığı, kapı kollarının bozuk olduğu, sağ far camının sökülmüş olduğu, şoför mahallinde alametifarika plakasının olmadığı, sol arka tekerlek kapağının sökülmüş olduğu, kapı kollarının noksan olduğu, motorun çalışmadığı için durumunun belli olmadığı belirtilmiştir."²⁵

Otomobildeki eksikler ve arızalar tespit edilmiş fakat bu otomobile tutanaktan anlaşıldığına göre herhangi bir bakım, onarım ve restorasyon işlemi yapılmamıştır. Bilindiği üzere 1936 model Cadillac Marka otomobiller özel üretimdir. Dört Yol'da bir hangarda uzun süre tutulan otomobilin kapsamlı bir onarıma ihtiyacı olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla özel yapım bir otomobilin bakım, onarım ve restorasyonunun yapılabilmesinde en önemli nedenlerin Klasik otomobil restorasyonunda uzman personelin olmayışı ve otomobilin eksik parçalarının temin edilememesinin etkili olduğu düşünülebilir.

25 Anıtkabir Belgeliği, Belgelik No.27-1-49-1562-002

ANITKABİR'DE BULUNAN ATATÜRK'ÜN MAKAM OTOMOBİLLERİ VE BU OTOMOBİLLERİN RESTORASYONU

**1935 Model Cadillac Model Otomobil
restorasyonun
yapılacağı
atölyede.**

c. Otomobilin Restorasyonu

Restorasyonu tamamlanan ikinci otomobil olan 1935 Model Lincoln marka zırhlı otomobil teslim alındıktan sonra 5 Temmuz 2018 tarihinde 23 Nisan Kulesi içerisinde halkın ziyaretine açılmıştı. Restorasyonu yapılacak ikinci otomobil olan 1935 Model Cadillac marka zırhlı otomobil ise 20 Temmuz 2018 tarihinde nakliye aracına yüklenerek Restorasyonun yapılacağı İstanbul'a doğru hareket etti. Aynı günün akşamı Restorasyonun yapılacağı İstanbul- İkitelli'deki Antika Otomobil Federasyonuna bağlı atölyeye ulaştı.

Birinci ve ikinci otomobilde olduğu gibi aynı atölyede otomobilin restorasyonuna başlandı.

Öncelikli olarak otomobil parçalarına ayrılmış, eksik parçalar tespit edilmiştir. Sonrasında ise eksik parçaların temini, sökülen parçaların temizlenmesi, bakımının yapılması ve koruyucu yöntemlerin uygulanması işlemleri yapıldı. En son aşamada ise tüm parçaların montajına geçildi. Bu restorasyon işleminde otomobilin orijinal parçaları kullanıldı. Eksik olan parçalar ise ABD'den temin edildi. Restorasyon sürecinde otomobilin tüm parçaları elden geçirilerek orijinal parçaları temizlenip, ta-

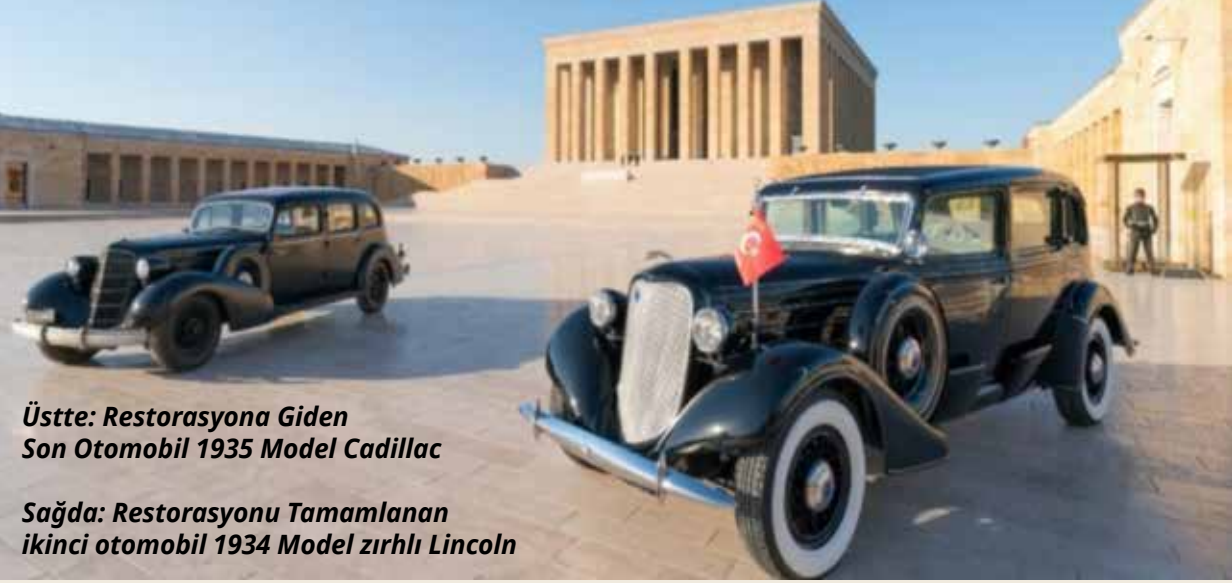
miri yapıldıktan sonra montaj işlemine başlanmış ve montajı tamamlanmıştır. Tüm bu işlemlerden sonra 10 Mart 2023 tarihinde son otomobilin de restorasyonu ile Anıtkabir'de bulunan üç otomobilin restorasyonu tamamlanmış oluyordu.

ç. Otomobilin Anıtkabir'e Getirilmesi ve Sergilenmesi

Bu süreçte ilk iki otomobilin vitrinleri de yenilendi. Daha önce restorasyonu tamamlanan ve

ANITKABİR'DE BULUNAN ATATÜRK'ÜN MAKAM OTOMOBİLLERİ VE BU OTOMOBİLLERİN RESTORASYONU

**Üstte: Restorasyona Giden
Son Otomobil 1935 Model Cadillac**

**Sağda: Restorasyonu Tamamlanan
ikinci otomobil 1934 Model zırhlı Lincoln**

23 Nisan Kulesi içerisinde sergilenen 1934 Model Lincoln Marka otomobil Zafer Kulesindeki vitrine alınarak sergilenmeye başlandı. Bu değişiklikteki neden restorasyonu tamamlanan 1935 model Cadillac marka otomobilin boyutunun büyük olması ve Zafer Kulesi içerisine konmasında yaşanacak zorluktu. Böylece restorasyonu tamamlanan son otomobil 23 Nisan Kulesine konulabilecekti.

Restorasyonu tamamlanan son otomobil 21 Mart 2023 tarihinde Antika Otomobil Federasyonunun İstanbul İkitellide bulunan Mehmet Arsay Otomobil Müzesi atölyesinden nakliye yapılarak gerçekleştirilecek araca yüklendi. Aynı gün Ankara'ya hareket edildi ve akşam saatlerinde otomobili taşıyan araç Anıtkabir'e ulaştı.

Otomobil Antika Otomobil Federasyonu görevlilerince tören alanına 22 Mart 2023 tarihinde konuldu. Aynı gün gerçekleştirilecek devir teslim töreni için artık her şey hazır.

22 Mart 2023 tarihinde saat 18.00'da Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'ün sağlığında kullandığı ve restorasyonu biten son otomobil olan 1935 Model Cadillac'ın teslim töreni yapıldı. Otomobil 23 Nisan Kulesine alınarak sergileneceği vitrin içerisine yerleştirildi. Vitrinde yapılan düzenlemeler sonrasında 26 Mart 2023 tarihinde otomobil halkın ziyaretine açıldı.

Restorasyon Sürecine Katkısı Olan Kişi, Kurum ve Kuruluşlar

Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'ün sağlığında kullandığı üç makam otomobilinin restorasyon

faaliyetine 06 Kasım 2012 tarihinde "ANITKABİR Bakım-Onarım ve Restorasyon Kurulu"nun aldığı karar doğrultusunda başlanmıştı. Üçüncü ve son otomobil olan 1935 Model Cadillac Marka otomobilin restorasyonunun tamamlanması ve 22 Mart 2023 tarihinde Anıtkabir Komutanlığına teslim edilmesi ile bu süreç tamamlanmış oldu. Yaklaşık 11 yıl süren üç otomobilin restorasyon sürecine katkı sağlayan kişi, kurum ve kuruluşları unutmamak gerekir.

Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'ün yadigarı olan bu üç otomobilin tarihçesini ve restorasyon sürecini ayrıntıları ile bu çalışmada yukarıda sizlere aktardık. Restorasyon sürecinin sonuca ulaşmasına katkı sağlayan kişi, kurum ve kuruluşlardan burada bahsetmediğimiz takdirde bu çalışma eksik olacaktır. Atatürk'ün makam otomobillerinin restorasyonuna katkı sağlayan kişi, kurum ve kuruluşlar;

Anıtkabir Derneği: Anıtkabir'de bulunan ATATÜRK'ün üç makam otomobilinin restorasyon maliyetini tamamıyla Anıtkabir Derneği sağlamıştır.

Bilindiği üzere Anıtkabir Derneği; Anıtkabir Komutanlığı'na devlet bütçesiyle karşılanamayan gereksinimlerini sağlamak amacıyla 1968 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın yönlendirmesi ve desteği ile kurulmuştur. Anıtkabir Kanun ve Yönetmeliğine göre Anıtkabir'de ATATÜRK temalı hediyelik eşya satışı sadece Anıtkabir Derneğinin yetkisindedir. Anıtkabir Derneği ATATÜRK temalı satış reyonu Anıtkabir'de Müdafai Hukuk Kulesi içerisinde faaliyet

ANITKABİR'DE BULUNAN ATATÜRK'ÜN MAKAM OTOMOBİLLERİ VE BU OTOMOBİLLERİN RESTORASYONU

**1935 Model Cadillac restorasyonu
tamamlanmış hali ile Anıtkabir'de.
22 Mart 2023**

yürütmektedir. Anıtkabir Derneği elde ettiği tüm geliri Anıtkabir'in ihtiyaçları için kullanmaktadır. 3 Otomobilin tüm restorasyon maliyeti de daha öncede belirttiğimiz üzere Anıtkabir Derneği tarafından karşılanmıştır.

Antika Otomobil Federasyonu: Anıtkabir'de bulunan ATATÜRK'ün üç makam otomobilinin restorasyonu Antika Otomobil Federasyonuna bağlı Mehmet Arsay Otomobil müzesindeki atölyede gerçekleştirilmiştir.

Cengiz Arsay: Anıtkabir'de bulunan ATATÜRK'ün üç makam otomobilinin restorasyonu Cengiz Arsay'ın sahibi olduğu Mehmet Arsay Otomobil Müzesindeki atölyelerde gerçekleştirilmiştir. Otomobillerin restorasyonunun ilk aşaması olan 06 Kasım 2012 tarihinde "ANITKABİR Bakım-Onarım ve Restorasyon Kurulu" toplantısına o dönemde Antika Otomobil Federasyonu Başkanı olan Cengiz Arsay'da katılmıştır. Kurul toplantısında restorasyonun nasıl gerçekleştirileceği hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir. Sahibi olduğu atölyede otomobillerin restorasyonunu başından sonuna kadar titizlikle takip etmiştir. Otomobillerin restorasyonu Cengiz Arsay'ın başkanlığında Kemal Akel, Harutyun Pehlevan, Osman Nuri Elagöz, Özgür Ağgöl, Adem Yıldırım, Faruk Döşer, Atilla Huskalar, Hayrettin Huskalar ve Sedat Sönmez'den oluşan heyet tarafından yapılmıştır.

Kendisi de birçok vesile ile babası sayın Mehmet Arsay'ın hayalini gerçekleştirmenin mutluluğu ve gururunu yaşadığını belirtmektedir.

**1935 Model Cadillac Marka zırhlı otomobil
23 Nisan Kulesi içerisindeki vitrinde
sergilenmekte.**

Türkiye İş Bankası: Türkiye İş Bankası, Anıtkabir'de bulunan ATATÜRK'ün üç makam otomobilinden ilk ikisinin restorasyonu tamamlandıktan sonra teşhir edileceği vitrini yaptırmıştır. Üçüncü otomobilin restorasyonunun tamamlanması sürecinde ise Türkiye İş Bankası iştiraki olan Şişecam A.Ş. katkısı ile tüm vitrinler yeniden yapılmıştır.

Şişecam A.Ş.: Anıtkabir'de bulunan ATATÜRK'ün üç makam otomobilinin restorasyon tamamlandıktan sonra teşhir edileceği vitrinlerin yapılması çok önemliydi. 4-17 Mart 2022 tarihleri arasında Türkiye İş Bankası iştiraki olan Şişecam A.Ş. tarafından otomobillerin vitrinleri yaptırılmıştır. Vitrinlerin yapımında kullanılan tüm camlar Şişecam A.Ş.'ye ait fabrikalarda özel imal edilmiştir.

Selamoğlu Nakliyat: Anıtkabir'de bulunan ATATÜRK'ün üç makam otomobilinin restorasyon faaliyetinde tüm nakliye ve sigorta işlemleri Sayın Ferhat Selamoğlu'nun sahibi olduğu Selamoğlu Nakliyat tarafından karşılanmıştır. Sayın Ferhat Selamoğlu otomobillerin restorasyon aşamasında, otomobillerin sıkıntısız bir şekilde Ankara'dan İstanbul'a, İstanbul'dan Ankara'ya taşınması işlemlerini yakından takip etmiş ve ilgilenmiştir.

Kemal Akel ve Harutyun Pehlevan: Anıtkabir'de bulunan ATATÜRK'ün üç makam otomobilinin restorasyonunun her aşamasında Sayın Cengiz Arsay'ın sahibi olduğu atölyenin sorumlusu bulunan Kemal Akel, Harutyun Pehlevan'ın emekleri çok büyüktür. Sayın Kemal Akel ve Sayın Harutyun Pehlevan otomobillerin restorasyonunun her aşamasını titizlikle gerçekleştirmiştir.

ANITKABİR'DE BULUNAN ATATÜRK'ÜN MAKAM OTOMOBİLLERİ VE BU OTOMOBİLLERİN RESTORASYONU

Anıtkabir Komutanı P. Alb. Ümit Yücelen tarafından Anıtkabir Derneği Başkanı (E) Tuğgeneral Şadi Öner'e Teşekkür Plaketi Takdim Edilmiştir. 22 Mart 2023.

Anıtkabir Derneği Başkanı (E) Tuğgeneral Şadi Öner tarafından Antika Otomobil Federasyonu Başkanı İlker Tayalı'ya Teşekkür Plaketi Takdim Edilmiştir. 22 Mart 2023.

Anıtkabir Komutanı P. Alb. Ümit Yücelen tarafından Sayın Cengiz Arsay'a Teşekkür Plaketi Takdim Edilmiştir. 22 Mart 2023.

Türkiye İş Bankası adına Kurumsal İletişim Müdürü Meltem Atılğan'a Anıtkabir Komutanı P. Alb. Ümit Yücelen Tarafından Teşekkür Plaketi Takdim Edilmiştir. 22 Mart 2023.

Şişecam A.Ş. adına Yatırımlar Koordinatörü Can Berk Bingöl'e Anıtkabir Müze Komutanı Öğ. Alb. Kasım Mehmet Teke Tarafından Teşekkür Plaketi Takdim Edilmiştir. 22 Mart 2023.

Anıtkabir Müze Komutanı Öğ. Alb. Kasım Mehmet Teke tarafından Sayın Ferhat SELAMOĞLU'na Teşekkür Plaketi Takdim Edilmiştir. 22 Mart 2023.

Anıtkabir Müze Komutanı Öğ. Alb. Kasım Mehmet Teke tarafından Sayın Kemal Akel ve Harutyun Pehlevan'a Teşekkür Plaketi Takdim Ediliyor. 22 Mart 2023

MUTLULUKLARINI ATATÜRK'LE PAYLAŞANLAR

Özden & Ali

Bahtım & Semih

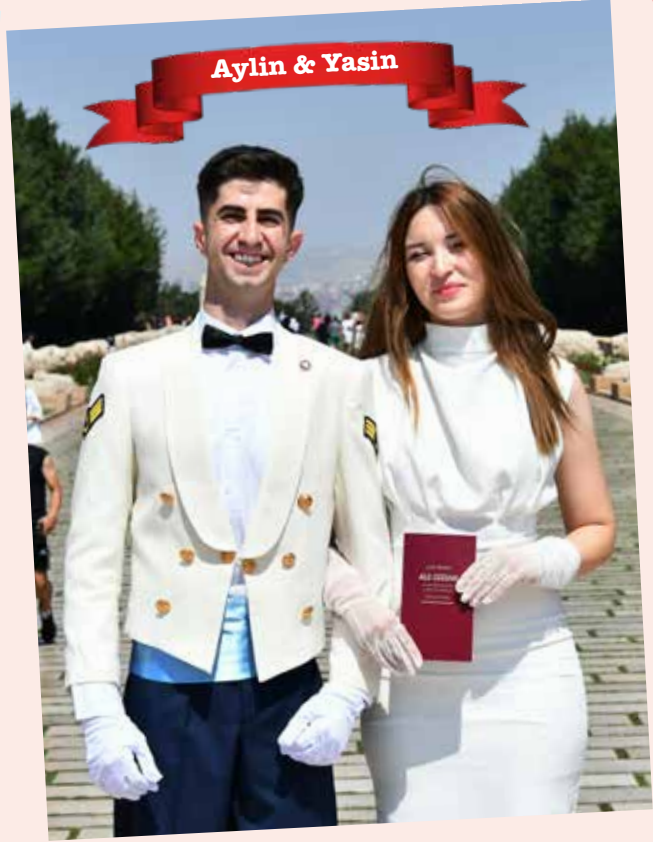
Şükran & Hakan

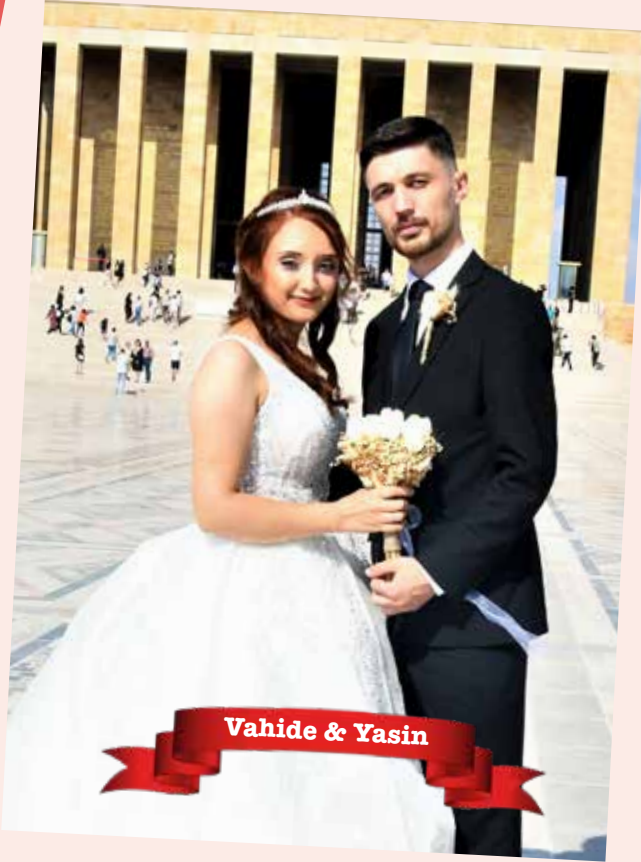
Aynur & Ali

MUTLULUKLARINI ATATÜRK'LE PAYLAŞANLAR

MUTLULUKLARINI ATATÜRK'LE PAYLAŞANLAR

Vahide & Yasin

Tuğçe & Batuhan

Eda & Canberk

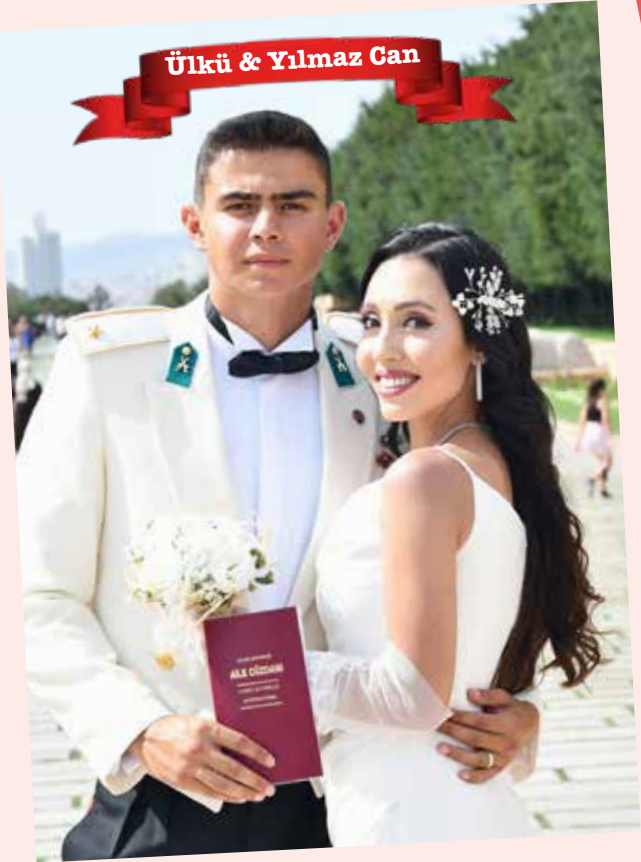
Gemre & Murat

MUTLULUKLARINI ATATÜRK'LE PAYLAŞANLAR

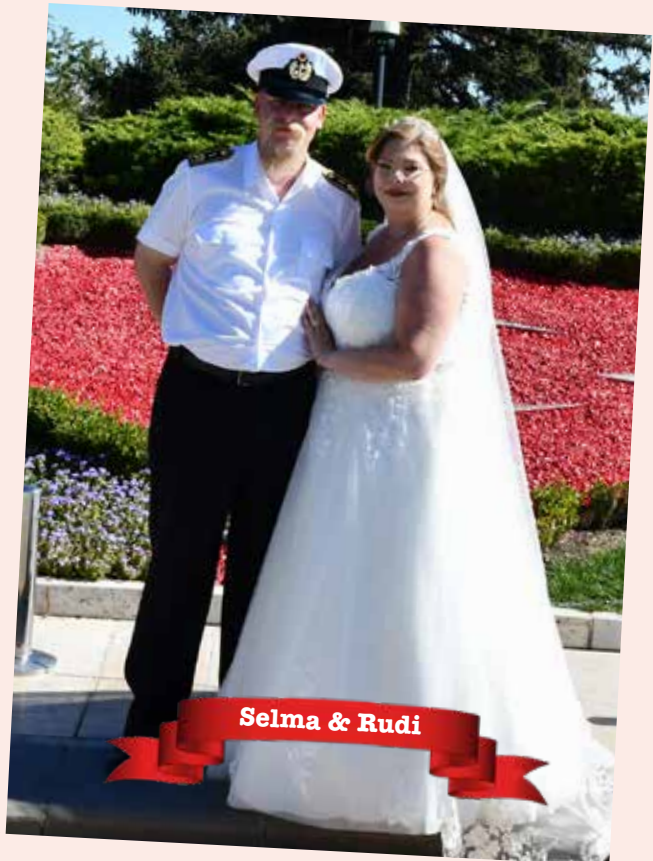
Göknur & Murat Taylan

Ülkü & Yılmaz Can

Cansu & Coşkun Tolga

Selma & Rudi

MUTLULUKLARINI ATATÜRK'LE PAYLAŞANLAR

Fulya & Emre

Gizem & Alpcan

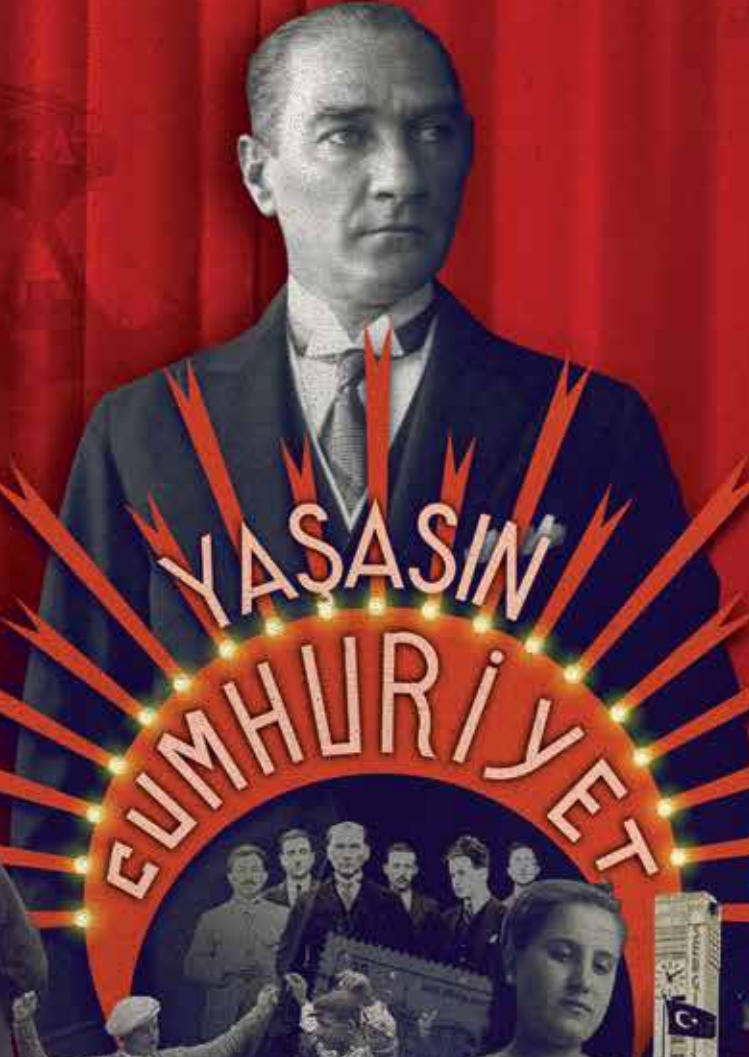

Büşra & Ahmet

CUMHURİYETİMİZİN 100.YILI KUTLU OLSUN!

YAŞASIN CUMHURİYET SERGİSİ'Nİ
MÜZELERİMİZDE ZİYARET EDEBİLİRSİNİZ.

YAŞASIN
CUMHURİYET

TÜRKİYE BANKASI

 / issanat | issanat.com.tr

Müzelerimiz, pazartesi hariç her gün 10.00 - 18.00 saatleri arasında ücretsiz ziyaret edilebilir.

Cumhuriyet'in 10.Yıl Kutlamaları. Ankara - 29 Ekim 1933
1. Reis-i Cuhur (Cumhurbaşkanı) Gazi Mustafa Kemal (ATATÜRK), 2. TBMM Reisi (Başkanı 26.11.1924-01.05.1935) **Kazım Fikri (ÖZALP, Orgeneral 1935) Bey**, 3. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye (Genelkurmay), 03.08.1921-12.01.1944) **Reisi Müşir Mustafa Fevzi (ÇAKMAK, Mareşal) Paşa**, 4. Riyaseti Cuhur Umumi Kâtibi (Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri, 21.10.1933-17.03.1934) **Ruşen Eşref (ÜNAYDIN) Bey**, 5. Askeri Şûra Üyesi Korgeneral Cevat (ÇOBANLI, Orgeneral 1935) Paşa, Konya 2'nci Ordu Müfettişi (Komutanı, 31.10.1924-22.11.1933) **Ferik (Tümgeneral) Fahrettin (ALİY, Orgeneral) Paşa**, 7. Seryaver (Başyaver) Binbaşı Mahmut Celalettin (ÜNER, Binbaşı 1931, 1929-1952 arası Atatürk'ün Yaveri, 1932-1938 Başyaveri) Bey, 8. Yaver Yüzbaşı Ahmet Naşit (MENĞÜ) Efendi, 9. Yaver Üsteğmen Şükrü (ÖZER) Efendi, 10. Riyaseti Cuhur Daire Müdürü (07.03.1932-14.11.1934) **Hasan Rıza (SOYAK) Bey**. Cumhuriyet(1923-2023)'in 100.Yılı Anısına

Cumhuriyet'in 10.Yıl Kutlamaları. Ankara - 29 Ekim 1933
1. Reis-i Cuhur (Cumhurbaşkanı) Gazi Mustafa Kemal (ATATÜRK), 2. Kazım Fikri (ÖZALP) Bey, 3. İsmet (İNÖNÜ) Bey, 4. Nevzat (TANDOĞAN) Bey, 5. Binbaşı Mahmut Celalettin (ÜNER) Bey, 6. Fahrettin (ALİY) Paşa, 7. Ali Sait (AKBAYTUGAN) Paşa, 8. Mahmut Esat (BOZKURT) Bey, 9. Dr. Tevfik Rütü (ARAS) Bey, 10. Moskova Büyükelçisi Hüseyin Ragıp (BAYDUR) Bey (1890-1955) (Dr. Reşit Galip'in ağabeyidir), 11. Sovyet Askeri ve Denizcilik İşleri Halk Komiseri Mareşal Kliment Yefromoviç VOROŞİLOV (1881-1969) (Yüksek Sovyet Praesidyumu Başkanı (1953-1960)), 12. Sovyet Dış İşleri Halk Komiser Yardımcısı (Başkan Yardımcısı) Lev Mihayloviç KARAHAN (1934'de Rusya'nın Ankara Büyükelçisi olacaktır)(1889-30.09.1937 Büyük Temizlik sırasında İdam), 13. Sovyet Aydınlanma Komiseri Andrei Sergeyeviç BUBNOV (1885-1935) 01.08.1935 Büyük Temizlik sırasında İdam), 14. Sovyet İşçi Köylü Kızıl Ordusu Süvari Birimler Müfettişi Mareşal Semyon BUDYONNY (1883-1973) 15. 4'üncü Tümen Komutanı Ferik (Tümgeneral) Muzaffer (ERGÜDER, Orgeneral 1943) Paşa (1886-1962), 16. Dâhiliye (İçişleri) Bakanı, 02.11.1927-11.11.1938) **Vekili Mehmet Şükrü (KAYA) Bey**, 17. Riyaseti Cuhur Daire Müdürü (07.03.1932-14.11.1934) **Hasan Rıza (SOYAK) Bey**, 18. Yaver Üsteğmen Şükrü (ÖZER) Efendi, 19. Yaver Yüzbaşı Ahmet Naşit (MENĞÜ) Efendi, 20. Yaver Yüzbaşı Cevdet (TOLGAY) Efendi.

Cumhuriyet(1923-2023)'in 100.Yılı Anısına

29 EKİM 1933

1. Süvari Birimler Müfettişi Mareşal S.M. BUDYONNY
2. Erkânıharp Miralay (Kurmay Albay) Mehmet Nuri (BERKÖZ, Korgeneral) Bey
3. Sovyet Askeri ve Denizcilik İşleri Halk Komiseri Mareşal Kliment Yefromoviç VOROŞİLOV
4. Sovyet heyetinde Dışişleri Halk Komiseri Yardımcısı L. M. KARAHAN (Bir yıl sonra 1934'de Ankara Büyükelçisi) (1889-30.09.1937 Büyük Temizlik sırasında İdam)

Cumhuriyetin Kuruluşunun (1923-2023) 100.Yıl Anısına

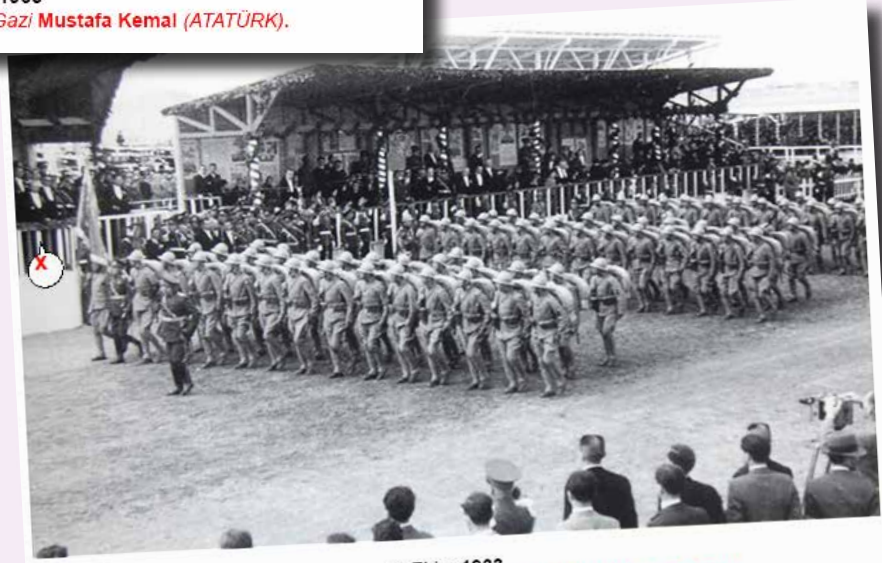
Cumhuriyet'in 10. Yıl Kutlamaları. Ankara - 29 Ekim 1933
1. Reis-i Cumhuriyet (Cumhurbaşkanı) Gazi Mustafa Kemal (ATATÜRK), 2. Askeri Şûra Üyesi Korgeneral Cevat (ÇOBANLI, Orgeneral 1935) Paşa, 3. Genelkurmay II. Başkanı Ferik (Tümgeneral) Asım (GÜNDÜZ, Orgeneral) Paşa.

Cumhuriyet(1923-2023)'in 100.Yılı Anısına

29 Ekim 1933

(x) Reis-i Cumhuriyet (Cumhurbaşkanı) Gazi Mustafa Kemal (ATATÜRK).

29 Ekim 1933

(x) Reis-i Cumhuriyet (Cumhurbaşkanı) Gazi Mustafa Kemal (ATATÜRK).

OBJEKTİFE TAKILANLAR

OBJEKTİFE TAKILANLAR

ANITKABİR DERGİSİ'NDE YAYIMLANACAK YAZILARLA İLGİLİ ESASLAR

1. Genel Kurallar:

- A. Anıtkabir Dergisi üç ayda bir çıkarılmakta, 1000 adet basılmaktadır. Dergide Atatürk ile ilgili ya da ilişkilendirilen araştırma yazıları, makaleler ve şiirlere yer verilmektedir.
- B. Dergiye gönderilen yazılar, daha önce başka yerde yayımlanmamış olmalıdır.
- C. Yazılar, Anıtkabir Derneği Yayın Kurulu tarafından incelenip yayımlanmaya değer görülürse yine aynı kurul tarafından belirlenecek zamanda yayımlanır. Yayımlanmayan yazılar iade edilmez.
- D. Yazıların içeriğinden yazarları sorumludur
- E. Yayın Kurulunca yazılarda düzeltmenin yapılması durumunda yazarın oluru alınır. Eğer yazar olur vermez ise yayımlanmaz.
- F. Yazarlar kendilerini tanıtıcı bilgileri (unvan ve görev, kurum, haberleşme adresi, telefon ve belgegeçer numaraları, bir fotoğraf, e-posta adresi) yazılarıyla birlikte Anıtkabir Derneğine gönderirler.
- G. Daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış, özgün olan ve Anıtkabir Derneği Yayın Kurulu tarafından yayımlanması uygun görülen yazıların sahiplerine 500 TL telif ücreti ödenir ve. adet dergi ücretsiz olarak gönderilir.

2. Dergide Yayımlanması İstenen Yazılarla İlgili Kurallar:

- A. Yazılar A-4 kâğıdının bir yüzüne ve 10 (on) sayfayı geçmeyecek şekilde, bilgisayar ortamında Microsoft Word programında yazılır; posta ya da elektronik posta ile gönderilir.
- B. Yazı karakteri arial, başlık 14 punto, metin 12 punto, dipnotlar. punto, fotoğraf ve şekiller JPEG formatında, çizelge yazıları 10 punto olarak yazılır. Makalenin konusu ile ilgili varsa belge ve fotoğrafların asılları yazara geri verilmek üzere posta ile gönderilir.
- C. Metinde satır aralığı tek, paragraf başı boşlukları 0.5, dipnot başlangıçları 0.5 olarak düzenlenir.
- D. Makale içindeki ana başlıklar metnin yazıldığı puntoda, boşluk bırakılmadan, koyu ve küçük harflerle yazılır.
- E. Dipnotlar aynı sayfa altında verilir. Kitap ve makaleler dipnotlarda şu şekilde gösterilir;

(1) Kitap

Yazarın adı ve soyadı, kitabın adı (italik yazılmalıdır), varsa cilt numarası, varsa baskı numarası, basıldığı kent, basan kurum ya da basımevi. yayınevi, basıldığı tarih, sayfa numarası. (Ör. Falih Rıfki Atay, Çankaya, İstanbul, Bateş Yayınları, 1980, s. 30.)

(2) Makale

Yazarın adı ve soyadı, tırnak işaretleri içerisinde makalenin başlığı, makalenin yayımlandığı derginin adı (italik yazılmalıdır), büyük romen rakamlarıyla cilt numarası, dergi numarası, parantez içinde derginin tarihi, sayfa numarası. (Ör. Fuat Pekin, "Atatürk ve Lyautey", *Bellekten*, C. XX, No. 80 (Ekim 1956), s. 634.)

F. Sayfaların altında sayfa numaraları verilir.

G. Kısaltma kullanılacaksa; metinde ilk geçtiği yerde ve bir kez olmak üzere kısaltmanın açık ve tam anlatımı yazılır ve kısaltma parantez içerisinde belirtilir. Ör. Türk Dil Kurumu (TDK).

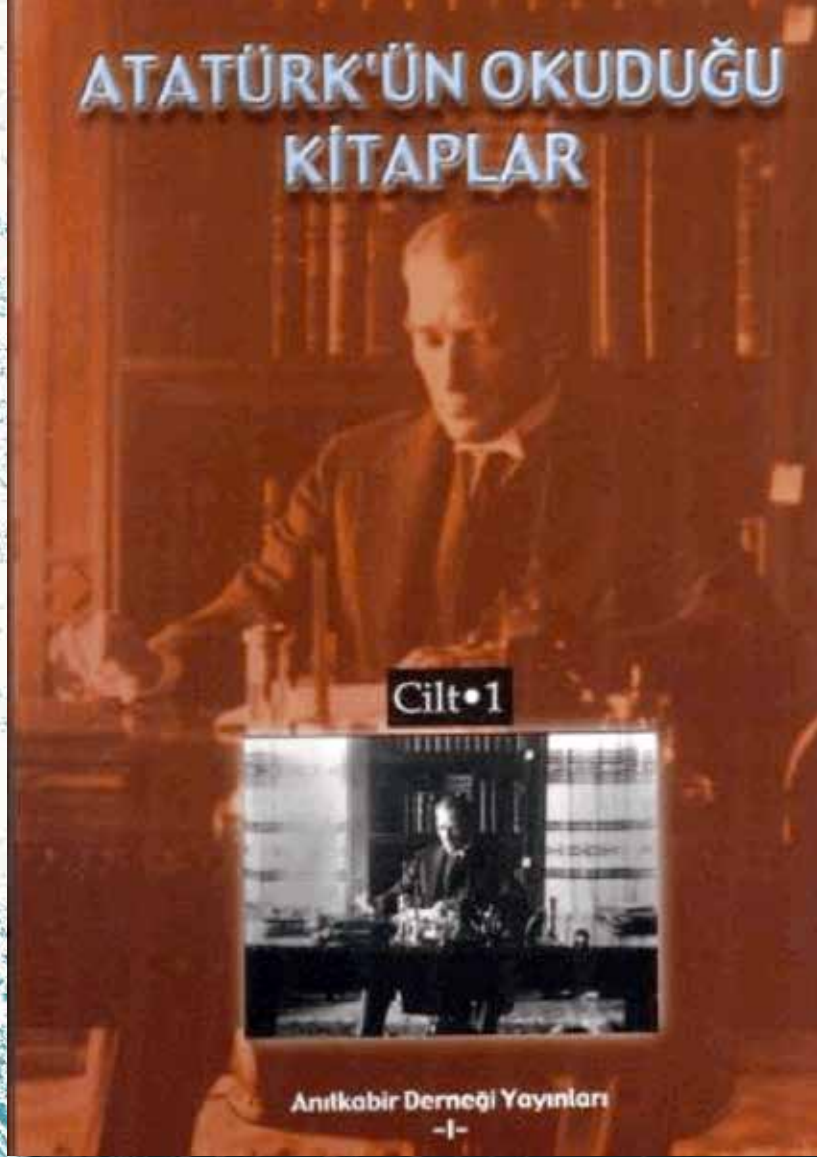
H. Yazar adı ve soyadı yazının ilk sayfasının sağ üst köşesine italik, koyu 12 punto ile yazılır ve yanına (*) işareti konulur, unvan ve görev yeri (*) işareti ile dipnotta belirtilir.

-oOo-

ANITKABİR DERNEĞİ YAYINLARI

ATATÜRK'ÜN OKUDUĞU KİTAPLAR

Yaklaşık iki yıl süren bir çalışma ile Atatürk'ün okuduğu 3.997 kitap tek tek incelenmiş, yabancı dilde olanlar Türkçeye çevrilmiştir.

Bu çalışmada; Atatürk'ün çoğu kitabı önemli bir ders kitabı bilinciyle okuduğu, bazı satırların altlarını ve yanlarını çizdiği, çeşitli işaretler ve uyarılar koyduğu ve sayfa kenarlarına çeşitli notlar ve açıklamalar yazarak kendi görüşlerini belirttiği görülmüş ve bu bilgileri içeren her biri yaklaşık 500'er sayfalık 24 ciltten oluşan bir eser hazırlanmış ve istifadeye sunulmuştur.

Bu esere ulaşmak için internet sitemizi ziyaret edip, ücretsiz olarak indirebilirsiniz.

Web : www.anitkabir.com.tr

Ücretsiz İndir : <https://www.anitkabir.com.tr/icerik/9/kitap-yayinlari>

opet Türkiye'nin en sevilen akaryakıt markası.

**Çünkü işimiz yollarda
görünenden daha fazlası.**

İşimiz,
Opet'e her geldiğinizde
size en iyisini sunmak kadar
ülkemiz için de çalışmak.
Ürettiğimiz her projeye
ülkemizi ileriye taşımak,
geleceğimiz için fark yaratmak.

**opet'se
fark eder**

Türkiye'nin Lovemark'ları 2021 araştırması, MedaCat ve Ipsos tarafından 15-55 yaş aralığında, kadın erkek oranı eşit, Türkiye temelli 2.000 kişiyle gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre Opet, akaryakıt kategorisinde birinci olarak kategorinin Lovemark'ı olmuştur.